

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

**ΣΧΟΛΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ & ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ: ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

« Αρχιτεκτονική κληρονομιά και βιώσιμη ανάπτυξη :

Η περίπτωση των πέτρινων γεφυριών της περιοχής των Γρεβενών »

Διπλωματική εργασία

Κολοβός Απόστολος

Αθήνα, 2018

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

**ΣΧΟΛΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ & ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ: ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια : Ρόιδα Μητούλα

**Καθηγήτρια, Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, Χαροκόπειο
Πανεπιστήμιο**

Θεοδωροπούλου Ελένη

**Καθηγήτρια, Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, Χαροκόπειο
Πανεπιστήμιο**

Καλδής Παναγιώτης

**Καθηγητής, Τμήμα Εφαρμοσμένων Οικονομικών και Μάρκετινγκ,
Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής**

Ο Κολοβός Απόστολος δηλώνω υπεύθυνα ότι:

- 1) Είμαι ο κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων της πρωτότυπης αυτής εργασίας και από όσο γνωρίζω η εργασία μου δε συκοφαντεί πρόσωπα, ούτε προσβάλλει τα πνευματικά δικαιώματα τρίτων.
- 2) Αποδέχομαι ότι η ΒΚΠ μπορεί, χωρίς να αλλάξει το περιεχόμενο της εργασίας μου, να τη διαθέσει σε ηλεκτρονική μορφή μέσα από τη ψηφιακή Βιβλιοθήκη της, να την αντιγράψει σε οποιοδήποτε μέσο ή/και σε οποιοδήποτε μορφότυπο καθώς και να κρατά περισσότερα από ένα αντίγραφα για λόγους συντήρησης και ασφάλειας.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Περίληψη στα Ελληνικά.....	6
Περίληψη στα Αγγλικά.....	8
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	9
Εισαγωγή.....	11
1. Πολιτιστική διαδρομή στα πέτρινα γεφύρια της περιοχής των Γρεβενών.....	14
2. Ιστορικό Σημείωμα της περιοχής των Γρεβενών.....	17
3. Η κατασκευή των πέτρινων γεφυριών.....	19
3.1 Γενικές αρχές κατασκευής - Κύρια χαρακτηριστικά σχεδίασης του γεφυριού.....	19
3.2 Βασικοί τρόποι δημιουργίας πέτρινων γεφυριών.....	21
3.3 Επιλογή της θέσης του γεφυριού.....	22
3.4 Χορηγοί - Χρηματοδότες και Ονοματοδοσία του γεφυριού.....	24
4. Οι Κατασκευαστές των πέτρινων γεφυριών.....	26
4.1 Τα Μαστοροχώρια και οι Μάστορες των Γρεβενών.....	26
4.2 Τα Μπουλούκια των Μαστόρων - Κιοπρουλήδες.....	27
4.3 Οργάνωση των Μαστόρων στα μπουλούκια τους.....	28
4.4 Αναφορά σε φημισμένους μαστόρους (Κιοπρουλήδες) των Γρεβενών.....	30
5. Αναλυτική αναφορά - περιγραφή των 17 πέτρινων γεφυριών της περιοχής των Γρεβενών που χαρακτηρίστηκαν ιστορικά και διατηρητέα μνημεία.....	35
5.1 Το γεφύρι του Δοτσικού.....	35
5.2 Το γεφύρι του Πασά.....	38
5.3 15 πέτρινα γεφύρια της περιοχής.....	40
5.4 Λαογραφικά στοιχεία των πέτρινων γεφυριών της περιοχής των Γρεβενών.....	75
6. Αρχιτεκτονική κληρονομιά και βιώσιμη ανάπτυξη.....	81
6.1. Πολιτιστική κληρονομιά και βιώσιμη ανάπτυξη.....	81
6.2 Αναφορά της πολιτιστικής κληρονομιάς στις συμβάσεις της βιώσιμης ανάπτυξης.....	85
6.3 Οι σχέσεις της πολιτιστικής κληρονομιάς και της βιώσιμης ανάπτυξης.....	86
6.4 Αρχιτεκτονική κληρονομιά και τουριστική αξιοποίηση : Σχέσεις αλληλεξάρτησης.....	88
6.5 Ο ρόλος της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στη βιώσιμη ανάπτυξη μιας περιοχής.....	92
6.6 Η συμβολή των πέτρινων γεφυριών των Γρεβενών στη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής.....	95
6.6.1 Χαρακτηριστικά των ορεινών περιοχών.....	95

6.6.2. Προτάσεις για καλύτερη τουριστική αξιοποίηση των διατηρητέων πέτρινων γεφυριών των Γρεβενών	96
6.6.3. Άλλα στοιχεία της περιοχής των Γρεβενών που με τα παραδοσιακά πέτρινα γεφύρια της συναποτελούν την αρχιτεκτονική κληρονομιά της περιοχής και γενικότερα το οικολογικό, ιστορικό και πολιτιστικό της απόθεμα:	98
7. Διερευνητική εργασία αποτύπωσης της αίσθησης της τοπικής κοινωνίας για τα παλαιά πέτρινα γεφύρια της περιοχής των Γρεβενών.....	111
BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	118

Περίληψη στα Ελληνικά

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι :

- a) Η παρουσίαση των διατηρητέων πέτρινων γεφυριών των Γρεβενών, που είναι κατασκευές που υλοποιήθηκαν την τελευταία περίοδο της τουρκοκρατίας στην περιοχή, δηλαδή κατά τον 18ο και 19ο αιώνα μ.Χ., καθώς και
- b) η διερεύνηση της σχέσης που μπορούν να έχουν τα γεφύρια αυτά, ως τμήμα της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της περιοχής, με τη βιώσιμη ανάπτυξή της.

Έτσι, παρουσιάζονται :

- 1. Ένα εισαγωγικό σημείωμα, το οποίο δίνει το γενικότερο στίγμα της περιοχής : Το γεωφυσικό περιβάλλον που είναι ιδιαίτερα πλούσιο, τις ασχολίες των κατοίκων, μια ιστορική διαδρομή της περιοχής, καθώς και αναφορά στα πολλά νερά σε ποτάμια και ρέματα που είναι και ο λόγος της δημιουργίας, από παλαιότερα, των αξιόλογων αυτών γεφυριών.
- 2. Η γνωριμία με τα γεφύρια αυτά, μέσω μιας πολιτιστικής καθοδικής διαδρομής κατά μήκος του Βενέτικου ποταμού και των παραποτάμων του, επάνω στους οποίους βρίσκονται τα περισσότερα από τα γεφύρια αυτά.
- 3. Η κατασκευή των γεφυριών. Οι γενικές αρχές κατασκευής και τα κύρια χαρακτηριστικά σχεδίασης ενός γεφυριού, η επιλογή της θέσης του, οι χορηγοί - χρηματοδότες του και η ονοματοδοσία του.
- 4. Οι κατασκευαστές των γεφυριών, οι μάστορες δηλαδή και τα μέρη της καταγωγής τους, τα μαστοροχώρια. Ο τρόπος της οργάνωσής τους σε μπουλούκια, καθώς και η σύνθεση και η ιεραρχία του μπουλουκιού. Γίνεται επίσης αναφορά στους πιο φημισμένους μάστορες που κατάγονταν από τα μαστοροχώρια των Γρεβενών.
- 5. Αναλυτική αναφορά - περιγραφή των 17 πέτρινων γεφυριών της περιοχής με στοιχεία και φωτογραφίες για τη θέση τους, το χρόνο κατασκευής τους (όπου αυτός είναι γνωστός), τους χορηγούς - χρηματοδότες τους και τους θρύλους και τις παραδόσεις που τα συνοδεύουν.
- 6. Μια γενικότερη αναφορά στο κεφάλαιο «Αρχιτεκτονική κληρονομιά και βιώσιμη ανάπτυξη». Αναπτύσσεται το θέμα της Πολιτιστικής κληρονομιάς σε σχέση με τη βιώσιμη ανάπτυξη, καθώς και της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς μιας περιοχής σε σχέση με την τουριστική αξιοποίηση και τη βιώσιμη ανάπτυξη της.
- 7. Εξετάζεται το θέμα της συμβολής των πέτρινων γεφυριών των Γρεβενών στη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής και συμπερασματικά προτείνεται πως τα διατηρητέα πέτρινα γεφύρια της περιοχής των Γρεβενών, συνδυαστικά και με τα άλλα αρχιτεκτονικά μνημεία και τα άλλα αξιόλογα προς επίσκεψη υλικά πολιτιστικά στοιχεία της περιοχής,

καθώς και το εξαιρετικό φυσικό της περιβάλλον, για τα οποία γίνεται ειδική αναφορά, και εφόσον ληφθούν τα μέτρα που προτείνονται, «εντασσόμενα» σε πληρέστερα και ευκολότερα επιλέξιμα τουριστικά πακέτα, θα διευρύνουν και θα καταστήσουν ελκυστικότερο το τουριστικό προϊόν της περιοχής, και θα συναποτελέσουν, έτσι, ειδικούς αξιόλογους τουριστικούς προορισμούς, βελτιώνοντας ουσιαστικά την ανάπτυξη της περιοχής και τη βιωσιμότητά της.

8. Στο τέλος της διπλωματικής εργασίας παρουσιάζεται έρευνα που έγινε στην περιοχή, προκειμένου να καταγραφεί η αίσθηση της τοπικής κοινωνίας για τα παλαιά πέτρινα γεφύρια της περιοχής. Προς το σκοπό αυτό χρησιμοποιήθηκε αντιπροσωπευτικό δείγμα 100 πολιτών της περιοχής, στο οποίο συμμετείχαν αναλογικά, άνδρες και γυναίκες όλων των ηλικιών, όλων των επαγγελμάτων και όλων των επιπέδων μόρφωσης. Τους υποβλήθηκαν σχετικά ερωτήματα και οι απαντήσεις τους έδωσαν ποσοτική και ποιοτική εικόνα της τοπικής κοινωνίας.

Λέξεις κλειδιά: Πολιτιστική διαδρομή, πέτρινα γεφύρια, Νομός Γρεβενών, ιστορικά και διατηρητέα μνημεία, αρχιτεκτονική κληρονομιά

Περίληψη στα Αγγλικά

The purpose of this diploma thesis is:

- a) The presentation of the preserved stone bridges of Grevena, which are constructed during the last period of Ottoman domination in the region, namely during the 18th and 19th centuries AD, as well as
- b) exploring the relationship that these bridges can have as part of the area's architectural heritage with its sustainable development.

Thus, are presented:

1. An introductory note, which gives the general position of the area: The geophysical environment that is especially rich, the occupations of the inhabitants, a historical route of the region, as well as a reference to the many waters in rivers and streams which are the reason creating, from earlier times, these remarkable bridges.
2. The acquaintance with these bridges through a cultural downhill route along the Venetian River and its tributaries, on which most of these bridges are located.
3. Construction of bridges. The general principles of construction and the main design features of a bridge, the selection of its location, its sponsors and its naming.
4. The builders of the bridges, the craftsmen and their places of origin, the mastorohoria. The way they are organized into bunches, as well as the composition and the hierarchy of the bunch. Reference is also made to the most reputed craftsmen who came from the mastorohoria of Grevena.
5. Detailed report - description of the 17 stone bridges of the area with details and photographs of their location, the time of their construction (where it is known), their sponsors and donors and the legends and traditions that accompany them.
6. A more general reference to the chapter "Architectural heritage and sustainable development". The issue of Cultural Heritage is being developed in relation to sustainable development as well as the architectural heritage of an area in terms of its tourism exploitation and sustainable development.
7. It is examined the topic of the contribution of the stone bridges of Grevena to the sustainable development of the area and in conclusion it is suggested that the preserved stone bridges of the Grevena area, combined with the other architectural monuments and other valuable cultural materials of the region, as well as its excellent natural environment, which are specifically referred to and, if the proposed measures are taken, 'integrated' into more complete and easily eligible tourist packages, will expand and make the tourist product of the region more attractive and will, thus, constitute specially valuable tourist destinations, substantially improving the region's development and sustainability.
8. At the end of the diploma thesis there is a survey conducted in the region in order to capture the sense of local society about the old stone bridges of the region. For this purpose, a representative sample of 100 citizens of the region, involving proportionately men and women

of all ages, all professions and all levels of education, was used. They were asked questions and their answers gave a quantitative and qualitative picture of the local community.

Keywords: Cultural route, stone bridges, Prefecture of Grevena, historical and preserved monuments, architectural heritage

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Η θέση του Νομού Γρεβενών στο χάρτη της Ελλάδας	σελ.11
Εικόνα 2 : Πολιτιστική διαδρομή	15
Εικόνα 3: Το γεφύρι του Δοτσικού	35
Εικόνα 4: Το γεφύρι του Δοτσικού μετά τις εργασίες συντήρησης	37
Εικόνα 5 : Το γεφύρι του Πασά πριν την ανατίναξή του	39
Εικόνα 6 : Το Γεφύρι του Κατσουγιάννη	41
Εικόνα 7 : Το γεφύρι του Αζίζ-Αγά	42
Εικόνα 8: Το γεφύρι του Αζίζ-Αγά	43
Εικόνα 9 : Το γεφύρι του Αζίζ-Αγά	44
Εικόνα 10 : Το γεφύρι του Αζίζ-Αγά	45
Εικόνα 11: Το γεφύρι της Πραμόριτσας	46
Εικόνα 12 : Το Γεφύρι του Σταυροποτάμου	48
Εικόνα 13: Το Γεφύρι του Σταυροποτάμου	49
Εικόνα 14: Το Γεφύρι του «Παπατάκη» μετά την ανακατασκευή του	50
Εικόνα 15 : Το γεφύρι στο Νιδρούζι	51
Εικόνα 16: Το γεφύρι στο Νιδρούζι	52
Εικόνα 17: Το Γεφύρι της «Πορτίτσας»	54

Εικόνα 18: Το Γεφύρι της «Πορτίτσας»	55
Εικόνα 19: Το Γεφύρι του Σταμπέκη	56
Εικόνα 20: Το Γεφύρι του Ματσαγκάνη	58
Εικόνα 21: Το Γεφύρι στα Καγκέλια	59
Εικόνα 22: Το Γεφύρι στα Καγκέλια	60
Εικόνα 23: Το Γεφύρι του Ζιάκα	61
Εικόνα 24: Το Γεφύρι του Ζιάκα μετά τις εργασίες συντήρησης	62
Εικόνα 25: Το Γεφύρι του Ζιάκα μετά τις εργασίες συντήρησης	63
Εικόνα 26: Το Γεφύρι του Κάστρου	64
Εικόνα 27: Το Γεφύρι του Κάστρου	65
Εικόνα 28: Το Γεφύρι της Λιάτισσας ή του Κλέφτη	66
Εικόνα 29: Το Γεφύρι της Λιάτισσας ή του Κλέφτη	67
Εικόνα 30: Το Γεφύρι του Δασυλίου (της Μάερης ή του Παλιομάγερου)	69
Εικόνα 31: Το Γεφύρι του Σπανού	72
Εικόνα 32: Το Γεφύρι του Σπανού	73
Εικόνα 33: Το Γεφύρι του Σπανού με τη σύγχρονη γέφυρα της Εγνατίας οδού	74
Εικόνα 34: Μονή του Οσίου Νικάνορα (Ζάβορδας).....	100
Εικόνα 35: Μονή του Οσίου Νικάνορα (Ζάβορδας).....	100
Εικόνα 36: Εθνικός Δρυμός «Βάλια Κάλντα».....	102
Εικόνα 37: Το Χιονοδρομικό κέντρο της Βασιλίτσας.....	105

Εισαγωγή

Ο Νομός Γρεβενών, από τον οποίο και κατάγομαι, είναι ένας από τους 4 νομούς της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας. Βρίσκεται στο δυτικό άκρο της Μακεδονίας και στο βορειοδυτικό τμήμα της Χώρας μας, της Ελλάδας.

Είναι ορεινός νομός με κύρια απασχόληση των κατοίκων του τη γεωργία, την κτηνοτροφία, τη μεταποίηση, το εμπόριο και την παροχή υπηρεσιών (διοικητικών και τουριστικών).

Έχει ένα πολύ όμορφο φυσικό περιβάλλον με εξαιρετικά δάση και πολλά νερά σε ποτάμια και ρέματα.

Εικόνα 1: Η θέση του Νομού Γρεβενών στο χάρτη της Ελλάδας

Η έκταση που καταλαμβάνει η σημερινή Περιφερειακή Ενότητα Γρεβενών χαρακτηρίζονταν πάντα ως περιοχή μεγάλης στρατηγικής σημασίας και πέρασμα από και προς τη Μακεδονία, την Ήπειρο, τη ΒΔ Θεσσαλία και τη νότια Αλβανία, μέσω των οδικών αρτηριών - μονοπατιών που διέσχιζαν την περιοχή. Στην ιστορική εξέλιξη της περιοχής και ανάλογα με τις εκάστοτε συγκυρίες κατά μήκος αυτών των σημαντικών δρόμων - μονοπατιών αναπτύχθηκαν πολλοί οικισμοί, γνωρίζοντας άλλοτε μεγάλη ακμή κι άλλοτε τον αφανισμό.

Το ανάγλυφο της περιοχής με τα πολλά βουνά, τα ποτάμια και τις χαράδρες καθιστούσε ιδιαίτερα δύσκολη τη μετακίνηση και επικοινωνία τόσο των κατοίκων (στην πλειοψηφία τους κτηνοτρόφοι, γεωργοί και έμποροι) όσο και των ταξιδιωτών στις αφιλόξενες και δύσβατες ράχες της βορειοανατολικής Πίνδου και ειδικότερα του Όρλιακα, του Σμόλικα, του Τσιούργιακα, της Βασιλίτσας και της Βάλια Κάλντα.

Οι μεγάλοι αυτοί ορεινοί όγκοι των Γρεβενών, για την ακρίβεια οι μεγαλύτεροι ορεινοί όγκοι της Δυτικής Μακεδονίας, τροφοδοτούσαν και συνεχίζουν αδιάκοπα μέχρι σήμερα να τροφοδοτούν τον μεγαλύτερο σε μήκος ποταμό της Ελλάδας (297 χλμ.), τον **Αλιάκμονα**, τους βασικούς παραπόταμους του **Βενέτικο** και **Γρεβενίτη** στην περιοχή των Γρεβενών, καθώς και τους πολλούς και μεγάλους παραπόταμους του **Βενέτικου**, όπως ο **Βελονιάς**, ο **Σταυροπόταμος** και ο **Σμιζιώτικος**.

Χωρίς αμφιβολία στη Δυτική Μακεδονία, την περιφέρεια με τη συντριπτική πλειοψηφία υδάτινων πόρων στην Ελληνική επικράτεια, αλλά και στα Γρεβενά τα ποτάμια αποτελούσαν και συνεχίζουν να αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες επικοινωνίας, αφού διασχίζουν - διανοίγουν διόδους επικοινωνίας μέσα στα βουνά.

Κατά συνέπεια :

Η γεωγραφική θέση της περιοχής των Γρεβενών, με τη διέλευση σημαντικών δρόμων, όπως η Ρωμαϊκή «Βασιλική Στράτα» προς Θεσσαλία, αλλά και το δερβένι ή ντερβένι Ιωαννίνων - Γρεβενών (από την τουρκική γλώσσα «ντερβέν» που σημαίνει στενή διάβαση διαμέσου ορεινών όγκων, καθώς και είσοδος ή έξοδος πύλης προς ευρύτερη περιοχή) με κατεύθυνση προς τη Βόρεια Ελλάδα και τη Θεσσαλονίκη, σε συνδυασμό με το δύσβατο - ορεινό ανάγλυφο της περιοχής με το μεγαλύτερο ποτάμιο δίκτυο της Δυτικής Μακεδονίας, επέβαλαν την υπερπήδηση των υδάτινων εμποδίων (ποταμών, χειμάρρων και μικρών ή μεγαλύτερων ρεμάτων) με το χτίσιμο των πέτρινων τοξοτών γεφυριών, προκειμένου να διευκολυνθεί η μετακίνηση και η επικοινωνία.

Οι άνθρωποι της περιοχής για να εξυπηρετηθούν στις μετακινήσεις τους και να διαβαίνουν με ασφάλεια τα ποτάμια και τα ρέματα έφτιαζαν από παλαιά γεφύρια. Πολλά από αυτά διατηρήθηκαν μέχρι σήμερα. Είναι γεφύρια που κατασκευάστηκαν με στέρεα υλικά της περιοχής, με μεράκι και περισσή καλλιτεχνική λαϊκή ευαισθησία. Είναι τα γνωστά πέτρινα γεφύρια των Γρεβενών που φτιάχτηκαν κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, τον 18ο και τον 19ο αιώνα, αφού πολλοί ήταν και οι κάτοικοι της περιοχής που κινήθηκαν σε πιο ορεινές περιοχές για να γλυτώσουν από τους κινδύνους και τις λεηλασίες των κατακτητών.

Στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η άνθιση που σημείωσαν, κυρίως κατά τον 18ο και 19ο αιώνα, τόσο η Ήπειρος όσο και αρκετές περιοχές της Δυτικής Μακεδονίας στις εμπορικές τους συναλλαγές με τα Βαλκάνια, την κεντρική και ανατολική Ευρώπη, την Τουρκία και την Αίγυπτο, ενίσχυσε περαιτέρω την ανάγκη ανοικοδόμησης και βελτιστοποίησης των συνθηκών διαβίωσης στην ευρύτερη περιοχή. Η κατασκευή ενός γεφυριού ήταν έργο υψίστης σημασίας για μια περιοχή, αφού αυτό θα έφερνε κοντά ανθρώπους, πολιτισμούς, γνώσεις και αγαθά και θα συνέβαλλε ουσιαστικά στην ανάπτυξη της περιοχής.

Τα πέτρινα τοξωτά γεφύρια των Γρεβενών χτίστηκαν με χορηγίες άλλοτε εύπορων Τούρκων αξιωματούχων και άλλοτε με δωρεές εύπορων κατοίκων της περιοχής, χτίστηκαν από μαστόρους με λιτό τρόπο ζωής, σεβασμό στη φύση και γνήσιο μεράκι για την τέχνη τους, των οποίων μοναδικό κριτήριο και μέτρο ήταν πάντα ο άνθρωπος και οι πραγματικές του ανάγκες.

Η τεχνική κατασκευής των γεφυριών των Γρεβενών συναγωνίζεται την τεχνική των γεφυριών της Ηπείρου. Οι ντόπιοι μάστορες προέρχονται, ως επί το πλείστον, από τα χωριά των Γρεβενών που γειτνιάζουν με την περιοχή του Βοΐου (Δασύλλιο, Τρίκορφο, Καλλονή, Κυπαρίσσι, Αγ. Κοσμάς, Εκκλησιές, Κυδωνιές, Δασάκι, κ.ά.), καθώς και τα γειτονικά μαστοροχώρια της Ηπείρου, και επομένως επηρεάστηκαν από τους μαστόρους αυτών των περιοχών. Οι μάστορες των Γρεβενών στις περιπτώσεις που εργάστηκαν για το χτίσιμο ενός γεφυριού έδωσαν, χωρίς αμφιβολία, τον καλύτερο εαυτό τους.

Στην πλειοψηφία τους τα πέτρινα τοξωτά γεφύρια των Γρεβενών χτίστηκαν σε μεγάλα μονοπάτια και στρατηγικά σημεία του νομού, γεγονός που αποδεικνύει ότι η κατασκευή και το κτίσιμο τους δεν ήταν τυχαία. Από τα γεφύρια αυτά περνούσαν καθημερινά οι κάτοικοι των κοντινών κοινοτήτων, τα κοπάδια των ντόπιων κτηνοτρόφων κατά τη μετακίνησή τους από τα ορεινά βοσκοτόπια των Γρεβενών προς τα χειμαδιά της Θεσσαλίας το φθινόπωρο και αντίστροφα την άνοιξη, αλλά και πλήθος ταξιδιωτών, εμπορικών караβανιών, ξενιτεμένων προς την κεντρική και ανατολική Ευρώπη, μαστόρων, περιηγητών κ.ά.

Ανάμεσα στη ποικιλόμορφη βλάστηση και πάνω από τα άλλοτε αφρισμένα κι άλλοτε ήρεμα νερά των ποταμών, τα πέτρινα γεφύρια **αναβιώνουν θρύλους και δοξασίες και συνδυάζονται αρμονικά με τη φύση.**

Αξίζει να γνωρίσει κανείς τα γεφύρια αυτά, να τα δει από κοντά, να θαυμάσει την ομορφιά τους, το μεγαλείο τους, την επιβλητικότητά τους. Είναι πραγματικά μνημεία λαϊκού πολιτισμού.

Ας ξεκινήσουμε λοιπόν μια νοερή διαδρομή και ας επισκεφτούμε τα γεφύρια αυτά μαθαίνοντας για την ιστορία τους, τους ανθρώπους που τα έφτιαξαν, τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν στην κατασκευή τους, τους θρύλους και τις δοξασίες που τα περιβάλλουν, καθώς και την οικονομική τους διάσταση, το κατά πόσο δηλαδή μπορούν αφενός να συνεισφέρουν στο εισόδημα της τοπικής κοινωνίας στα πλαίσια μιας βιώσιμης ανάπτυξης, χωρίς να εμπορευματοποιηθούν, να αλλοιωθούν ή και να υποστούν μικρές ή μεγάλες ζημιές και αφετέρου από την αξιοποίησή τους αυτή να βοηθηθεί η συντήρησή τους και η καλύτερη ανάδειξή τους.

Πηγή : «Πέτρινα Γεφύρια στο Βενέτικο Ποταμό - Στοιχεία Λαϊκού Πολιτισμού», Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Γρεβενών, 2014.

«Εμείς, εδώ απάνου, βλέπεις από την πέτρα γεννηθήκαμε... Με την πέτρα πορευτήκαμε... και την πέτρα αξιώσαμε... Ό,τι φτιάχτηκε τότε γυιέ μου, δεν ματαφτιάχνεται τώρα. Οι παλιοί έκαναν το σταυρό τους και έχτιζαν. Πίστευαν πως σε κάθε πέτρα μέσα βρίσκεται και ένας άγιος. Και την ακουμπούσαν στο γιαπί, με καρδιά ζεστή. Σαν να προσεύχονταν.... Με φόβο Κυρίου...»

(Γ. Λυμπερόπουλος, Ορεινοί και μεθόριοι, Αθήνα 1972)

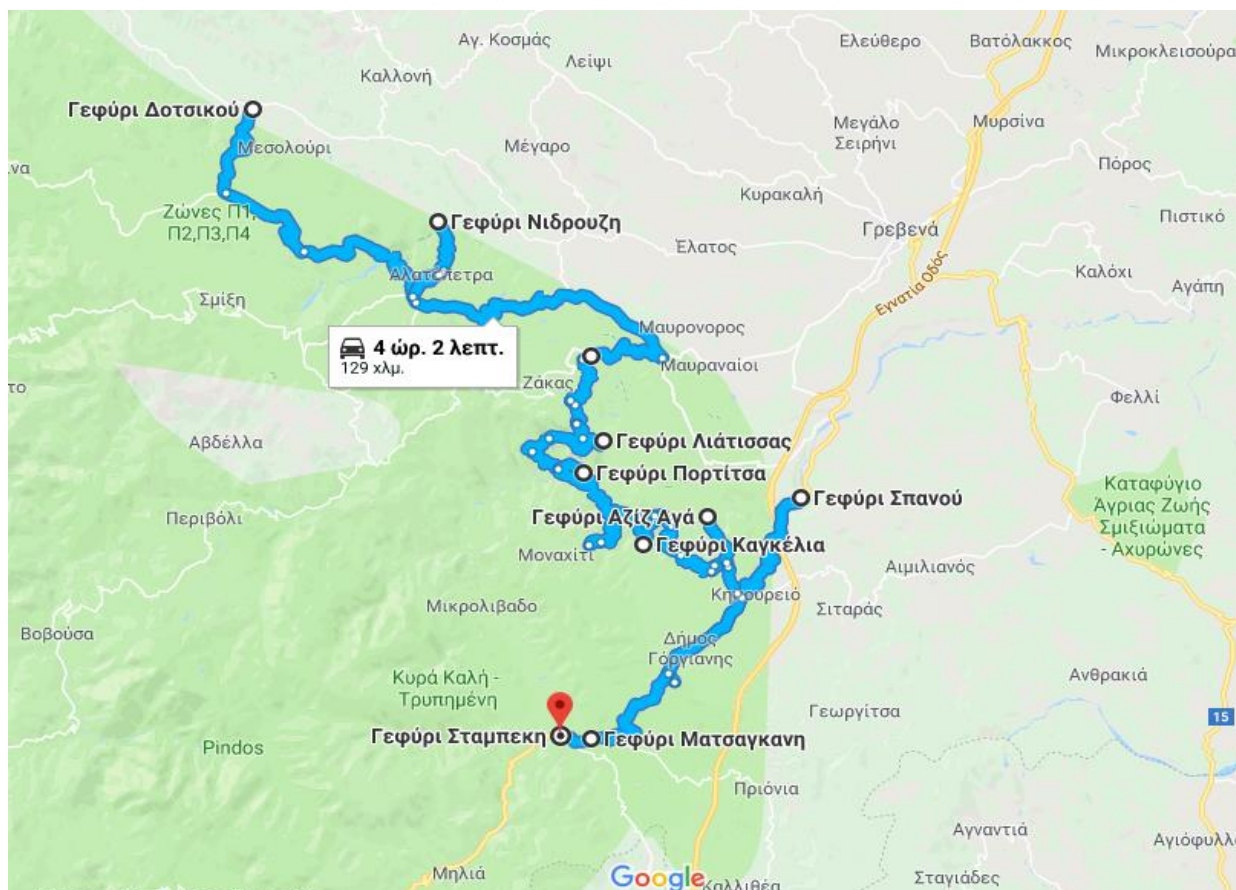
1. Πολιτιστική διαδρομή στα πέτρινα γεφύρια της περιοχής των Γρεβενών

Η διαδρομή μας αυτή θα ξεκινήσει από ψηλά, από τις πηγές του Βενέτικου ποταμού, παραπόταμου του Αλιάκμονα, επάνω στον οποίο καθώς και στους παραποτάμους του, που είναι ο Βελονιάς, ο Σταυροπόταμος και ο Σμιζιώτικος, βρίσκονται τα περισσότερα πέτρινα τοξωτά γεφύρια των Γρεβενών. Έτσι, πορευόμενοι από τα ψηλά προς τα χαμηλά, τα σημαντικότερα από τα γεφύρια που θα συναντήσουμε στη διαδρομή μας είναι τα ακόλουθα :

Το Γεφύρι του Δοτσικού, το Γεφύρι στο Νιδρούζι, το Γεφύρι του Ζιάκα, το Γεφύρι της Πορτίτσας, το Γεφύρι στα Καγκέλια, το Γεφύρι του Αζίζ Αγά και το Γεφύρι του Σπανού.

Τα σωζόμενα πέτρινα γεφύρια των Γρεβενών είναι, βέβαια, πολύ περισσότερα και στη συνέχεια της παρούσας εργασίας θα αναφερθούμε στα σημαντικότερα από αυτά και ειδικότερα στα 17 πέτρινα γεφύρια που έχουν χαρακτηριστεί ιστορικά και διατηρητέα μνημεία.

Δεν είναι τυχαία η επιλογή πέτρινων γεφυριών για να δηλωθεί σημειολογικά η επικοινωνία των λαών με το νόμισμα του Ευρώ. Οι πέτρινες γέφυρες στην οπίσθια όψη των ευρώ συμβολίζουν την επικοινωνία μεταξύ των λαών της Ευρώπης, καθώς και μεταξύ της Ευρώπης και του υπόλοιπου κόσμου.

Εικόνα 2 : Πολιτιστική διαδρομή

Τα περισσότερα πέτρινα τοξωτά γεφύρια των Γρεβενών βρίσκονται στο Βενέτικο ποταμό, το μεγαλύτερο παραπόταμο του Αλιάκμονα, ο οποίος συγκεντρώνει τα νερά από τα ρυάκια και τα μικρά ποτάμια από το Δοτσικό, τη Σμίξη, τη Σαμαρίνα, την Κρασιά και το Περιβόλι. Είναι τόσο πλούσια τα νερά του Βενέτικου, ώστε οι κάτοικοι της περιοχής αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι ο Βενέτικος συγκεντρώνει περισσότερα νερά κι από τον Αλιάκμονα. Σε όλη του τη διαδρομή μέσα από τη Γρεβενιώτικη Πίνδο ο Βενέτικος ποταμός, με τα δεκατρία (13) από τα δεκαεννιά (19) σπουδαιότερα γεφύρια που σώζονται, περνά από φαράγγια, κατακόρυφους κροκαλοπαγείς βράχους και **απείρου κάλλους φυσικές ομορφιές**, τις οποίες δεν θα γνώριζε ο επισκέπτης αν δεν υπήρχαν τα πέτρινα τοξωτά γεφύρια του.

Ο Βενέτικος οφείλει το όνομά του είτε στη διέλευση από εδώ των Βενετών, είτε στα γαλανά νερά του (βλάχικη λέξη «βίνιτου» : γαλάζιος). Είναι γνωστός ακόμη και ως Πολυτσάρης ή Τριβιάς, ενώ στους ξένους περιηγητές τον συναντάμε και με το όνομα Rhedia.

Σήμερα, τα γεφύρια των Γρεβενών κατατάσσονται ανάμεσα στα μεγαλύτερα και εντυπωσιακότερα γεφύρια της Μακεδονίας. Το 1995, μετά από ενέργειες της Νομαρχίας Γρεβενών, η 11η Εφορεία Βυζαντινών Μνημείων (Βέροια) με απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού κήρυξε τα περισσότερα (17) από τα γεφύρια του νομού διατηρητέα μνημεία.

Κάθε γεφύρι στα Γρεβενά έχει πράγματι τη δική του μοναδική ταυτότητα και τα ιδιαίτερα εκείνα τα χαρακτηριστικά που το κάνουν να ξεχωρίζει στη θύμηση του επισκέπτη.

Ανάμεσα στα γνωστότερα πέτρινα τοξωτά γεφύρια που συναντούμε κατά μήκος του Βενέτικου ποταμού, σε μια πορεία από τα ψηλά προς τα χαμηλά, είναι :

1. Το γεφύρι του Δοτσικού. Είναι το μοναδικό γεφύρι του νομού που είναι χτισμένο μέσα σε χωριό και έγινε γνωστό στο ευρύ κοινό μέσα από την κινηματογραφική ταινία «Μεγαλέξανδρος» του Θόδωρου Αγγελόπουλου, καθότι στο χωριό γυρίστηκαν πολλές σκηνές της ταινίας.

2. Το γεφύρι στο Νιδρούζι, ανάμεσα στα χωριά Αλατόπετρα και Πρόσβορο. Ξεχωρίζει για το ιδιαίτερα μεγάλο μέγεθος των λίθων με τέλεια λάξευση και τοποθέτηση. Εικάζεται ότι τους λίθους αυτούς τους προμηθεύτηκαν από τα ερείπια αρχαίου βασιλικού ανακτόρου που βρισκόταν στη θέση Καστρί, κοντά στη θέση της γέφυρας, και το οποίο ήταν κτισμένο με μεγάλους λαξευμένους λίθους, όπως αποδεικνύεται από τις ανασκαφές που διεξήγαγε εκεί το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

3. Το γεφύρι του Ζιάκα, τμήμα της άλλοτε Βασιλικής Στράτας, από όπου περνούσαν τα εμπορικά καραβάνια για να μεταβούν από τη Μακεδονία στη Θεσσαλία. Συνδέεται και με τις μάχες των αγωνιστών της περιοχής για την απελευθέρωση από τους Τούρκους.

4. Το γεφύρι της Πορτίτσας, έξω από το χωριό Σπήλαιο, σε απόλυτη αρμονία με το άγριο φαράγγι στέκει εντυπωσιακό και συγκεντρώνει κάθε χρόνο μεγάλα πλήθη επισκεπτών, που το φωτογραφίζουν και προσκαλούν μέσα από το διαδίκτυο τον κόσμο να το γνωρίσει.

5. Το γεφύρι του Αζίζ Αγά, επιβλητικό, αφού διαθέτει ένα τόξο από τα μεγαλύτερα σε άνοιγμα και ύψος στην Ελλάδα.

6. Το γεφύρι του Σπανού, που συνέδεε την Ήπειρο με την Μακεδονία, είναι το μεγαλύτερο του νομού Γρεβενών και ένα από τα πιο σημαντικά γεφύρια στρατηγικής σημασίας.

Το σύνολο των γεφυριών που συναντούμε, κατά σειρά, στην κάθοδό μας αυτή κατά μήκος του **Βενέτικου ποταμού και των παραποτάμων του,** είναι το ακόλουθο :

1. Το γεφύρι του Δοτσικού
2. Το γεφύρι στο Νιδρούζι
3. Το γεφύρι του Ζιάκα
4. Το γεφύρι του Κατσογιάννη
5. Το γεφύρι της Λιάτισσας
6. Το γεφύρι της Πορτίτσας
7. Το γεφύρι στα Καγκέλια
8. Το γεφύρι του Αζίζ-Αγά
9. Το γεφύρι του Σταυροπόταμου
10. Το γεφύρι του Σπανού
11. Το γεφύρι του Ματσαγκάνη

12. Το γεφύρι του Σταμπέκη.

Στον **Αλιάκμονα ποταμό** είναι τα υπολείμματα από το γεφύρι του Πασά.

Σε **παραπόταμους του Αλιάκμονα** βρίσκονται τα γεφύρια :

1. Της Πραμόριτσας
2. Του Παπατάκη
3. Του Κάστρου, και
4. Του Δασυλλίου

Αυτά είναι τα $12+1+4 = 17$ πέτρινα γεφύρια της περιοχής των Γρεβενών που με Αποφάσεις του Υπουργείου Πολιτισμού χαρακτηρίστηκαν ως ιστορικά και διατηρητέα μνημεία.

Πηγές :

1. «Τα Πέτρινα Γεφύρια των Γρεβενών», Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών - Εγνατία Οδός Α.Ε., 2000, και
2. «Αναζητώντας τα πέτρινα γεφύρια της Ελλάδας», Εύη Μπεληγιάννη, Εκδόσεις Λιβάνη, 2007.

2. Ιστορικό Σημείωμα της περιοχής των Γρεβενών

Στην Περιφερειακή Ενότητα Γρεβενών, τα αρχαιολογικά ευρήματα μαρτυρούν την παρουσία της ανθρώπινης κατοίκησης από την Παλαιολιθική εποχή, ενώ κοντά σε περάσματα υπήρχαν διάσπαρτοι οικισμοί και κατά την αρχαιότητα.

Στα Μεταρωμαϊκά και πρώτα Βυζαντινά χρόνια, με την ενοποίηση της αχανούς αυτοκρατορίας και την εξασφάλιση μιας σχετικής ηρεμίας, η περιοχή των Γρεβενών έχασε τον μεθοριακό χαρακτήρα της και μεταβλήθηκε σε μια απόμακρη γωνιά της ενδοχώρας.

Ωστόσο, λίγους αιώνες αργότερα, η αναβίωση των παλαιών οχυρών θα κριθεί απαραίτητη, καθώς η ορεινή ζώνη δοκιμάζεται τον 6ο αιώνα από επιδρομές Σλάβων, οι οποίοι στις αρχές του 7ου αιώνα θα εγκατασταθούν μόνιμα πια στους πρόποδες των ορεινών όγκων της περιοχής, προετοιμάζοντας το έδαφος για την εγκατάσταση δεκάδων φυλών στη Βαλκανική χερσόνησο, αλλά και την πολυπολιτισμική ωριμότητα των Μεταβυζαντινών χρόνων.

Στα πρώτα Βυζαντινά χρόνια, η περιοχή παραμένει χωρίς πυρήνα και κανέναν οικισμό με εξαίρεση το Σπήλαιο, δεν απέκτησε έργα οχύρωσης ή ύδρευσης, που χαρακτηρίζουν τα σημεία σημαντικών πληθυσμιακών συγκεντρώσεων και στρατηγικής σημασίας. Στα βυζαντινά χρόνια, τα Γρεβενά υπάγονταν αρχικά στην Επαρχία Μακεδονία Ι, που ανήκε στην διοίκηση της Μακεδονίας, και αυτή με τη σειρά της στην Επαρχότητα (ή Υπαρχία) του Ιλλυρικού, μία από

τις 4 Υπαρχίες στις οποίες ήταν διοικητικά διηρημένη η βυζαντινή αυτοκρατορία (ύστερη ρωμαϊκή αυτοκρατορία) από την εποχή του Μ. Κωνσταντίνου μέχρι τον 7ο αιώνα μ.Χ.

Κατά τον 5ο αιώνα μ.Χ. τα Γρεβενά, αποτέλεσαν τμήμα της Επαρχίας Θεσσαλίας. Η πόλη των Γρεβενών μνημονεύεται για πρώτη φορά σε ιστορικές πηγές από τον 10ο αιώνα μ.Χ. από τον Κωνσταντίνο τον Πορφυρογέννητο με την ονομασία Γρίβανα, ενώ από επιγραφές των κωδίκων της Μονής Ζάβορδας των Γρεβενών γίνεται γνωστό πως ονομάζονταν Αυλαί.

Οι πρώτες ακριβείς γεωγραφικές πληροφορίες για την περιοχή, προέρχονται από σωζόμενους χάρτες του 16ου αιώνα, με τον ποταμό Αλιάκμονα να συμβάλλει καθοριστικά στη χωροθέτηση των Γρεβενών. Κατά την Τουρκοκρατία, τα Γρεβενά υπαγόταν στο πασαλίκι των Ιωαννίνων, ενώ το 1839, υπαγόταν στο σαντζάκι των Σερβίων, που ανήκε στο βιλαέτι Μπιτολίων (σημερινό Μοναστήρι). Την περίοδο αυτήν ανθεί το εμπόριο και η οικονομία των Γρεβενών, καθώς το γεφύρι του Πασά στον Αλιάκμονα, βλέπει τα караβάνια των Βλάχων εμπόρων και των Κουπατσαραίων αγωγιατών να πληθαίνουν, με τα προϊόντα της Πίνδου να προσεγγίζουν τις αγορές της Αυστρο-Ουγγαρίας και της Ρωσίας. Μέσα στο πνεύμα του ευρωπαϊκού διαφωτισμού και υπό το πρίσμα της μορφωτικής κινητοποίησης στις μεγάλες ελληνικές πόλεις, αρχίζει η εθνική αφύπνιση. Ο Κοσμάς ο Αιτωλός φτάνει τον 18ο αιώνα μέχρι τα βόρεια άκρη του ελληνισμού, την Αχρίδα, και στην επιστροφή του κηρύσσει σε πολλά χωριά των Γρεβενών, παροτρύνοντας τους υπόδουλους να ιδρύσουν σχολεία και εκκλησίες.

Η περιοχή παραμένει σε αναβρασμό για τους επόμενους αιώνες μέχρι τον Οκτώβριο του 1912 και τον Α' Βαλκανικό πόλεμο. Ακολουθεί η μάχη της Δεσκάτης και η απελευθέρωσή της, στις 12 Οκτωβρίου 1912, ενώ την επόμενη μέρα η Ελληνική σημαία κυματίζει στα Γρεβενά.

Το πλούσιο πολιτιστικό απόθεμα που άφησαν πίσω τους οι γεωπολιτικές αλλαγές της περιοχής, είναι εντόνως αποτυπωμένο στα μνημεία της περιοχής. Αυτά που σήμερα είναι κηρυγμένα διατηρητέα μνημεία, μαρτυρούν την ικανότητα των ανθρώπων της περιοχής να δαμάζουν τη φύση, τους ορεινούς όγκους, τα δύσκολα καιρικά φαινόμενα και τα δυσπρόσιτα περάσματα προκειμένου να δημιουργήσουν περίτεχνα αρχιτεκτονήματα. Οι τεχνίτες, οι μάστορες και οι αγιογράφοι της περιοχής, που αποτύπωσαν και διασφάλισαν το πολιτιστικό της απόθεμα, υπήρξαν σιωπηροί και αφανείς δημιουργοί που προτίμησαν να συνδιαλαγούν με τη φύση και το άγριο τοπίο με μεθόδους γεμάτες σοφία, χωρίς την προφανή επίδειξη δεξιοτήτων τους.

Στα μνημεία των Γρεβενών, αναπτύσσεται μια ιδιότυπη τοπική αρχιτεκτονική γλώσσα με τις δικές της ποιότητες και αξίες. Τα μοναστήρια των Γρεβενών χρονολογούνται κυρίως από τον 15ο μέχρι και τον 19ο αιώνα και εμφανίζουν επιρροές από τη μοναστηριακή αρχιτεκτονική του Αγίου Όρους και των Μετεώρων, χωρίς ωστόσο να αντιγράφουν πιστά τα πρότυπά τους. Σε ένα άγριο ορεινό τοπίο, ο τρόπος που η αρχιτεκτονική “ακουμπά” στη φύση δείχνει τις προθέσεις του δημιουργού, αλλά και τις ικανότητές του.

Τα μνημεία των Γρεβενών (πετρογέφυρα, εκκλησίες, μοναστήρια κ.α.), απολύτως ενταγμένα στο τοπίο, αποτελούν τη φυσική του οργανική συνέχεια. Εξυπηρετούν τις ανάγκες της μετακίνησης και μετουσιώνουν σε χώρο, τη σχέση του ανθρώπου με το Θεό. Σε καιρούς που οι κοινωνίες αναζητούν να διαμορφώσουν την ταυτότητά τους, ανατρέχουν στη μνήμη και την ιστορία.

Στην Περιφερειακή Ενότητα Γρεβενών, τα ίχνη του χρόνου μαρτυρούν ένα πλούσιο παρελθόν, γεμάτο σοφία και τέχνη.

Πηγή : Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Τμήμα Δυτ. Μακεδονίας, Ομάδα Εργασίας Υποστήριξη αποτίμησης κατάστασης μνημείων Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, 2017

3. Η κατασκευή των πέτρινων γεφυριών

3.1 Γενικές αρχές κατασκευής - Κύρια χαρακτηριστικά σχεδίασης του γεφυριού

Τη σχεδίαση του γεφυριού αποφάσιζε ο πρωτομάστορας (αρχιμάστορας ή κάλφας). Ο ίδιος υπολόγιζε με ακρίβεια τόσο το σχήμα και τις διαστάσεις του γεφυριού (αριθμό και άνοιγμα τόξων, μήκος και πλάτος καταστρώματος) όσο και τα υλικά και τις πέτρες που ήταν απαραίτητα για την κατασκευή του (αριθμό και σχήμα των λίθων που έπρεπε να πελεκηθούν). Σχεδίαζε πάντοτε με βάση τα φορτία που θα έφερε το γεφύρι, το μήκος ανάμεσα στις όχθες του ποταμού, τη μορφή της κοίτης αλλά και τη σύσταση του εδάφους και μετρούσε έχοντας ως μέτρο το μέγεθος της παλάμης.

Στο βαθμό που τα κριτήρια επιλογής της θέσης ανέγερσης του γεφυριού το επέτρεπαν, οι πρωτομάστορες προτιμούσαν να κατασκευάσουν πολλά τόξα (δύο, τρία ή περισσότερα - ημικυκλικά ή οξυκόρυφα) έτσι ώστε να αποφύγουν αφενός τα μεγάλα ύψη και αφετέρου τα μεγάλα ανοίγματα των τόξων.

Οι εργασίες κατασκευής του πέτρινου γεφυριού ξεκινούσαν από τη θεμελίωσή του. Στις βραχώδεις όχθες η θεμελίωση των ακραίων βάθρων (ακρόβαθρα) γινόταν εύκολα και με σιγουριά πάνω στους βράχους, αφού οι μάστορες πελεκούσαν το βράχο σε σημεία και έφτιαχναν «σκαλοπάτια» για να προσαρμόσουν κατάλληλα τις πέτρες των θεμελίων και να είναι πιο στέρεα τα ακρόβαθρα. Στις περιπτώσεις όμως που οι όχθες δεν ήταν βραχώδεις ή και το άνοιγμα του ποταμού ήταν πολύ μεγάλο, τότε η θεμελίωση των βάθρων του γεφυριού (τόσο τα μεσαία βάθρα - μεσόβαθρα για γεφύρια με δύο ή περισσότερα τόξα όσο και τα ακραία βάθρα-ακρόβαθρα) απαιτούσε, κάθε φορά, την εκτροπή των νερών του ποταμού. Για το λόγο αυτό οι μάστορες επέλεγαν πάντα να ξεκινήσουν τις εργασίες κατασκευής θεμελίωσης κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, προκειμένου να είναι όσο το δυνατό λιγότερα τα νερά του ποταμού.

Πρέπει βέβαια να υπογραμμιστεί ότι σε περιοχές, όπως αυτές των Γρεβενών, του Βοΐου και της Ηπείρου τα νερά πολλών ποταμών και παραποτάμων κυλούσαν αδιάκοπα και με ορμή ακόμα και το καλοκαίρι, με αποτέλεσμα η εκτροπή των νερών να είναι, σε κάθε περίπτωση, ιδιαίτερα δύσκολη αλλά και επικίνδυνη.

Αφού ολοκλήρωναν την εκτροπή των νερών του ποταμού προχωρούσαν στη συνέχεια στο σκάψιμο μέσα ή και στην άκρη της κοίτης του ποταμού σε βάθος έως και 5 μέτρα, αμέσως μετά «κάρφωναν» κάθετα χοντρούς ξύλινους πασσάλους και έπειτα άρχιζαν να κτίζουν τα θεμέλια του βάθρου με μεγάλες πέτρες πάνω στους πασσάλους. Οι παραπάνω εργασίες επαναλαμβάνονταν για κάθε βάθρο του γεφυριού. Οι μάστορες λάμβαναν ειδική μέριμνα για τα μεσόβαθρα, αφού αυτά ήξεραν ότι θα εκτίθενταν συνεχώς στη μεγαλύτερη διάβρωση, τόσο από την υγρασία όσο και από την υδροστατική πίεση και τους στροβιλισμούς των κινούμενων με

ορμή νερών του ποταμού. Για να τα προφυλάξουν έκτιζαν πέτρινα υποστηρίγματα ή αλλιώς προβόλους, συνήθως τριγωνικής μορφής, στο μπροστινό και πίσω μέρος των μεσόβαθρων.

Μετά τα θεμέλια ακολουθούσε το κτίσιμο των τόξων, πάντα με τη βοήθεια κατάλληλα διαμορφωμένου ξυλότυπου (ξύλινου σκελετού - καλουπιού). Οι μάστορες έφτιαχναν εσοχές (ή προεξοχές) στα βάθρα, μέσα ή πάνω στις οποίες οι μαραγκοί στήριζαν με μεγάλη ακρίβεια τα δοκάρια του ξυλότυπου. Δεν ήταν λίγες οι φορές που οι μαραγκοί, λόγω των συνθηκών, ριποκινδύνευαν και έστηναν το ξυλότυπο μέσα στη βαθειά κοίτη του ποταμού.

Το χτίσιμο του κάθε τόξου άρχιζε ταυτόχρονα και από τις δύο πλευρές και διαμορφώνονταν σταδιακά από τις βάσεις προς την κορυφή. Οι μάστορες της πέτρας διάλεγαν και πελεκούσαν με μοναδική τέχνη και ακρίβεια **τους θολίτες** (καμαρολίθια), δηλαδή τις πέτρες του τόξου που θα αποτελούσαν την πρώτη σειρά του τόξου (στεφάνι ή διάζωμα). Οι θολίτες έπρεπε να έχουν σφηνοειδή μορφή και ίσες διαστάσεις μεταξύ τους, προκειμένου να χτιστούν σε μία ή δύο στρώσεις ταυτόχρονα και από τις δύο πλευρές του τόξου. Στην κορυφή - κέντρο του τόξου τοποθετούσαν την τελευταία κεντρική πέτρα (θολίτη) που λεγόταν «**κλειδί**». Ήταν η πιο σημαντική πέτρα («ιερή πέτρα»), αφού αυτή «έδενε» όλες τις άλλες πέτρες στη θέση τους και ουσιαστικά «κλείδωνε» την κατασκευή, μετατοπίζοντας το βάρος του τόξου στις βάσεις του γεφυριού.

Οι μάστορες γνώριζαν ότι **η ταυτότητα του πετρογέφυρου, η μοναδική του ομορφιά και το αρμονικό συνταίριασμά του με τη φύση οφείλονταν σε πολύ μεγάλο βαθμό στο υλικό - τύπο πέτρας από το οποίο είχε κατασκευαστεί**. Οι πέτρες που χρησιμοποιούσαν για την κατασκευή των γεφυριών στην περιοχή των Γρεβενών, ήταν συνήθως ασβεστόλιθοι, αργιλικοί σχιστόλιθοι ή ψαμμόλιθοι, ενώ σε άλλες περιοχές χρησιμοποιούνταν και σκληρότερα πετρώματα, όπως γρανίτες. Η πέτρα έπρεπε να είναι συμπαγής, χωρίς ρωγμές και φθορές και κυρίως ιδιαίτερα ανθεκτική στο νερό και στον αέρα.

Σε πολλά γεφύρια, εκτός από τα κύρια τόξα τους, οι μάστορες έκτιζαν και ένα ή περισσότερα μικρότερα τόξα ή καμάρες (συνήθως πάνω από μεσόβαθρο), τα λεγόμενα ανακουφιστικά τόξα ή ψευτοκαμάρες. Ο σκοπός αυτών των κατασκευών ήταν διττός : αφενός να ελαφρύνουν την κατασκευή του γεφυριού και αφετέρου σε περιπτώσεις πλημμύρας (κατεβασιά) του ποταμού να γίνεται γρήγορα η διέλευση του νερού έτσι ώστε να εκτονώνεται η πίεση που ασκείται σ' όλα τα μεσόβαθρα και επομένως να «ανακουφίζεται» το σώμα του γεφυριού.

Μετά την ολοκλήρωση της κατασκευής των κύριων και των ανακουφιστικών τόξων, οι μάστορες προχωρούσαν στο γέμισμα του γεφυριού επάνω στο τόξο και τους πλαϊνούς τοίχους και στο τέλος διαμόρφωναν το κατάστρωμα του γεφυριού (καλντερίμι), στρώνοντας κατάλληλα πελεκημένες πέτρες και φτιάχνοντας μεγάλα πλατύσκαλα, για να μη γλιστρούν οι διαβάτες και τα υποζύγια που είχαν οι κυρατζήδες και τα καραβάνια.

Στις άκρες του καταστρώματος (καλντεριμιού) του γεφυριού άλλοτε τοποθετούσαν κάθετα στην επιφάνεια του όρθιες στενόμακρες πέτρες, γνωστές ως **αρκάδες** και άλλοτε έχτιζαν χαμηλά στηθαία, προκειμένου να προστατεύουν τους διερχόμενους από την πτώση στα νερά του ποταμού. Σε κάθε περίπτωση, όμως, οι κατασκευές αυτές δεν προστάτευαν επαρκώς τους διερχόμενους, ιδιαίτερα σε συνθήκες κακοκαιρίας και δυνατού αέρα, και κατά συνέπεια θεωρείται ότι γινόταν κυρίως για ψυχολογικούς ή και αισθητικούς λόγους.

Όταν ολοκληρωνόταν το χτίσιμο του γεφυριού οι μαραγκοί αναλάμβαναν να αφαιρέσουν με μεγάλη προσοχή τους ξυλότυπους, με σειρά αντίθετη από αυτή της αρχικής κατασκευής του, δηλαδή από το πάνω προς το κάτω μέρος του ξυλότυπου. Το κομμάτι του ξυλότυπου που στήριζε το μεγαλύτερο σε άνοιγμα και ύψος τόξο του γεφυριού το ξήλωναν τελευταίο. Λίγο πριν αφαιρεθεί αυτό ο πρωτομάστορας ανέβαινε στις σκαλωσιές και κρεμούσε στο εσωράχιο αυτού του τόξου **ένα σιδερένιο καμπανάκι («κυπρί»)**, έτσι ώστε να χτυπάει και να προειδοποιεί τους διερχόμενους όταν ο άνεμος φυσούσε δυνατά και το πέρασμα του γεφυριού γινόταν επικίνδυνο.

Στη συνέχεια προχωρούσαν στην αφαίρεση και του τελευταίου τμήματος του ξυλότυπου. Όλοι στο μπουλούκι γνώριζαν την κρισιμότητα και τον κίνδυνο της εργασίας αυτής, αφού ήταν αρκετές οι περιπτώσεις γεφυριών που είχαν καταρρεύσει σε ανάλογες περιπτώσεις και έκαναν τάματα προκειμένου να στεριώσει, να δέσει οριστικά το πέτρινο γεφύρι.

Τέλος, πολύ συχνά, στο ψηλότερο τόξο του γεφυριού ή σε κάποιο άλλο σημείο του σώματός του τοποθετούσαν πλάκες ή κτητορικές επιγραφές με πληροφορίες σχετικά με τη χρονολογία κατασκευής του γεφυριού και το όνομα του χορηγού. Πολλές φορές στις πλάκες αυτές υπήρχαν και διακοσμητικά θέματα, αλλά σπάνια υπήρχαν επιγραφές με πληροφορίες για τον πρωτομάστορα που το έχτισε.

Πηγές:

1. «Πέτρινα Γεφύρια στο Βενέτικο Ποταμό - Στοιχεία Λαϊκού Πολιτισμού» Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Γρεβενών, 2014
2. «Μακεδονικά Γεφύρια», Γεώργιος Π. Τσότσος, 1997).

3.2 Βασικοί τρόποι δημιουργίας πέτρινων γεφυριών

Η γεφυροποιία ως τέχνη, υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική για τον άνθρωπο και έπαιξε ουσιαστικό ρόλο στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής του. Η γενεσιουργός αιτία για τη δημιουργία των γεφυριών ήταν, όπως προαναφέρθηκε, η διευκόλυνση των μετακινήσεων των κατοίκων και η υπερπήδηση των φυσικών εμποδίων (ποτάμια, ρέματα και χείμαρροι) που παρουσίαζε η γεωμορφολογία της κάθε περιοχής.

Τα γεφύρια, που αρχικά φτιάχτηκαν με κορμούς δένδρων που ακουμπούσαν στην όχθη ή πάνω σε μεγάλες πέτρες - βράχια, σταδιακά αντικαταστάθηκαν με απλές ξύλινες κατασκευές για να ακολουθήσουν τα γεφύρια από απλή λιθοδομή και στη συνέχεια τα πέτρινα γεφύρια με την πραγματικά τοξωτή (ή θολωτή) κατασκευή.

Ακόμα και σήμερα υπάρχουν πολλές γέφυρες που είναι χτισμένες πάνω σε παλαιότερες αρχαίο-ελληνικές και ρωμαϊκές τις οποίες χρησιμοποιούσαν στο παρελθόν και οι Βυζαντινοί παράλληλα με τις νέες που έχτιζαν. Εκτιμάται ότι πιθανόν την 3η, οπωσδήποτε όμως τη 2η χιλιετία π.Χ., επινοήθηκε και η γνήσια θολοδομία, η οποία αργότερα άνοιξε το δρόμο για τις θολωτές γέφυρες των οποίων οι αρμοί, ακτινωτά διαταγμένοι συμβάλλουν στο κέντρο. Κατά τους 16ο και 17ο αιώνα συνέβαλλαν και οι Οθωμανοί στην εξέλιξη τις γεφυροποιίας, έχοντας ως χαρακτηριστικό

το οξυκόρυφο ισλαμίζον τόξο στις νέες κατασκευές τους (Α. Πετρονώτης, 2001). **Τα πέτρινα γεφύρια της ευρύτερης περιοχής της Ηπείρου και της Δυτικής Μακεδονίας χτίστηκαν στα χρόνια της τουρκοκρατίας (τα περισσότερα από τα μέσα του 18ου μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα), πολλές φορές πάνω στα ερείπια παλαιότερων, και εντάσσονται, ως προς τον τρόπο στήριξής τους, στην κατηγορία των τοξωτών (ή θολωτών) κατασκευών.**

Τα πέτρινα γεφύρια των Γρεβενών, όπως και τα ηπειρώτικα, διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες, **τα πεδινά και τα ορεινά γεφύρια**. Τα πεδινά, σε αντίθεση με τα ορεινά γεφύρια, έχουν συνήθως περισσότερα τόξα και κατά συνέπεια μεγαλύτερο μήκος, ενώ σχεδόν πάντα τα γεφύρια αυτά παρουσίαζαν τις μεγαλύτερες δυσκολίες στη θεμελίωση.

Σε κάθε περίπτωση, όμως, **όλα τα γεφύρια συνιστούν μοναδικά μνημεία του αρχιτεκτονικού μας πολιτισμού, τα οποία συνεχίζουν, μετά από αιώνες, να προσδιορίζουν την ταυτότητα της περιοχής που βρίσκονται, να αναδεικνύουν την ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά της και να εντάσσονται αρμονικά μέσα στη φύση.**

Πηγή : «Το γεφύρι και ο Ηπειρώτης», Σπ. Μαντάς, 1987).

3.3 Επιλογή της θέσης του γεφυριού

Πριν αρχίσει το χτίσιμο του πέτρινου γεφυριού έπρεπε πρώτα να προηγηθεί η επιλογή του καταλληλότερου σημείου για την ανέγερσή του.

Πολλές φορές, όπως αναφέρθηκε στα προηγούμενα, τα πέτρινα γεφύρια χτίζονταν πάνω σε ερείπια παλαιότερων γεφυριών και επομένως στις περιπτώσεις αυτές δεν υπήρχε ζήτημα επιλογής της θέσης του γεφυριού. Τα παλαιότερα γεφύρια και κατά συνέπεια ο υφιστάμενος δρόμος, η στράτα ή το πέρασμα υπαγόρευαν, σε κάθε περίπτωση, τη θέση του νέου γεφυριού.

Άλλες πάλι φορές, συνήθως όταν σχεδιάζονταν η κατασκευή ενός νέου πέτρινου γεφυριού, τα υφιστάμενα μονοπάτια ή τα περάσματα ήταν δυνατόν να τροποποιηθούν λιγότερο ή περισσότερο (επέκτασή τους - κατασκευή προσβάσεων προς το γεφύρι), προκειμένου να συνδεθούν με την καταλληλότερη θέση - σημείο της κοίτης του ποταμού (ή της χαράδρας) για τη σύνδεση των δύο πλευρών. Για τον εντοπισμό αυτής της θέσης ο πρωτομάστορας μαζί με το χορηγό ή και τους προύχοντες των γειτονικών οικισμών περπατούσαν συστηματικά και ερευνούσαν κατά μήκος της κοίτης του ποταμού. Τα κριτήρια για την επιλογή της θέσης ανέγερσης του πέτρινου γεφυριού ήταν :

- Το σταθερό έδαφος, κατά προτίμηση βραχώδες, για τη θεμελίωση (όχι αμμώδες ή χαλαρό έδαφος),
- το στενότερο πέρασμα του ποταμού (ή χαράδρας), με άλλα λόγια το σημείο με το μικρότερο πλάτος κοίτης), ενώ
- συχνά λαμβάνονταν υπόψη και το μικρότερο βάθος του ποταμού.

Συνήθως, οι πρωτομάστορες προτιμούσαν προεκτάσεις βράχων και βουνών, αλλά και απότομες βραχώδεις πλαγιές και δύσβατα μονοπάτια, ενώ απέφευγαν τις επίπεδες λασπώδεις επιφάνειες, εξαιτίας των προβλημάτων στερέωσης. Τα θεμέλια του γεφυριού δεν έπρεπε, σε καμία

περίπτωση, να υποστούν καθίζηση είτε εξαιτίας των φορτίων του γεφυριού (εμπορεύματα, άνθρωποι, ζώα από τα караβάνια) είτε εξαιτίας των φυσικών φαινομένων. Οι πρωτομάστορες είχαν στο νου τους ότι η στάθμη των θεμελίων (τόσο στα ακρόβαθρα όσο και στα μεσόβαθρα) πρέπει να τεθεί σε μεγαλύτερο βάθος απ' όσο είναι δυνατόν να φτάσει η διάβρωση από τα νερά του ποταμού, προκειμένου να σηκώνουν τα πέτρινα τόξα. Η μορφολογία του εδάφους καθώς και το πλάτος και το βάθος της κοίτης του ποταμού ήταν τα στοιχεία που καθόριζαν τη μορφή του γεφυριού, δηλαδή το πλήθος και το άνοιγμα των τόξων του και άλλα τεχνικά χαρακτηριστικά.

Σε γενικές γραμμές στις ορεινές - βραχώδεις περιοχές, όπως είναι το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής των Γρεβενών, τα δύο (2) πρώτα κριτήρια ήταν εκείνα που κυρίως καθόριζαν τη θέση του γεφυριού.

Αντίθετα, στις πεδινές περιοχές, οι υφιστάμενοι δρόμοι και τα μονοπάτια ήταν αυτά που κυρίως καθόριζαν τη θέση ανέγερσης του γεφυριού. Στις περιπτώσεις που δεν μπορούσαν να εντοπιστούν θέσεις με βραχώδη εδάφη και στενά περάσματα του ποταμού το γεφύρι χτίζονταν τελικά σε αμμώδη εδάφη.

Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι πολλές φορές ο δρόμος υπαγόρευε τη θέση του γεφυριού και άλλες πάλι φορές η θέση του γεφυριού προσδιόριζε το δρόμο. Η σχέση ή αλλιώς η εξάρτηση των δύο αυτών παραγόντων, του γεφυριού και του (υφιστάμενου) δρόμου, ήταν τελικά αλληλένδετη.

Αμέσως μετά το μπουλούκι που αναλάμβανε το έργο ετοίμαζε **το «νταμάρι»**, δηλαδή την περιοχή από την οποία θα έπαιρναν τις πέτρες για να τις πελεκήσουν και να φτιάξουν το γεφύρι. Η θέση του νταμαριού σχετίζονταν άμεσα με τη θέση ανέγερσης του γεφυριού. Το νταμάρι έπρεπε αφενός να διαθέτει τον κατάλληλο τύπο αλλά και την ποσότητα της πέτρας και αφετέρου ήταν επιθυμητό να βρίσκεται ψηλότερα από το σημείο ανέγερσης του πέτρινου γεφυριού, προκειμένου οι πέτρες να μετακινούνται ευκολότερα.

Κανένα γεφύρι δεν ήταν ίδιο με κάποιο άλλο. Κάθε γεφύρι ήταν ένα νέο έργο και έπρεπε κάθε φορά ο πρωτομάστορας να το χτίσει, λαμβάνοντας υπόψη τη θέση και τη μορφολογία του εδάφους καθώς και την τέχνη και τις δυνατότητες του μπουλουκιού του.

Πηγή : «Μακεδονικά Γεφύρια», Γεώργιος Π. Τσότσος, 1997.

3.4 Χορηγοί - Χρηματοδότες και Ονοματοδοσία του γεφυριού

Η κατασκευή - ανέγερση ενός πέτρινου γεφυριού χαρακτηρίζονταν ως έργο με μεγάλη συνεισφορά προς την τοπική κοινωνία, αλλά ταυτόχρονα ήταν πολυδάπανο, αφού συνήθως το κόστος του πέτρινου γεφυριού απαιτούσε «...πολλές λίρες και χιλιάδες γρόσια...». Κατά συνέπεια, οι χορηγοί - χρηματοδότες για την ανέγερση των γεφυριών, συνήθως ήταν :

- Πλούσιοι, φιλογενείς, ευεργέτες Έλληνες (συνήθως έμποροι) : οι άλλοτε απόδημοι, που με την επιστροφή τους από την ξενιτιά ευεργετούσαν το χωριό τους, είτε από ευγνωμοσύνη για τους προγόνους τους είτε για ψυχολογικούς λόγους, αφού πολλοί από αυτούς ήθελαν να εξιλεωθούν γιατί ένοιωθαν μέσα τους άσχημα που ξενιτεύτηκαν και άφησαν την οικογένεια και τους χωριανούς τους, οι και άλλοτε Έλληνες ντόπιοι προεστοί, πρόκριτοι, δημογέροντες μεγαλοτσελιγγάδες και γενικότερα πλούσιοι, δηλαδή άνθρωποι με πλούτο και ανώτερη κοινωνική θέση και δύναμη. Συνήθως, οι άνθρωποι αυτοί είχαν πλουτίσει στον τόπο τους από το εμπόριο, την κτηνοτροφία κ.ά. και αναλάμβαναν να χρηματοδοτήσουν την κατασκευή ενός πέτρινου γεφυριού. Σύμφωνα με την παράδοση η χρηματοδότηση του γεφυριού της **Πραμόριτσας** έγινε από ένα μεγάλο τσέλιγκα από τα ορεινά της Πίνδου, που έχασε την μονάκριβη κόρη του από τα ορμητικά νερά του ποταμού και έπειτα έδωσε τα χρήματα για να χτιστεί το γεφύρι.
- Αρκετές φορές αναφέρεται ως χορηγός - χρηματοδότης και ο ιδιοκτήτης των χωραφιών ή ενός παρακείμενου μύλου, αφού με τον τρόπο αυτό ο μύλος γινόταν πιο προσβάσιμος στους κατοίκους γειτονικών χωριών.
- Ένα θρησκευτικό πρόσωπο, όπως ηγούμενοι μοναστηριών της περιοχής, ένας καλόγερος, ένας μητροπολίτης, ιερέας ή εκκλησιαστικός άνδρας. Ως ανάλογες περιπτώσεις αναφέρονται η συνεισφορά του παπα-Νικόλα Χρηστίδη, καθώς και του μητροπολίτη Σισανίου - Σιατίστης Ιεροθέου Ανθουλίδη στην περίπτωση του γεφυριού του Δασυλλίου Γρεβενών που ανήκε θρησκευτικά στη δικαιοδοσία του.
- Οθωμανοί αξιωματούχοι ή Πασάδες - Αγάδες, όπως ο Αζίζ Αγάς, ο Μουσταφά Πασάς ή Σπανός και ο Μαχμούτ Πασάς στα Γρεβενά, καθώς και
- ένας κλέφτης ή αρματολός, όπως στην περίπτωση του γεφυριού του Κλέφτη (ή της Λιάτισσας) στο χωριό Σπήλαιο των Γρεβενών, αφού έκανε τάμα και γλίτωσε από τους Τούρκους.

Σπανιότερα, αναφέρονται ως χορηγοί :

- Ένα ή περισσότερα (γειτονικά) χωριά ανάμεσα στους κατοίκους των οποίων γινόταν έρανος για να φτιάξουν κάποιο γεφύρι που θα εξυπηρετούσε τις ανάγκες μετακίνησης από και προς την περιοχή τους, όπως έγινε - σε πολύ μεγάλο βαθμό - η χρηματοδότηση του γεφυριού του Δασυλλίου Γρεβενών, αλλά και του γεφυριού του Δοτιστικού.

- Μοναστήρια ή Ιδρύματα, όπως στην περίπτωση της Ιεράς Μονής Κοιμήσεως της Θεοτόκου του Σπηλαίου Γρεβενών, που χρηματοδότησε την κατασκευή του γεφυριού της Πορτίτσας, καθώς και
- γυναίκες, κυρίως σύζυγοι πλούσιων φιλογενών αποδήμων ή τούρκων αξιωματούχων, όπως το γεφύρι της Πάσαινας (Αϊσέ, σύζυγος του Σουλεϊμάν πασά των Ιωαννίνων) που χτίστηκε το 1732 μέσα στην πόλη των Γρεβενών στο Γρεβενίτη ποταμό, αλλά σήμερα δεν σώζεται.

Πρέπει να επισημανθεί ότι τις περισσότερες φορές, τόσο από ευγνωμοσύνη, όσο και σε ένδειξη αναγνώρισης προς το πρόσωπο του χρηματοδότη του, το γεφύρι έπαιρνε τελικά το όνομά του.

Όμως, η ονοματοδοσία του γεφυριού από το χρηματοδότη του δεν συνιστά κανόνα. Αρκετές φορές το γεφύρι έπαιρνε το όνομά του από το τοπωνύμιο του πλησιέστερου οικισμού (όπως σε πολλές περιπτώσεις στην περιοχή των Γρεβενών - γεφύρι Δοτσικού, Ζιάκα, Κάστρου (Μεγάρου), Δασυλλίου κ.ά. - είτε από το τοπωνύμιο της αγροτικής έκτασης ή τοποθεσίας, είτε από το όνομα του βουνού (όπως το γεφύρι στο Νιδρούζι στην Αλατόπετρα Γρεβενών), το όνομα του ποταμού ή ακόμα και το όνομα της χαράδρας (όπως το γεφύρι της Πορτίτσας στο Σπήλαιο Γρεβενών), στην ευρύτερη περιοχή του γεφυριού.

Άλλες πάλι φορές το γεφύρι έπαιρνε το όνομά του από την εκκλησία ή το μοναστήρι, την πηγή ή από τυχαίο συμβάν ή κάποιο θρύλο σύμφωνα με την παράδοση π.χ. έναν πνιγμό, μια συμπλοκή κ.ά., που υπήρχαν ή συνέβησαν αντίστοιχα στην ευρύτερη περιοχή. Ορισμένες φορές το γεφύρι έπαιρνε το όνομα του ιδιοκτήτη της γης στην οποία χτιζόταν (όπως στην περίπτωση του γεφυριού στο Μύλο ή στου Φλώρου το χωράφι, στην περιοχή Ζιάκα Γρεβενών) ή και το όνομα του μυλωνά ή του ενοικιαστή που είχε το μύλο του κοντά στο γεφύρι (όπως στην περίπτωση του γεφυριού του Κατσογιάννη, στην περιοχή κάτω από το Σπήλαιο Γρεβενών), χωρίς αυτός απαραίτητα να είναι και χρηματοδότης του γεφυριού. Τέλος, σπανιότερα στη βιβλιογραφία αναφέρονται περιπτώσεις στις οποίες το γεφύρι έπαιρνε το όνομα του πρωτομάστορα ή το όνομα του χρηματοδότη μεταγενέστερης επισκευής - ανακατασκευής.

Σε κάθε περίπτωση, η επικρατέστερη ονοματοδοσία του κάθε πέτρινου γεφυριού ήταν εκείνη που διαμορφώνονταν τελικά από τους κατοίκους των γύρω οικισμών - χωριών μετά από την πάροδο αρκετών χρόνων χρήσης του γεφυριού.

Πηγή: «Πέτρινα Γεφύρια στο Βενέτικο Ποταμό-Στοιχεία Λαϊκού Πολιτισμού», Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Γρεβενών, 2014

4. Οι Κατασκευαστές των πέτρινων γεφυριών

4.1 Τα Μαστοροχώρια και οι Μάστορες των Γρεβενών

Στα δύσκολα χρόνια της Τουρκοκρατίας και ειδικότερα από το 16ο αιώνα και μετά η ζωή των κατοίκων σε αρκετούς οικισμούς της ευρύτερης περιοχής των Γρεβενών, κυρίως στα βόρεια τμήματά της, γινόταν ολοένα και δυσκολότερη εξαιτίας πολλών πολιτικών, κοινωνικών αλλά και γεωγραφικών παραγόντων, οι κυριότεροι από τους οποίους ήταν :

- Η συμπεριφορά των Τούρκων με την επιβολή αβάσταχτων φόρων και την εκμετάλλευση της παρουσίας των κατοίκων,
- οι επιδρομές των Τουρκαλβανών,
- η χέρσα αλλά και άγονη γη στους ορεινότερους οικισμούς της ανατολικής Πίνδου εξαιτίας και των κλιματικών συνθηκών, καθώς και
- οι συνεχείς πληθυσμιακές μετακινήσεις, κυρίως από τις γειτονικές περιοχές (π.χ. Ήπειρος).

Οι παράγοντες αυτοί ανάγκασαν πολλούς από τους κατοίκους αυτών των περιοχών να εγκαταλείψουν την κτηνοτροφία και τις γεωργικές καλλιέργειες και να στραφούν σε άλλες ασχολίες όπως η οικοδομική τέχνη και η επεξεργασία της πέτρας. Οι ασχολίες αυτές έκριναν ότι ήταν περισσότερο προσοδοφόρες και ταυτόχρονα θα μπορούσαν να τις εξασκήσουν μακριά από τα σπίτια και τα χωριά τους.

Ακολουθώντας με συνέπεια, προσήλωση και μεράκι τα επαγγέλματα αυτά κατάφεραν με το πέρασμα των χρόνων να αναδειχθούν σε κορυφαίους πρωτομάστορες, καλφάδες και σπουδαίους πελεκάνους - λαξευτές της πέτρας (κουδαραίοι, από τη τουρκική λέξη «κούδα», που σημαίνει πέτρα). Η διαδοχή της οικοδομικής τέχνης και της επεξεργασίας της πέτρας που πέρασε από τον πατέρα στο γιο αποτέλεσε κυρίαρχο χαρακτηριστικό σε πολλούς οικισμούς - χωριά και ευρύτερες περιφέρειες χωριών τα οποία, όπως ακριβώς συνέβη και σε άλλες συγκεκριμένες περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας, έγιναν γνωστά ως Μαστοροχώρια. Μαζί, επομένως, με :

- Τα ξακουστά μαστοροχώρια της Κόνιτσας και της περιοχής γύρω από το όρος Γράμμος και τον ποταμό Σαραντάπορο και ειδικότερα τη Βούρμπιανη, την Πυρσόγιαννη, τους Χιονιάδες, τον Πύργο (Στράτσιανη), την Καστάνιανη, τη Δροσοπηγή (Κάντσικο), την Πλαγιά (Ζέρμια), το Κεράσοβο, κ.α.,
- τα μαστοροχώρια των Τζουμέρκων (Πράμαντα, Άγναντα, Ραφταναίοι κ. α.) και
- τα μαστοροχώρια των Χουλιαράδων (Χουλιαράδες, Μιχαλίτσι, Βεσταβέτσι κ.α. στα νότια των Ιωαννίνων,

έγιναν γνωστά στα μήκη και τα πλάτη της γης και τα **μαστοροχώρια της Δυτικής Μακεδονίας**, τόσο στην περιοχή Βοΐου Κοζάνης (Πεντάλοφος ή Ζουπάνι, Βυθός, Αυγερινός κ.α.) όσο και στα δυτικά του Νομού Γρεβενών με πιο γνωστά από αυτά **την Καλλονή, το Κυπαρίσσι, τον Άγιο Κοσμά, το Δοτσικό το Δασύλλιο, το Κληματάκι, τις Κυδωνιές, το Διάκο, τους Φιλιππαίους, κ.ά.**

Κατά συνέπεια, είναι βέβαιο ότι τα γεφύρια των Γρεβενών, στην πλειοψηφία τους, κτίστηκαν από Ηπειρώτες, Βοϊώτες αλλά και ντόπιους μαστόρους των Γρεβενών. Οι τελευταίοι

προέρχονται από τα μαστοροχώρια του νομού Γρεβενών που προαναφέρθηκαν, τα οποία συχνά συμπεριλαμβάνονται από τους μελετητές σε αυτά της ευρύτερης περιοχής του Βοΐου Κοζάνης, με γνώμονα τη σωστότερη διαίρεση του Δυτικο-μακεδονικού χώρου σε περιοχές γεφυριών και αρχιτεκτονικής γενικότερα. Σε κάθε περίπτωση, μπορούμε να υποθέσουμε με ασφάλεια ότι οι ντόπιοι μάστορες των μαστοροχωρίων των Γρεβενών επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό από τους μαστόρους των γειτονικών περιοχών, τόσο του Βοΐου Κοζάνης όσο και της Ηπείρου γενικότερα.

Πηγή : «Μακεδονικά Γεφύρια», Γεώργιος Π. Τσότσος, 1997

4.2 Τα Μπουλούκια των Μαστόρων - Κιοπρουλήδες

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω οι περισσότεροι ντόπιοι μάστορες των μαστοροχωρίων των Γρεβενών μαθήτευσαν και επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό από τους μαστόρους των γειτονικών περιοχών, τόσο του Βοΐου Κοζάνης όσο και της Ηπείρου γενικότερα. Έχτισαν με τη σειρά τους μοναστήρια, εκκλησίες και καμπαναριά, εικονοστάσια, σπίτια και μεγαλόπρεπα αρχοντικά, πέτρινες βρύσες και πηγάδια, καλντερίμια, μύλους, φούρνους αλλά και υπέροχα μονότοξα και πολύτοξα πέτρινα γεφύρια.

Όλοι τους ήταν χτίστες, λαϊκοί οικοδόμοι, μάστορες της πέτρας (κουδαραίοι) που τα μυστικά της τέχνης τους περνούσαν από γενιά σε γενιά, από τον πατέρα στο γιο. Η μαθητεία ξεκινούσε από την ηλικία των 12 - 14 ετών, εκεί όπου υπήρχε δουλειά (στα γιαπιά, στα εργαστήρια, στις όχθες των ποταμών κ.α.) πάντα κάτω από την επίβλεψη του πρωτομάστορα, ενώ ταυτόχρονα με τη μαθητεία διαμορφώνονταν και η πνευματική τους αγωγή. **Έμφαση αποδίδονταν στην κατανόηση των στοιχείων της φύσης, τη βέλτιστη αξιοποίηση των υλικών από το φυσικό περιβάλλον της κάθε περιοχής και κατά συνέπεια την προσαρμογή των έργων στο φυσικό περιβάλλον και τις πραγματικές ανάγκες του ανθρώπου. Μόνο τους μέτρο ήταν ο άνθρωπος και οι ανάγκες του.**

Από τους λαϊκούς αυτούς οικοδόμους, οι **γεφυράδες μάστορες** πιο συγκεκριμένα, ονομάζονταν **Κουδαραίοι Κιοπρουλήδες** από την τουρκική λέξη «κιοπρού» (köprü) ή «κιουπρί» που σημαίνει γέφυρα ή πέτρινη γέφυρα. Τα έργα των κουδαραίων μαστόρων, μονότοξα, δίτοξα, πολύτοξα πέτρινα θολωτά γεφύρια που χαρακτηρίζονται από μία εκπληκτική ποικιλία μορφών αναδεικνύουν τις αρετές των μαστόρων αυτών, την επιμέλεια, την εμπειρική γνώση αλλά και την πίστη και την αγάπη που έτρεφαν προς την τέχνη τους. Πρέπει να επισημανθεί ότι οι κιοπρουλήδες απολάμβαναν τον σεβασμό τόσο του λαού όσο και των Τούρκων κατακτητών, οι οποίοι μάλιστα τους αποκαλούσαν **«οι Φίλοι του Θεού»**.

Δυστυχώς, στις περισσότερες περιπτώσεις δεν είναι γνωστό το όνομα του πρωτομάστορα ενός γεφυριού, ενώ και οι έγγραφες μαρτυρίες για την καταγωγή των μαστόρων είναι ελάχιστες. Είναι βέβαιο ότι οι άνθρωποι αυτοί, άνθρωποι του μέτρου, δεν κυνήγησαν την υστεροφημία τους. **Η αξία όμως των πέτρινων γεφυριών, των μοναδικών αυτών έργων τέχνης αναδεικνύει το μεγαλείο τους και αποτελεί την πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής.**

4.3 Οργάνωση των Μαστόρων στα μπουλούκια τους

Οι μάστορες της πέτρας ήταν οργανωμένοι σε ομάδες που ονομάζονταν «μπουλούκια» ή «σινάφια» (ουσιαστικά ήταν ολιγομελή μετακινούμενα συνεργεία λαϊκών οικοδόμων που αναφέρονται και ως «νταϊφάδες» ή «τσούρμο» ή «ισνάφια» ή «συντεχνίες»), ονομασίες που διαφέρουν από τόπο σε τόπο. Τις περισσότερες φορές οι μάστορες που αποτελούσαν το μπουλούκι ήταν συγγενείς μεταξύ τους, συνήθως αδέρφια ή και ξαδέρφια του πρωτομάστορα (ή κάλφα - πρακτικό αρχιτέκτονα), που ήταν και ο επικεφαλής της ομάδας. Αναφέρεται ότι όταν το μπουλούκι δε συμπληρώνονταν από συγγενείς (ή κουμπάρους) τότε έπαιρναν και κάποιον άλλο, συνήθως συγχωριανό τους, ενώ αν χρειαζόταν (ανάλογα με την εργασία) να πάρουν μαζί τους κανένα παιδί από το διπλανό χωριό, τότε το έβαζαν να κάνει μόνο τις βοηθητικές δουλειές, δηλαδή να κουβαλάει πέτρες απ' το νταμάρι, να φτιάχνει και να κουβαλάει λάσπη κ.ά.

Παρά το κυρίαρχο χαρακτηριστικό της συγγένειας των μελών του κάθε μπουλούκι των μαστόρων λειτουργούσε στη βάση άγραφων και αυστηρών κανόνων, σεβόμενο την ιεραρχία των μελών του. Επικεφαλής του μπουλουκιού ήταν ο πρωτομάστορας (αρχιμάστορας ή κάλφας), ο οποίος ήταν συνήθως άριστος τεχνίτης της πέτρας (πελεκάνος). Ο ρόλος του πρωτομάστορα ήταν στην κυριολεξία πολυδιάστατος, αφού ήταν ταυτόχρονα εργολάβος και εργοδότης και συνέταιρος. Ήταν υπεύθυνος για :

1. Το κλείσιμο της συμφωνίας (εύρεση δουλειάς και υπογραφή των σχετικών συμβολαίων με τους χορηγούς - ιδιοκτήτες) ανάληψης ενός έργου π.χ. σπιτιού, εκκλησίας, γεφυριού, στο οποίο περιλαμβάνονταν και το σχετικό παζάρεμα της "δουλειάς",
2. τη σχεδίαση της κατασκευής του έργου, με γνώμονα αφενός την εμπειρία του, το καλλιτεχνικό του ένστικτο και τη φαντασία του και αφετέρου τις απαιτήσεις του χορηγού ή του ιδιοκτήτη του έργου,
3. την επιστάσια και το «γενικό πρόσταγμα» του έργου, από την κατασκευή των θεμελίων, των γωνιών (που «κλείδωναν» τα αγκωνάρια) και των προσόψεων έως και την ολοκλήρωση και παράδοσή του. Η ευρηματικότητα και η ευφυΐα του ήταν τα ικανά και αναγκαία χαρακτηριστικά για την επιτυχή ολοκλήρωση των δύσκολων έργων (γεφύρια, τρούλοι εκκλησιών κ.ά.),
4. την επιτυχή ολοκλήρωση της εργασίας καθενός από τους μάστορες του μπουλουκιού και του συνόλου της ομάδας,
5. τον καθορισμό και την πληρωμή των αμοιβών των μαστόρων και των υπόλοιπων μελών του συνεργείου, ανάλογα πάντοτε με την αξία τους και τη συνεισφορά τους στο έργο. Μεταξύ τους δεν υπήρχαν γραπτές συμβάσεις εργασίας (οι περισσότεροι, άλλωστε, ήταν αγράμματοι), ενώ το «συμβόλαιό» τους ήταν ο λόγος του πρωτομάστορα,
6. τη διατροφή τους, τη διασφάλιση των απαραίτητων συνθηκών διαμονής τους στην περιοχή του έργου και τη γενικότερη διαχείριση των εργαλείων και των ζώων, με τα οποία γίνονταν οι εργασίες και οι μετακινήσεις της ομάδας.

Εκτός από τον πρωτομάστορα, **η συνήθης σύνθεση μιάς ομάδας μαστόρων πέτρινων γεφυριών**, με σειρά ιεραρχίας, ήταν η ακόλουθη :

- Ένας ή το πολύ δύο Πελεκάνοι, άριστοι τεχνίτες στο πελέκημα της πέτρας. Γνωρίζοντας τις ιδιοτροπίες του υλικού που δούλευαν κάθε φορά γνώριζαν πως πρέπει να το προσαρμόσουν στο χτίσιμο των δύσκολων κομματιών του έργου. Οι Πελεκάνοι δούλευαν αργά και σταθερά, ενώ λέγεται ότι τραγουδούσαν και σφύριζαν στο πελέκημα για να ξεχνιούνται και να μη βιάζονται, αφού «μια άσχημη καλεμιά, πρόσθετε παραπάνω ώρες δουλειά»,
- δύο έμπειροι μάστορες - κτίστες για το εξωτερικό χτίσιμο (δούλευαν με τα καμαρολίθια και τους γωνιόλιθους),
- δύο ή περισσότερους Κλειδοσάδες (μαστόροι με λιγότερες ικανότητες) για το χτίσιμο του εσωτερικού των τοίχων,
- ένας Ασβεστάς ή λασπιτζής, που έφτιαχνε το ασβεστοκονίαμα και το κουρασάνι για το αρμολόγημα των γεφυριών,
- ένας Μαραγκός που έφτιαχνε τα ξύλα για τον ξυλότυπο (π.χ. στα τόξα)
- δύο Νταμαρτζήδες ή Μαντεμτζήδες, οι οποίοι μετά την εξόρυξη της πέτρας από το νταμάρι βοηθούσαν τους μαστόρους στο εσωτερικό χτίσιμο,
- ένας ή δύο Καλφάδες (ή παραγιούς - μαθητευόμενους μαστόρους), καθώς και
- ένα ή δύο τσιράκια (μαστορούλια ή αλλιώς «λασποπαίδια»), συνήθως νεαρά σε ηλικία αγόρια κουβαλούσαν λάσπη με την ειδική ξύλινη σκάφη («πηλοφόρι») καθώς και πέτρες και άμμο με τα ζώα από το νταμάρι. Γενικότερα, τα τσιράκια ήταν ανειδίκευτοι εργάτες και έκαναν τις βοηθητικές εργασίες, ενώ ταυτόχρονα παρακολουθούσαν και μάθαιναν κοντά στους μαστόρους την τέχνη.

Τα στάδια της μαθητείας άρχιζαν από μαστορούλι για τη μεταφορά της πέτρας, μαστορούλι για να φτιάχνει λάσπη, νταμαρτζής, μάστορας - κτίστης από την εσωτερική πλευρά, μάστορας - κτίστης από την εξωτερική πλευρά, μάστορας ειδικός στη σκεπή (σε σχιστολιθικές πλάκες), μάστορας - πελεκητής ή πελεκάνος. Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες των μαστόρων, ο πελεκάνος (αλλιώς και λιθογλύπτης) αποτελούσε το τελευταίο στάδιο στην εκμάθηση της τέχνης - μία περίοδος συμβατικού χρόνου που δεν διαρκούσε λιγότερο από 6 - 7 χρόνια.

Πηγή : «Κοζάνη και Γρεβενά, Ο Χώρος και οι Άνθρωποι», 2004, (Ενότητα : Λιθο-γλυπτική B.B. Νικήτα - Χουλιάρα).

Κατά συνέπεια, όλες οι εργασίες οποιουδήποτε έργου, από την εξόρυξη της πέτρας μέχρι την αποπεράτωση του έργου, γίνονταν εξ ολοκλήρου από το «μπουλούκι». **Βασικά υλικά τους ήταν η πέτρα, η άμμος, το ξύλο και η λάσπη. Χρησιμοποιούσαν, πάντα με σεβασμό, τα υλικά της περιοχής (τόσο τις πέτρες όσο και τα ξύλα των δασών της περιοχής για τις ξυλοδεσιές), στην οποία αναλάμβαναν την κατασκευή ενός έργου.**

Ειδικά για την κατασκευή των γεφυριών κατασκεύαζαν ως συνδετικό κονίαμα το λεγόμενο «κουρασάνι», βασικά συστατικά του οποίου ήταν ο σβησμένος ασβέστης, το νερό, το χώμα και το κεραμίδι. Συχνά για να ενισχύσουν τη συνδετική του ικανότητα έριχναν και άλλα υλικά, όπως ελαφρόπετρα, ξερά χόρτα, άχυρα, κρόκους και ασπράδια αυγών και τρίχες

ζώων (γιδόμαλλο). Το κουρασάνι διαφοροποιούνταν από περιοχή σε περιοχή και από γεφύρι σε γεφύρι, ενώ η αναλογία των υλικών του ήταν ένα επτασφράγιστο μυστικό που περνούσε από τη μία γενιά μαστόρων στην επόμενη γενιά.

Πηγή : «Πέτρινα Γεφύρια στο Βενέτικο Ποταμό - Στοιχεία Λαϊκού Πολιτισμού», Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Γρεβενών, 2014

4.4 Αναφορά σε φημισμένους μαστόρους (Κιοπρουλήδες) των Γρεβενών

Ανάμεσα στους πρωτομάστορες, τους μεγάλους καλφάδες και τους πελεκάνους της περιοχής των Γρεβενών ξεχωρίζουν για τα έργα τους ο Γιώργος Μητάκος και ο Γιώργος Λάζος ή «Βράγγας» (παρατσούκλι) .

Ο Άρης Μητάκος, εγγονός του Μαστρογούλα Μητάκου, μαζί με τον κ. Άρη Δήμου - σύγχρονο μάστορα της πέτρας - από την Καλλονή Γρεβενών, έδωσαν τις πληροφορίες που ακολουθούν και αναφέρονται στη ζωή, στο χαρακτήρα και τα έργα του.

Ο Γιώργος ή Μαστρογούλας Μητάκος (1848 – 1964) από τη Λιούντζη, τη σημερινή Καλλονή Γρεβενών, έζησε 116 χρόνια. Το πραγματικό του επώνυμο, των προγόνων του, ήταν Μπουρονίκος. Στην πορεία όμως των χρόνων, όπως συνηθιζόταν εκείνη την εποχή, άλλαξε το πραγματικό επώνυμο και επικρατούσε το παρατσούκλι. Στην περίπτωση του Μητάκου επικράτησε το μικρό όνομα του παππού του που λεγόταν «Μήτρος», το οποίο σταδιακά έγινε «Μητράκος» για να καταλήξει στο «Μητάκος».

Ο Μητάκος είχε και ένα ακόμη παρατσούκλι εξαιτίας της γρηγοράδας με την οποία τοποθετούσε τις λίθινες πλάκες στις στέγες των σπιτιών. Έλεγε «πλάκα να», ζητώντας, δηλαδή, από τους μαστόρους να του δίνουν γρήγορα τις λίθινες πλάκες για να τις τοποθετεί στις στέγες και το έκανε τόσο γρήγορα και αποτελεσματικά που αυτοί δεν τον προλάβαιναν. Έτσι του έμεινε και το παρατσούκλι «ο πλακανάρας» και όσοι μάστορες τον γνώριζαν από άλλα μπουλούκια όταν τον αντίκριζαν έλεγαν «ήρθε ο πλακανάρας...».

Οι περισσότεροι Καλλονιώτες μάστορες ήταν απλοί μάστορες και ο Μητάκος ως πρωτομάστορας - κάλφας ξεχώριζε για την ικανότητά του στο πελέκημα και την τοποθέτηση της πέτρας. Μερικές φορές στο μπουλούκι του έπαιρνε και πελεκάνους, οι οποίοι τύχαινε να είναι συνομήλικοι ή και μεγαλύτεροι σε ηλικία από αυτόν. Υπήρχε όμως πάντα ανάμεσά τους αμοιβαίος σεβασμός και όλοι τον άκουγαν όταν έδινε τις οδηγίες του για το έργο.

Ήταν ήσυχος, πολύ καλός με όλους τους χωριανούς αλλά και τους συνεργάτες του στο μπουλούκι. Βοηθούσε τους πάντες, παρά το γεγονός ότι υπήρχε μεγάλος ανταγωνισμός μεταξύ των μαστόρων εκείνη την εποχή. Εκτός από καλός και αποδοτικός τεχνίτης ήταν άνθρωπος σοφός που έλεγε πάντοτε λίγες και μετρημένες κουβέντες και δεν κατηγορούσε κανένα. Ο Μητάκος φρόντιζε να είναι περιποιημένος και ζητούσε και από τους άλλους μαστόρους να είναι και αυτοί περιποιημένοι και να δένουν σωστά τις κάλτσες τους (εκείνη την εποχή έδεναν τις κάλτσες με σχοινιά). Όταν έβλεπε κάποιον απεριποίητο, με λυμένα τα σχοινιά του, του έλεγε ορθά κοφτά : «μάζεψε τα σχοινιά σου...».

Ταυτόχρονα με τις εργασίες του ως πρωτομάστορας διατηρούσε ένα σχετικά μικρό αριθμό ζώων (πρόβατα, κατσίκια και μουλάρια) και με τις κτηνοτροφικές εργασίες ασχολούνταν κυρίως ο γιος του. Ξεχείμαζαν στα χωριά της Ελασσόνας και ειδικότερα στη Βουβάλα (η σημερινή Αζωρός στο Σαραντάπορο). Ο Μαστρογούλας Μητάκος συνήθισε να πηγαίνει στα παζάρια της περιοχής της Ελασσόνας και του Τυρνάβου για να αγοράσει αλλά και να πουλήσει ζώα, κυρίως μουλάρια, τα οποία έπρεπε να είναι δυνατά για να αντέχουν στις εργασίες του μπουλουκιού (μεταφορά πετρών από τα νταμάρια και άλλων φορτίων). Ο Μητάκος είχε τη φήμη του μερακλή, δηλαδή ήθελε να διαλέγει τα καλύτερα ζώα και ήταν συνεπής στις πληρωμές του. Οι ιδιοκτήτες των ζώων, συνήθως Τσιγγάνοι, γνώριζαν τον Μαστρογούλα και πουλούσαν σε αυτόν τα καλύτερα από τα ζώα τους. Συνήθως στο μπουλούκι του Μαστρογούλα Μητάκου χρησιμοποιούσαν για τη μεταφορά και τις εργασίες τους 5 - 6 μουλάρια.

Ο Άρης Μητάκος μας διηγήθηκε και το ακόλουθο περιστατικό :

«Εκείνα τα χρόνια ο παππούς μου, ο Μαστρογούλας Μητάκος, φρόντιζε να αγοράζει από τις ζωοπανηγύρεις τα καλύτερα μουλάρια και κάποια από αυτά τα χρησιμοποιούσε για τις εργασίες με το μπουλούκι και άλλα τα πουλούσε. Σε μία ζωοπανήγυρη που είχε γίνει στο χωριό Λυκούδι Ελασσόνας Σαραντάπορου ο παππούς μου αγόρασε 10 μουλάρια, δίνοντας 1 λίρα για κάθε μουλάρι. Κάποιος Ηλίας Τάκας που επέστρεψε από την Αμερική ήθελε να γίνει κυρατζής (να μεταφέρει εμπορεύματα με ζώα) και του είπαν να πάει να αγοράσει μουλάρια από τον παππού μου, γιατί όπως έλεγαν «..αυτός είχε πάντοτε τα καλύτερα...». Αφού ήρθε ο Τάκας στο Λιούντζη και είδε τα ζώα και αναγνώρισε ότι ήταν τα καλύτερα ο παππούς μου τον ρώτησε: Είσαι μερακλής, θα πληρώσεις για τα ζώα αυτά;» και ο Τάκας του είπε ότι θα είναι συνεπής και συμφώνησε να αγοράσει δύο (2) μουλάρια, δίνοντας 20 λίρες για το κάθε μουλάρι. Ο παππούς μου ήξερε όχι μόνο να διαλέγει τα καλύτερα ζώα, αλλά και να τα πουλάει στις καλύτερες τιμές! Ήταν και χουβαρντάς, δε λυπόταν τα χρήματα όταν ήθελε να αγοράσει κάτι καλό ή να τα ξοδέψει για την οικογένειά του.»

Από το 1920 έως και το 1940 η Λιούντζη (σημερινή Καλλονή) Γρεβενών γνώρισε μεγάλη άνθηση. Στο χωριό υπήρχαν πολλά μαγαζιά με διάφορα είδη - εμπορεύματα από υφάσματα, τσελέδες, χάλκινα σκεύη μαγειρικής, καρφιά και πέταλα έως είδη τροφίμων, όπως φασόλια και φακές. Τα προϊόντα αυτά τα μετέφεραν οι κυρατζήδες (ή αγωγιάτες, που ήταν οι μεταφορείς της εποχής με ζώα - μουλάρια). Εκείνα τα χρόνια όλοι σχεδόν οι κάτοικοι των γειτονικών οικισμών επισκέπτονταν τη Λιούντζη για να προμηθευτούν ό,τι τους ήταν απαραίτητο. Στη Λιούντζη τότε ζούσαν περίπου 800 κάτοικοι και το δημοτικό σχολείο του χωριού είχε 3 δασκάλους και περίπου 180 μαθητές.

Στα έργα του Μητάκου, μεταξύ άλλων, περιλαμβάνονται :

1. Το γεφύρι στο Δοτσικό Γρεβενών, που το έχτισε το 1883 μαζί με άλλους μαστόρους από την Καλλονή και με τη βοήθεια των κατοίκων του Δοτσικού.
2. Η Μοδέστειος Σχολή στο Πισοδέρι Φλώρινας, περιοχή με πλεονεκτική γεωγραφική του θέση και σημαντική συνεισφορά στην εξέλιξη του Μακεδονικού Αγώνα. Η σχολή χτίστηκε με το κληροδότημα του αρχιμανδρίτη Μόδεστου, στα 1903. Λειτουργούσε ως ημιγυμνάσιο και συντηρούνταν με έξοδα του ελληνικού Προξενείου Μοναστηρίου. Διατηρήθηκε μέχρι το 1912.

3. Ο μεγάλος πετρόχτιστος ναός του Προφήτη Ηλία στη Βερδικούσα Ελασσόνας. Στην ευρύτερη περιοχή έκανε και άλλα έργα και όταν έφυγε βοήθησε πολλούς μαστόρους που αποφάσισαν να μείνουν εκεί αφήνοντας γι' αυτούς καλές συστάσεις.
4. Ένα σχολείο στο Μοναστήρι, στο νοτιοδυτικό τμήμα της κοιλάδας της Πελαγονίας στη σημερινή ΠΓΔΜ, μόλις 14 χλμ. βόρεια των συνόρων με την Ελλάδα.

Ειδικότερα για τη Μοδέστειο Σχολή στο Πισοδέρι Φλώρινας ο Άρης Μητάκος, εγγονός του Μαστρογούλα Μητάκου, μας διηγήθηκε τα ακόλουθα :

«Έκαναν τέσσερα (4) χρόνια να ολοκληρώσουν το σχολείο στο Πισοδέρι Φλώρινας, αφού δούλευαν μόνο τους καλοκαιρινούς μήνες. Ο Διάδοχος Κωνσταντίνος, που είχε διορισθεί το 1900 Γενικός Διοικητής του Ελληνικού Στρατού της απελευθερωμένης εκείνη την εποχή Ελλάδας, έδωσε εντολή το σχολείο στο Πισοδέρι να χτιστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να χρησιμοποιηθεί για στρατιωτικούς σκοπούς (φυλάκιο). Ο Μητάκος φρόντισε για την ενισχυμένη κατασκευή του κτιρίου και ταυτόχρονα άφησε στο ισόγειο κάποια ανοίγματα - μικρά παράθυρα κάτω από τα οποία έχτισε σκαλοπάτια (πεζούλια). Όταν ο Τούρκος μηχανικός πήγε για να επιθεωρήσει την κατασκευή του σχολείου, ζήτησε να χτιστούν – να φραγούν τα ανοίγματα αυτά. Ο Μητάκος τα έχτισε αλλά με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν εύκολα να γκρεμιστούν, μόλις αυτό θα κρίνονταν απαραίτητο για τον αγώνα του έθνους.»

Η Μοδέστειος Σχολή προσέφερε πολλές και ανεκτίμητες υπηρεσίες κατά την εποχή του αδυσώπητου ανταγωνισμού μεταξύ του Ελληνισμού και του Βουλγαρισμού. Πίσω από το σχολείο υπάρχει ο ναός της Αγίας Παρασκευής στον οποίο τοποθέτησαν το κεφάλι του Παύλου Μελά μετά το θάνατό του.

Ο Μαστρογούλας Μητάκος δούλεψε μέχρι τα βαθιά γεράματα. Πέθανε στις 26 Οκτωβρίου 1964, ανήμερα της γιορτής του Αγίου Δημητρίου. Μετά το θάνατό του δεν σώθηκε κάποιο από τα προσωπικά του αντικείμενα.

Ο Γιώργος Λάζος ή «Βράγγας» (1867-1933), κατά το συγγραφέα Λάζαρο Αθ. Παπαϊωάννου (1986), γεννήθηκε στον Άγιο Κοσμά Γρεβενών (παλιά Τσιράκι). Το παρατσούκλι Βράγγας του το κόλλησε ο συνομήλικος του Παναγιώτης Τόλιος. Καθώς ο Παναγιώτης και ο Γιώργος έβοσκαν τα πρόβατα πετούσαν μικρές πέτρες και διασκεδάζαν με το θόρυβο («βραγγάλισμα») που έκαναν αυτές από βράχο σε βράχο μέχρι να καταλήξουν στο βάθος του φαραγγιού. Ο Γιώργος Λάζος υπερηφανευόταν ότι τα δικά του λιθάρια «βραγγάλιζαν» πιο πολύ απ' όλους. Αυτό έφτανε για να του κολλήσει ο Παναγιώτης Τόλιος το παρατσούκλι «βράγγας».

Έτσι, του έμεινε το παρατσούκλι και όλοι μ' αυτό τον φώναζαν, με αποτέλεσμα να μένει «Βράγγας» και σε ελάχιστους είναι γνωστός με το πραγματικό του όνομα Γεώργιος Λάζος. Το παρατσούκλι του έγινε επώνυμο, που κληρονόμησαν και οι απόγονοί του, μέχρι σήμερα. Γράμματα δεν γνώριζε, δεν πήγε σχολείο. Μόνος του κατάφερε να μάθει κάποια στοιχειώδη ανάγνωση, γραφή και να εκτελεί απλές αριθμητικές πράξεις. Από τα δεκατρία (13) του χρόνια ακολούθησε τους συγχωριανούς του μαστόρους στα επαγγελματικά τους ταξίδια. Εργάστηκε για λίγα χρόνια στην κομπανία (παρέα ή ομάδα) του πατέρα του ως μαθητευόμενος (τσιράκι) και στη συνέχεια έγινε χτίστης και μετά πελεκάνος. Αργότερα δημιούργησε τη δική του «παρέα» και εργάστηκε στα Τρίκαλα Θεσσαλίας, στη Βοιωτία και στο Άγιο Όρος. Όμως, τα περισσότερα χρόνια της ζωής του τα πέρασε εργαζόμενος στις περιοχές των Γρεβενών και του Βοΐου.

Μικρόσωμος, λιπόσαρκος, με χέρια μικρά, μύτη γαμψή, ηλιοκαμένη φαλάκρα, καγκελωτό προς τα κάτω μουστάκι με «γουρνοτσάρουχα» και τα φαρδιά της εποχής ρούχα, δεν του είχε κανείς εμπιστοσύνη για τη μαστοριά του εκ πρώτης όψεως, αλλά μιλούσε και έπραττε με την ψυχή και τη φαντασία του, αφήνοντας όλους άφωνους με το αποτέλεσμα. Είναι αξιοπρόσεκτο πως όλα του τα γλυπτά, έχουν σαν βάση λιοντάρια. Ίσως η ασυνείδητη έκφραση και εξωτερίκευση του δυναμισμού που έκρυβε μέσα του ο καχεκτικός αυτός καλλιτέχνης.

Ήταν απονήρευτος άνθρωπος και εργάζονταν για ένα κομμάτι ψωμί. Έζησε φτωχός και πέθανε φτωχός τον Ιανουάριο του 1933 σε ηλικία 66 χρονών, αφού δούλευε μόνο για «τον επιούσιο» και μάλλον για την αγάπη που είχε στη αζεπέραστη τέχνη του.

Ο κ. Θανάσης Τόλιος, κάτοικος Αγίου Κοσμά στο βιβλίο του «Ιστορικά – Λαογραφικά Αγ. Κοσμά Γρεβενών» (1986, έκδοση το 1992) ανέφερε ένα χαρακτηριστικό ενθύμιο για τη μαστοριά του Βράγγα :

«Δεν είχε εργασία (ο Βράγγας) και άκουσε ότι στο Άγιο Όρος, στο ρωσικό μοναστήρι, έκαναν έργα πελεκιτά. Πήγε και βρήκε εκεί άλλους 10 πελεκιτάδες από την Τήνο, που πελεκάγανε μία δυσκολοπελέκιτη πέτρα. Παρουσιάσθηκε στον ηγούμενο και του ζήτησε δουλειά. Τον ρωτά ο ηγούμενος, τί δουλειά κάνεις; Και εκείνος απαντά πελεκάνος. Άκουσαν οι άλλοι μάστορες και χλευάζοντες άρχισαν να λένε μεταξύ τους. Αυτός ο μικρός άνθρωπος με τα τόσο μικρά χέρια, γιατί ήταν κοντούλης και μικρόσωμος, τι δουλειά μπορεί να κάνει, θα τον πιάσω και θα τον βάλω στη τσέπη μου. Ο ηγούμενος τον έβλεπε έτσι μικρόσωμο και δίσταζε να του δώσει δουλειά. Τί υπεύθυνη εργασία μπορεί να κάνει άραγε αυτός ο άνθρωπος, έτσι θα σκέφτονταν. Τότε ο μικρόσωμος Βράγγας του λέγει. Άγιε ηγούμενε βάλε με στη δουλειά δοκιμαστικά και αν δεν σε κάνω με διώχνεις. Όταν άρχισε να πελεκάει οι Τήνιοι χάζεψαν. Άρχισαν τότε να λένε μεταξύ τους, βρε το μικρούλη και καλός είναι και γρήγορος και περισσότερα αγκωνάρια φτιάχνει και καλύτερος στην τέχνη είναι από εμάς. Μόλις τον είδε ο ηγούμενος αμέσως άλλαξε γνώμη και τον κράτησε εκεί 2 χρόνια στην εργασία του μέχρι που τελείωσε το κτίριο».

Στα έργα του κάλφα Γεωργίου Βράγγα περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων :

1. Ιεροί ναοί (π.χ. οι Ναοί Κοίμησης της Θεοτόκου Λούβρης Τσοτυλίου και Τρικόρφου, Εισοδίων της Θεοτόκου και Αγίου Αθανασίου Ελάτου, του Ναού Αγίου Δημητρίου Κορυφής, τα πελεκητά μέρη μέχρι τη βάση του ναού Ευαγγελιστριάς Γρεβενών κ.α.),
2. πέτρινα τοξωτά γεφύρια (π.χ. του Κυπαρισσίου ή Παπατάκη, της Μόρφης-Χρυσανγής Βοΐου),
3. μονοκόμματα λίθινα εικονοστάσια με ολόσωμα λιοντάρια στη βάση (π.χ. τα εικονοστάσια του Αγίου Γεωργίου Κυπαρισσίου Γρεβενών, της Κοίμησης της Θεοτόκου Χρυσανγής Βοΐου και του Αγίου Ιωάννη Αγίου Κοσμά Γρεβενών), λιθανάγλυφα υπέρθυρα (π.χ. το σκαλιστό υπέρθυρο στα Εισόδια της Θεοτόκου, στο χωριό Εκκλησίες κ.α.),
4. μονοκόμματα λίθινα μανουάλια (π.χ. στους ναούς του Αγίου Δημητρίου Κορυφής Βοΐου και του Αγίου Αθανασίου Αγίου Κοσμά Γρεβενών),
5. κωδωνοστάσια (π.χ. στο Ναό Αγίου Γεωργίου Κυπαρισσίου Γρεβενών κ.α.)
6. δημοτικά σχολεία (π.χ. του Τρικώμου, του Σπηλαίου, κ.α.), καθώς και
7. εξωτερικές και εσωτερικές εντοιχισμένες παραστάσεις σε σπίτια, όπως και τζάκια και τζακόπετρες.

Ανάμεσα στους άλλους μεγάλους καλφάδες και πελεκάνους ξεχωρίζουν με τα έργα τους ο Μαγεριώτης (από το Δασύλλιο) κάλφας **Πούλιος Σκόδρας**, καθώς και οι Τσιρακιώτες (από το σημερινό Άγιο Κοσμά Γρεβενών) μάστορες, με έργα τους από το 1840-1940 :

Γεώργιος Μεσίκας, ένας έξυπνος, δραστήριος και επιδέξιος μάστορας ο οποίος στο Νομό Κοζάνης έχτισε το διδακτήριο και το ισόγειο του νέου οικοτροφείου Τσοτυλίου, τα δημοτικά σχολεία της Απιδέας Βοΐου, του Τρανόβαλτου και Μικρόβαλτου Σερβίων και τα προπύλαια των διδακτηρίων της Χρυσανγής Βοΐου. Στο Νομό Γρεβενών έχτισε τις εκκλησίες των Κυδωνιών, της Αβδέλλας και της Κυρακαλής και τα σχολεία του Περιβολίου, του Μεσολάκου, του Κοσματίου, της Αβδέλλας, του Παλαιοχωρίου και των Πριονίων.

Χριστόδουλος Τόλιος, που κατασκεύασε τη λαξευτή σκάλα του ανεβαίνει στη Μονή της Μεταμόρφωσης των Μετεώρων. Με τη χρήση κρεμαστής σκάλας στο ίδιο μοναστήρι, αναστήλωσε και ανακαίνισε πολλά από τα κτίριά του. Επίσης αρμολόγησε την εξωτερική επιφάνεια του πύργου, ύψους είκοσι πέντε (25) μέτρων. Στο υπέρθυρο της εισόδου του μοναστηριού υπάρχει μπρούτζινη επιγραφή με το όνομά του.

Στέργιος Λάζος, που κατασκεύασε το πέτρινο γεφύρι στα Καγκέλια (Μοναχίτιου).

Πέτρος Λάζος, που έστησε το πέτρινο γεφύρι στη Βουχωρίνα Βοΐου.

Απόστολος Τόλιος, που κατασκεύασε την εκκλησία του Αγίου Νικάνορα στη Ζάβορδα και το κωδωνοστάσιο στην εκκλησία του Πρόσβολου, Πέτρινα Γεφύρια στο Βενέτικο Ποταμό.

Γρηγόριος Σιώμος, που έχτισε την τοξωτή γέφυρα προς το Πρόσβολου, και

Δημήτριος Μελτσάκος, ο παλαιότερος όλων των μαστόρων, που εργάστηκε στην Κων/πολη, μαζί και με άλλους συγχωριανούς του.

Πηγή : «Πέτρινα Γεφύρια στο Βενέτικο Ποταμό - Στοιχεία Λαϊκού - Πολιτισμού» Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Γρεβενών, 2014.

5. Αναλυτική αναφορά - περιγραφή των 17 πέτρινων γεφυριών της περιοχής των Γρεβενών που χαρακτηρίστηκαν ιστορικά και διατηρητέα μνημεία

Από τα σωζόμενα πέτρινα τοξωτά γεφύρια των Γρεβενών 17 χαρακτηρίστηκαν ιστορικά διατηρητέα μνημεία με αποφάσεις του Υπουργείου Πολιτισμού. Έτσι, έχουμε :

5.1 Το γεφύρι του Δοτσικού

Με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΕ /Β1 /Φ36 /35065/ 787/8-8-1985 - ΦΕΚ 629/Β/18-10-1985 **το γεφύρι του Δοτσικού** κηρύχθηκε ως ιστορικό και διατηρητέο μνημείο, αφού αποτελεί αξιόλογο δείγμα της λαϊκής αρχιτεκτονικής των χρόνων της Τουρκοκρατίας. Είναι, μάλιστα, το πρώτο απ' όλα τα πέτρινα γεφύρια των Γρεβενών που κηρύχθηκε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο.

Πρόκειται για το ομώνυμο γεφύρι που βρίσκεται στο κέντρο του χωριού Δοτσικό (παλιό Ντουτσκό) Γρεβενών. Είναι χτισμένο στο μεγαλύτερο υψόμετρο (1.060 μ.)

Εικόνα 3: Το γεφύρι του Δοτσικού

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

απ' όλα τα πέτρινα γεφύρια της Μακεδονίας και το μοναδικό της περιοχής, που βρίσκεται μέσα σε οικισμό. Γεφυρώνει το Δοτσικιώτικο ποταμό (**παραπόταμο του Βενέτικου**) και επιτρέπει την επικοινωνία μεταξύ των δύο συνοικιών του χωριού, του Τσιγκέλ Μαχαλά και του Κιατσαβίκ Μαχαλά.

Είναι μονότοξο γεφύρι, μήκους 24 μ., πλάτους 2,40 μ. και ύψους 4 μ., με ιδιαίτερα μεγάλο άνοιγμα τόξου (περίπου 13 μ.) σε σχέση με το μικρό ύψος του. Πρόκειται, δηλαδή, για τόξο με τμήμα κύκλου (καταβιβασμένο) ή αλλιώς «αμπάτσκα», όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην παραδοσιακή τεχνική ορολογία των Μακεδόνων μαστόρων (και ειδικότερα του Βοΐου), το οποίο δεν θεωρείται σύνηθες στη λαϊκή γεφυροποιία.

Οι πέτρες του είναι από σχιστόλιθο όπως και οι μαύροι αρκάδες (κατακόρυφες - ανισοϋψείς, ακατέργαστες τοποθετημένες με συμμετρία - πέτρες που χρησιμεύουν ως προστατευτικές κατασκευές καθ' όλο το μήκος του καταστρώματος του γεφυριού και από τις δύο πλευρές του) στο στηθαίο προσδίδουν στο γεφύρι μία ιδιαίτερη γραφικότητα.

Στο κλειδί (μεσαία πέτρα του τόξου) στη νότια όψη του γεφυριού, υπάρχει λιθανάγλυφη μορφή (πρόσωπο), πράγμα πολύ συνηθισμένο τόσο στην αρχιτεκτονική των σπιτιών του Δοτσικού όσο και γενικότερα στις προσόψεις παλιών παραδοσιακών σπιτιών της Μακεδονίας και Ηπείρου. Εκτιμάται από τους ερευνητές ότι η μορφή αυτή έχει χαρακτήρα αποτρεπτικό και εξευμενιστικό προς το στοιχείο του ποταμού, πιθανόν για αποτροπή του κακού (κινδύνου ή φθόνου)

Σύμφωνα τόσο με παλαιότερες μαρτυρίες κατοίκων όσο και με σύγχρονη μαρτυρία του Άρη Μητάκου, εγγονού του Μαστρογούλα Μητάκου από την Καλλονή Γρεβενών :

«Το κτίσιμο του γεφυριού τοποθετείται χρονικά στο 1883, με χρήματα από εισφορές τόσο της Εκκλησιαστικής Επιτροπής όσο και των κατοίκων του Ντουτσκό (σήμερα Δοτσικού). Ο πρωτομάστοράς του ήταν ο παππούς μου Γιώργος ή Μαστρογούλας Μητάκος (1848 - 1964) από την Καλλονή Γρεβενών (Λιούντζη), που έζησε 116 χρόνια. Ο Μητάκος σχετίζονταν με το χωριό Ντουτσκό μέσω της μητέρας του (προγιαγιά μου), η οποία στο επίθετο λεγόταν Γκισάκη και κατάγονταν από το χωριό αυτό. Οι μαστόροι που το έκτισαν ήταν από το γειτονικό χωριό Καλλονή. Το μπουλούκι αριθμούσε περίπου δέκα (10) άτομα και ανάμεσά τους δούλεψε και κάποιος πελεκάνος με το παρατσούκλι «κουτσογιάννης», επειδή ήταν κουτσός.

Δούλεψαν σκληρά και σχεδόν μέσα σ' ένα μήνα είχαν χτίσει το μεγαλύτερο τμήμα του γεφυριού. Όμως μία μέρα ο καιρός χάλασε άσχημα, το ποτάμι βύριασε, κατέβασε πολύ νερό και κατέστρεψε σχεδόν ό,τι είχαν φτιάξει... Τότε όλο το χωριό σηκώθηκε στο πόδι να βοηθήσει τους μαστόρους, μαζεύοντας όσο περισσότερες από τις πελεκημένες πέτρες μπορούσαν για να ξαναχτιστεί το γεφύρι από την αρχή... Ίσως εξαιτίας και αυτού του γεγονότος να τοποθετήθηκε η λιθανάγλυφη κεφαλή στο γεφύρι, με σκοπό να αποτραπεί στο μέλλον μία ανάλογη καταστροφή από το ποτάμι....».

Το 1990 το Υπουργείο Πολιτισμού έδωσε 500.000 δρχ. για την επισκευή του λιθόστρωτου καλντεριμιού, η οποία έγινε από μαστόρους της πέτρας του χωριού Καλλονή Γρεβενών. Ανάμεσα στις τελευταίες επισκευές που έγιναν περιλαμβάνονται τα ακρόβαθρα του γεφυριού (με τσιμέντο, 1994) και τα πέτρινα διαζώματα στο λιθόστρωτο κάθε μισό μέτρο, για να μη γλιστρούν άνθρωποι και ζώα το χειμώνα με τα χιόνια και τους πάγους.

Εικόνα 4: Το γεφύρι του Δοτσικού μετά τις εργασίες συντήρησης

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Σημειώνεται ότι μεγάλο μέρος των γυρισμάτων της ταινίας του Θόδωρου Αγγελόπουλου «Μεγαλέξανδρος» (1979) γυρίστηκε στο Δοτσικό Γρεβενών, με μοναδικά πλάνα - σκηνές από το γεφύρι του Δοτσικού και την πλατεία του χωριού που λειτουργούσε σαν σκηνή αρχαίου ελληνικού θεάτρου. Η ταινία έλαβε το «Χρυσό Λιοντάρι» το 1980 στο Κινηματογραφικό Φεστιβάλ Βενετίας.

5.2 Το γεφύρι του Πασά

Με την Υπουργική Απόφαση ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ36/6303/149/25-4-1990 - ΦΕΚ 358/Β/18-6-1990 **το γεφύρι του Πασά** κηρύχθηκε ως ιστορικό και διατηρητέο μνημείο, με ζώνη προστασίας 200 μέτρων γύρω από αυτό. Στην Υπουργική Απόφαση αναγνωρίζεται ότι πρόκειται για μνημειακό έργο παλαιότερο του 19ου αιώνα.

Τα ερείπια του γεφυριού του Πασά, **που αποτελούσε το μεγαλύτερο γεφύρι της Μακεδονίας** και το σημαντικότερο πέρασμα **του Αλιάκμονα ποταμού**, βρίσκονται σήμερα στη θέση «Γεφύρια» της Κοινότητας Κοκκινιάς Γρεβενών, κάτω από το χωριό, δυτικά, περίπου στα 5 χλμ., στα όρια των Νομών Γρεβενών και Κοζάνης.

Το γεφύρι αυτό ήταν ένα πέρασμα που διευκόλυνε την επικοινωνία των караβανιών της Ηπείρου, της Σιάτιστας, της Καστοριάς και της Κοζάνης προς τη Βορειοδυτική Θεσσαλία, αλλά και των ξενιτεμένων της περιοχής προς την Ευρώπη, όπου ταξίδευαν αναζητώντας άλλοτε εργασία κι άλλοτε νέες αγορές και ιδέες.

Το γεφύρι του Πασά είχε έξι (6) ανόμοια τόξα - καμάρες και εκτείνονταν από τα δυτικά προς τα Ανατολικά. Το μήκος του αναφέρεται ότι ξεπερνούσε τα 100 μέτρα, ενώ το ύψος της ψηλότερης μεσαίας καμάρας του ξεπερνούσε τα 15 μέτρα. Λέγεται μάλιστα, ότι κάτω από την καμάρα αυτή υπήρχε κρεμασμένο ένα καμπανάκι (λεγόταν κυπρί) που προειδοποιούσε με το χτύπημά του τα караβάνια για το επικίνδυνο πέρασμα του γεφυριού, όταν χαλούσε ο καιρός, φυσούσε δυνατά ο αέρας και η ορμή του ρεύματος του ποταμού ήταν μεγάλη.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά από μόνα τους είναι εντυπωσιακά και δικαιολογούν σε κάθε περίπτωση τη φήμη που είχε **το γεφύρι του Πασά ως το μεγαλύτερο σε μήκος αλλά και σε ύψος πέτρινο γεφύρι της Μακεδονίας**. Στο πλάι του γεφυριού αναφέρεται ότι υπήρχε Τουρκικό φυλάκιο.

Τόσο από τη σημερινή του μορφή όσο και από τις διαθέσιμες παλιές φωτογραφίες του προκύπτει ότι :

Από τα επτά (7) συνολικά βάθρα του γεφυριού τα πέντε (5) μεσόβαθρά του είχαν ανακουφιστικά ανοίγματα - παράθυρα (εκτός, δηλαδή, από τα δύο του ακρόβαθρα), για να διοχετεύεται η μεγάλη ορμή των νερών του Αλιάκμονα, χωρίς να απειλεί τη στατικότητα του γεφυριού. Στα περισσότερα από τα βάθρα τόσο της δυτικής όχθης όσο και της ανατολικής όχθης διακρίνονται τριγωνικές προεξοχές, προκειμένου να εξομαλύνεται η ροή του ποταμού.

Η γέφυρα κτίστηκε με χοντρή άμμο, παχιά ασβέστη με γιδόμαλλα που όλα ανάμικτα έδωσαν ισχυρό συνεκτικό υλικό, ένα είδος κουρασάνι (αμμοκονίαμα) διαφορετικό από εκείνο των βυζαντινών με κονιορτοποιημένη κεραμίδα. Τις πέτρες, άλλες απέσπασαν από τους παρόχθιους βράχους και άλλες μετέφεραν από την γύρω περιοχή.

Με βάση τις πληροφορίες που σώζονται για τη χρονολογία χτισίματος και το χρηματοδότη του γεφυριού προκύπτει ότι το γεφύρι χτίστηκε το 1680 από το Μαχμούτ Πασά (σύμφωνα με τον Ι. Λαμπρίδη στο βιβλίο του («Περί των εν Ηπείρω Αγαθο-εργημάτων» 1880, Μέρος Δεύτερο, σελ. 152) στη θέση Σούμπινο - σημερινή Κοκκινιά Γρεβενών).

Κατά συνέπεια το γεφύρι του Πασά είναι ένα από τα παλιότερα, αν όχι το πιο παλιό γεφύρι στη Δυτική Μακεδονία. Γκρεμίστηκε, δυστυχώς, στις 14 Απριλίου 1941 από Άγγλους και Νεοζηλανδούς σαμποτέρ για να εμποδίσουν την προέλαση των Γερμανών που εκείνες τις μέρες είχαν εισβάλλει στη Δυτική Μακεδονία.

Ο μύθος της κατασκευής του μοιάζει με αυτόν του γεφυριού της Άρτας, όπου θέλει τον πρωτομάστορα να θάβει στα θεμέλια τη γυναίκα του, για να στεριώσει το γεφύρι.

Εικόνα 5 : Το γεφύρι του Πασά πριν την ανατίναξή του

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Από διάφορους μελετητές των πέτρινων γεφυριών της Μακεδονίας προτείνεται η αναστήλωση της γέφυρας του Πασά. Τα υλικά που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν είναι πελεκητές πέτρες και τσιμεντοκονίαμα, μια και το κουρασάνι ή το ασβεστοκονίαμα δεν χρησιμοποιούνται πλέον. Το γεφύρι του Πασά θα είναι το δεύτερο σε μήκος στον Ελληνικό χώρο, μετά το γεφύρι της Άρτας και το κέρδος για τον τουρισμό της περιοχής των Γρεβενών θα είναι πολύ μεγάλο.

5.3 15 πέτρινα γεφύρια της περιοχής

Με την Υπ. Απόφαση ΥΠΠΟ /ΑΡΧ/Β1 /Φ36/29028/69 /30-6-1995 - ΦΕΚ 632/Β/18-7-1995 έχουν χαρακτηριστεί ως ιστορικά και διατηρητέα μνημεία και είναι τα ακόλουθα :

- Γέφυρα **Κατσουγιάννη** των αρχών του 19ου αιώνα. Βρίσκεται κοντά στο χωριό Σπήλαιο, πάνω στο Βενέτικο ποταμό. Είναι τρίτοξη.
- Γέφυρα «**Αζίζ-Αγά**», κοντά στο χωριό Τρίκωμο στο Βενέτικο ποταμό. Είναι τρίτοξη και χαρακτηρίζεται από το μεγάλο εύρος της μεσαίας καμάρας. Χρονολογείται πιθανότατα στο 18ο αιώνα.
- Γέφυρα **Πραμόριτσας**, στα όρια των νομών Γρεβενών και Κοζάνης. Βρίσκεται στον παραπόταμο του Αλιάκμονα Πραμόριτσα, μεταξύ των οικισμών Κληματακίου και Ανθοχωρίου. Κτίστηκε στις αρχές του 19ου αιώνα.
- Γέφυρα «**Σταυροποτάμου**». Γεφυρώνει κοντά στο Κηπουρείο τον Σταυροπόταμο παραπόταμο του Βενέτικου ποταμού. Θα μπορούσε να χρονολογηθεί στο α΄ μισό του 19ου αιώνα.
- Γέφυρα «**Παπατάκη**» μεταξύ των χωριών Κυπαρισσίου και Αγίου Κοσμά. Σώζεται ένα τόξο. Χρονικά ανήκει στον 19ο αιώνα.
- «**Πέτρινο γεφύρι**» μεταξύ των Κοινοτήτων Αλατόπετρας και Προσβόρου. Από τα παλαιότερα ίσως γεφύρια. Κάτω από το τόξο υπάρχουν σταλακτοειδείς σχηματισμοί μήκους 20-30 εκ. Είναι κτισμένο στο Βενέτικο ποταμό.
- Γέφυρα «**Πορτίτσας**», στην αρχή του φαραγγιού του Σπηλαίου στο Βενέτικο ποταμό. Κτίστηκε στον 19ο αιώνα. Η ονομασία του οφείλεται στη γειτνίαση με την πύλη του ιστορικού οικισμού του Σπηλαίου.
- Γέφυρα «**Σταμπέκη**», κοντά στο χωριό Κρασιά, στις πηγές του Βενέτικου ποταμού. Χτίστηκε στο α΄ μισό του 18ου αιώνα.
- Γέφυρα «**Ματσαγκάνη**», μονότοξη, στην άκρη του χωριού Κρασιά, στις πηγές του Βενέτικου ποταμού. Ανήκει πιθανότατα στο 19ο αιώνα.
- Γέφυρα «**Καγκέλια**», κοντά στο Τρίκωμο, στο Βενέτικο ποταμό. Τρίτοξη γέφυρα του τέλους του 18ου ή των αρχών του 19ου αιώνα.
- Γέφυρα **Ζιάκα**. Τρίτοξη γέφυρα του 19ου αιώνα ,στο Βενέτικο ποταμό κοντά στον οικισμό Ζιάκα.
- Γέφυρα **Κάστρου**. Μονότοξο γεφύρι μεταξύ των χωριών Μεγάρου και Κάστρου, στο Γρεβενίτη ποταμό. Μπορεί να χρονολογηθεί στο 18ο αιώνα.
- Γέφυρα «**Αιάτισσας**», των αρχών του 19ου αιώνα. Βρίσκεται κοντά στο φαράγγι του Σπηλαίου, στο Βενέτικο ποταμό.
- Γέφυρα **Δασυλίου**, του 19ου αιώνα, μεταξύ των χωριών Καλλονής και Δασυλίου.
- Γέφυρα «**Σπανού**», μεταξύ των χωριών Κοσματίου και Κηπουρείου στο Βενέτικο ποταμό. Γεφύρι του 19ου αιώνα. Κτίστηκε από το Μουσταφά πασά ή Σπανό στα ερείπια παλαιότερου.

Τα γεφύρια αυτά, έργα ανώνυμων μαστόρων που γνώριζαν άριστα τη στατική συμπεριφορά των ευαίσθητων αυτών κατασκευών, αποτελούν αξιόλογο σύνολο έργων οδοποιίας του 18ου και του 19ου αιώνα και δίνουν σημαντικές πληρο-φορίες για τα περάσματα - δρόμους της εποχής.

Πηγές :

1. « Τα Πέτρινα Γεφύρια των Γρεβενών », Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών - Εγνατία Οδός Α.Ε., 2000, και
2. « Μακεδονικά Γεφύρια », Γεώργιος Π. Τσότσος, 1997.

5.3.1 Γεφύρι του Κατσουγιάννη

Βρίσκεται 2 χλμ. ανατολικά του χωριού Σπήλαιο. Γεφυρώνει τον Βελονιά, παραπόταμο του Βενέτικου ποταμού, και χτίστηκε περίπου στα 1800.

Είναι τρίτοξο γεφύρι, με συνολικό μήκος πάνω από 50 μ. Σήμερα σώζονται μόνο τα δυο βορειότερα τόξα του, ενώ το νότιο καταστράφηκε και αντικαταστάθηκε από κατασκευή με οπλισμένο σκυρόδεμα. Το πλάτος του είναι 2,60 μ. και το ύψος της μεγαλύτερης (μεσαίας) καμάρας 7 μ. περίπου. Σώθηκε τμήμα του καλντεριμιού και του στηθαίου (προστατευτικές κατασκευές εκατέρωθεν του καταστρώματος του γεφυριού). Την ονομασία του την οφείλει σε σωζόμενο παρακείμενο μύλο, ιδιοκτησίας του ενοριακού ναού του Αγ. Αθανασίου Σπηλαίου, που τον λειτουργούσε κάποιος ονόματι Κατσουγιάννης.

Η ακριβής χρονολογία κατασκευής του είναι άγνωστη.

Εικόνα 6 : Το Γεφύρι του Κατσουγιάννη

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

5.3.2 Γεφύρι του «Αζίζ-Αγά»

Πρόκειται για ένα από τα πιο δημοφιλή και επισκέψιμα πέτρινα γεφύρια της περιοχής των Γρεβενών και βρίσκεται ανατολικά του χωριού Τρίκωμο (3 χλμ.) ανάμεσα στα χωριά Τρίκωμο, Κοσμάτι και Κηπουρειό, σε μια πανέμορφη στενή κοιλάδα στο Βενέτικο ποταμό, μέσα σε δάση βελανιδιάς και βραχώδεις πλαγιές.

Είναι τρίτοξο γεφύρι που εκτείνεται σε διεύθυνση από βορρά προς νότο με συνολικό μήκος 71μ., πλάτος 3μ., ενώ το ύψος της μεσαίας - μεγαλύτερης καμάρας του, κάτω από την οποία κυλάει το ρεύμα του ποταμού, φθάνει τα 15 μ. και το άνοιγμά της τα 30μ. περίπου. **Το μεσαίο αυτό τόξο (καμάρα) του έχει το μεγαλύτερο ύψος και άνοιγμα από κάθε άλλο τόξο ανάμεσα στα πέτρινα γεφύρια της Μακεδονίας και είναι ένα από τα μεγαλύτερα πέτρινα τόξα στην Ελλάδα, γεγονός που καθιστά το γεφύρι του Αζίζ - Αγά ιδιαίτερα ξεχωριστό και επιβλητικό.**

Οι δύο βοηθητικές του καμάρες γεμίζουν νερό μόνο όταν το ποτάμι πλημμυρίζει και έχουν άνοιγμα 8μ. και 5μ. αντίστοιχα. Το οδόστρωμα του γεφυριού έχει αρκετά μεγάλες κλίσεις και η διάβασή του, ιδίως στο τέλος του φθινοπώρου και το χειμώνα, απαιτεί μεγάλη προσοχή, παρά το γεγονός ότι καθ' όλο το μήκος του γεφυριού υπάρχει στηθαίο.

Εικόνα 7 : Το γεφύρι του Αζίζ-Αγά

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Στις βάσεις της μεγάλης - μεσαίας καμάρας (μεσόβαθρα) υπάρχουν τριγωνικές προεξοχές (για να εξομαλύνουν τη ροή του νερού), καθώς και δύο μικρά ανακουφιστικά ανοίγματα (παράθυρα) ακριβώς πάνω από κάθε μία από αυτές, για να διοχετεύουν τη ροή του ποταμού και να ανακουφίζουν το γεφύρι, όταν η στάθμη του νερού ανέβει πολύ ψηλά. Επιπλέον, στο εσωράχιο της μεγάλης - μεσαίας καμάρας είναι κρεμασμένο ένα κουδουνάκι (κυπρί), το οποίο προειδοποιούσε με τον ήχο του για τον κίνδυνο που διατρέχουν οι ταξιδιώτες, σε περίπτωση πολύ ισχυρού ανέμου (απαραίτητο λόγω και του μεγάλου ύψους του γεφυριού).

Σύμφωνα με τον Ηπειρώτη ιστορικό Ιωάννη Λαμπρίδη («Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων» 1880, Μέρος Δεύτερο, σελ. 153) ο χορηγός του γεφυριού ήταν ο Αζίζ - Αγάς, εύπορος αξιωματούχος της περιοχής. Το γεφύρι χτίστηκε το 1727, σύμφωνα με κτητορική πλάκα που ήταν εντοιχισμένη στην ανατολική όψη του γεφυριού. Το όνομα του πρωτομάστορα του γεφυριού δεν αναφέρεται. Από διηγήσεις, όμως, των κατοίκων της περιοχής έγινε γνωστή η παράδοση - θρύλος που συνοδεύει το χτίσιμό του. Σύμφωνα με αυτή, το γεφύρι αποδείχθηκε πολύ δύσκολο έργο, κυρίως εξαιτίας του μεγάλου μήκους και ύψους του, αφού η μεσαία καμάρα του έπεσε δύο φορές αμέσως μετά την αφαίρεση των καλουπιών.

Εικόνα 8: Το γεφύρι του Αζίζ-Αγά

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Ο Αζίζ - Αγάς τότε απείλησε τον πρωτομάστορα πως αν το γεφύρι πέσει για τρίτη φορά «θα του πάρει το κεφάλι». Στο τέλος το γεφύρι στάθηκε όρθιο και ο πρωτομάστορας, παρακολουθώντας το ξεκαλούπωμα από απόσταση ασφαλείας (κατέφυγε στη «Ράχη Σκύφτη», λόφο νότια του γεφυριού προς το Κηπουρείο φοβούμενος την απειλή), γλίτωσε και προσήλθε εισπράττοντας την πλούσια αμοιβή του.

Από το βιβλίο του Σπ. Μαντά «Το γεφύρι και ο Ηπειρώτης» (1987) ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία - αφήγηση του Σωτήρη Βλάχου που παραθέτουμε για τις συνθήκες και τα συναισθήματα όσων διάβαιναν τα ψηλά πέτρινα γεφύρια της εποχής (αναφέρεται σε γεφύρια της Ηπείρου), όπως βέβαια είναι και αυτό του Αζίζ-Αγά :

«...Όταν περνούσαμε αυτά τα πέτρινα τα γιοφύρια, τα ψηλά, ήταν πολύ επικίνδυνα. Περνούσαμε με προσοχή. Τα δεσίματα των ζώων, ήταν όλα κανονισμένα. Το σαμάρι ειδικό, οι τριχιές ειδικά περασμένες, τα παντζούμια που τα λένε, τα πετσιά, αυτά που σφίγγαν από κάτω κι από πίσω, ήταν κανονισμένα όλα αυτά τα πράγματα. Ανήφορο, κατήφορο, ανέβα, κατέβα, μα, η φύγουν ούτε έτσι, ούτε έτσι. Περνούσαμε με προσοχή...».

«...Αν φύσαγαν κει πάνω, στην κορυφή, στα γιοφύρια. Σου'ρχονταν και σένα ζαλάδα κει πάνω, σ' αυτά τα γεφύρια. Ξέρεις τι πράγμα είναι να 'χεις μπαούλα φορτωμένα σε μουλάρια, 100 ή 120 οκάδες να πούμε, μουλάρια θηρία και να τα βγάζεις κει πάνω;»

Εικόνα 9 : Το γεφύρι του Αζίζ-Αγά

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Εικόνα 10 : Το γεφύρι του Αζίζ-Αγά

Πηγή : Τρίκωμο Γρεβενών, http://trikomogrebenon.blogspot.com/2011/12/blog-post_10.html

5.3.3 Το γεφύρι της Πραμόριτσας

Βρίσκεται στα όρια των νομών Γρεβενών και Κοζάνης στον ποταμό Πραμόριτσα, παραπόταμο του Αλιάκμονα, μεταξύ των οικισμών Κληματακίου Γρεβενών και Ανθοχωρίου (ή Τσακνοχωρίου, η παλιά του ονομασία) Κοζάνης. Στα παλαιότερα χρόνια το γεφύρι εξυπηρετούσε :

- Τις ανάγκες των ποιμένων της Πίνδου που μετέφεραν τα κοπάδια τους από τη Βόρεια Πίνδο στη Θεσσαλία (χειμαδιά) και αντίστροφα, σε μία εποχή που η μετακινούμενη κτηνοτροφία ήταν ακμάζουσα,
- τα καραβάνια των χωριών των Γρεβενών, τα οποία κουβαλούσαν εμπορεύματα στο Τσοτύλι, που ήταν το μεγάλο εμπορικό κέντρο της εποχής. Οι Δυτικομακεδόνες έμποροι, με παροικίες σε όλη την Κεντρική Ευρώπη, πηγαινόφερναν εμπορεύματα σε Ελλάδα και Δούναβη,
- αλλά και την επικοινωνία μεταξύ των δύο χωριών Κληματακίου και Ανθοχωρίου.

Είναι τετράτοξο γεφύρι που εκτείνεται σε διεύθυνση από βορρά προς νότο με συνολικό μήκος 49 μέτρων, πλάτος 2,7 μέτρων, ενώ η κύρια καμάρα - τόξο του (η πρώτη από το βορρά) έχει άνοιγμα 15 μέτρων και ύψος περίπου 9 μέτρων. Τα άλλα τρία τόξα του είναι

Εικόνα 11: Το γεφύρι της Πραμόριτσας

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

αρκετά μικρότερα. Στο 2ο βάθρο του από το βορρά διακρίνονται τριγωνικές προεξοχές και από τις δύο όψεις του γεφυριού, ενώ στα τελευταία δύο βάθρα του υπάρχουν ανακουφιστικά ανοίγματα (παράθυρα).

Η τελευταία καμάρα του (νότια) και το τελευταίο του βάθρο έχουν καλυφθεί σε μεγάλο βαθμό από προσχώσεις του ποταμού. Το γεφύρι είναι κτισμένο από ψαμμίτη που προέρχεται από την ευρύτερη περιοχή του Βοΐου.

Το γεφύρι χτίστηκε πριν το 1770 - 1780, χωρίς όμως να είναι γνωστή η χρονολογία κατασκευής του. Άγνωστο, επίσης, παραμένει το όνομα του πρωτομάστορα, ενώ προφορική παράδοση - μύθος, που δεν επιβεβαιώνεται, αναφέρει ότι χρηματοδότης του γεφυριού ήταν ένας βλάχος, μεγάλος τσέλιγκας από τα ορεινά της Πίνδου, που έχασε την μονάκριβη κόρη του από τα ορμητικά νερά του ποταμού και έπειτα έδωσε τα χρήματα για να χτιστεί το γεφύρι.

Από την τοπική εφημερίδα «Ελιμεία» του Πολιτιστικού Συλλόγου Αγίου Γεωργίου Γρεβενών (Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1990) αντλούμε πληροφορίες για το ιστορικό της κατασκευής του γεφυριού.

Ακολουθεί το ακριβές απόσπασμα της δημοσίευσης :

«Κανένας δεν ξέρει την ακριβή χρονολογία που κτίστηκε ούτε τον «κάλφα», ούτε το χρηματοδότη που το έκτισαν. Είναι γνωστό ότι οι προπαππούδες των σημερινών κατοίκων του Κληματακιού εγκαταστάθηκαν στο Κληματάκι μετά τα Ορλωφικά (1770 - 1780 περίπου). Το γιοφύρι το βρήκαν χτισμένο. Ρωτήθηκαν οι γέροντες που και εκείνοι είχαν ρωτήσει τους παππούδες τους για το πότε, πώς και από ποιον χτίστηκε το γιοφύρι. Οι μαρτυρίες φτάνουν περίπου στα 1770 - 1780 χωρίς όμως να δίνεται απάντηση. Όλοι μαρτυρούν ένα μύθο :

Ήτανε - λέει - ένας βλάχος, τσέλιγκας τρανός από τα ορεινά της Πίνδου. Ο τσέλιγκας αυτός - φθινόπωρο καιρό - κατέβαινε με το κοπάδι του, τους βοσκούς του, τα σκυλιά, τα «πράματα» και τα σέα του να πάει στο χειμαδιά. Περνώντας από τα χωριά μας, το ποτάμι έκανε απότομη «κατεβασιά» και έπνιξε τη μονάκριβή του κόρη. Ο τσέλιγκας έκλαψε πολύ. Θεώρησε το χαμό της κόρης του σημάδι του Θεού, γιατί είχε πολύ βιός και τάχα ο Θεός δε συγχωρούσε το ταμάχι (πλεονεξία) του. Είδε και στον ύπνο του ένα άγγελο με κάπα και κλούτσα (γκλίτσα των βοσκών), που τον πρόσταζε να χτίσει γιοφύρι εκεί που πνίγηκε η μοναχοκόρη του. Αποφάσισε λοιπόν και φώναζε καλφάδες και μαστόρους και έχτισαν το γιοφύρι».

Το γεφύρι αναφέρει και ο ταγματάρχης Ν. Σχινάς στο βιβλίο του γεγονός που σημαίνει ότι προϋπήρχε του 1886, με αποτέλεσμα να επιβεβαιώνεται η προφορική παράδοση - μύθος που είναι διαδεδομένη στους κατοίκους της περιοχής. Από το γεφύρι της Πραμόριτσας (Ανθοχωρίου) πέρασε κι ο ελληνικός στρατός για να γράψει το έπος το '40, αλλά και μια τραγική σελίδα ιστορίας στον εμφύλιο πόλεμο.

Το γεφύρι επισκευάστηκε το 1937 (επιχρίστηκαν οι αρμοί του με τσιμεντο-κονίαμα), αλλά και το 1974 - 1982 (με πέτρες σχήματος ορθογωνίου παραλληλεπίπεδου) με τρόπο που δε θίγει την παραδοσιακή τεχνοτροπία του.

5.3.4 Το Γεφύρι του Σταυροποτάμου

Βρίσκεται ανάμεσα στα χωριά Κηπουρειό και Πηγαδίτσα, ακριβώς στο τελείωμα του ποταμού Σταυροπόταμος, παραπόταμου του Βενέτικου. Είναι από τα νεότερα γεφύρια του νομού Γρεβενών, από το οποίο κατά την παράδοση περνούσαν τα καραβάνια πηγαίνοντας για Θεσσαλονίκη ή Γιάννενα. Παλαιότερα το γεφύρι αυτό αποτελούσε τμήμα της οδού από την Ήπειρο, μέσω Μετσόβου, προς τα Γρεβενά. Το γεφύρι αυτό αναφέρεται συχνά και ως Γεφύρι του Κηπουρειού. Βρίσκεται δίπλα από την παλιά εθνική οδό Γρεβενών - Μετσόβου – Ιωαννίνων και πολύ κοντά σ' αυτό υπάρχει και το γεφύρι του Σπανού (αναφέρεται παρακάτω). Στη συγκεκριμένη, επομένως, περιοχή εξαιτίας της συμβολής των δύο ποταμών – του Βενέτικου και του Σταυροπόταμου – αλλά και του ημιορεινού ανάγλυφου της περιοχής έχουν χτιστεί πολύ κοντά μεταξύ τους τα δύο αυτά πέτρινα γεφύρια και η περιοχή αποκαλείται από τους κατοίκους του Κηπουρειού «στα γεφύρια».

Εικόνα 12 : Το Γεφύρι του Σταυροποτάμου

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Είναι τετράτοξο γεφύρι με δυο κύρια μεγάλα τόξα και τα άλλα δύο αισθητά μικρότερα, όλα άνισα μεταξύ τους. Το συνολικό του μήκος είναι 48 μ., το πλάτος του 3,70 μ. και το ύψος της

μεγαλύτερης καμάρας του είναι 6,90 μ. Σε κάθε ένα από τα τρία μεσαία βάθρα του γεφυριού υπάρχουν τριγωνικές (ή σφηνοειδείς) προεξοχές, εμπρός και πίσω στις βάσεις, προκειμένου να εμποδίζουν τη δημιουργία στροβίλων νερού κοντά στο γεφύρι, όταν το ρεύμα είναι ορμητικό και να εξομαλύνουν τη ροή του ποταμού. Στο δεύτερο, από το βορρά, μεσαίο βάθρο υπάρχει ένα σχετικά μεγάλο ανακουφιστικό άνοιγμα (παράθυρο). Το οδόστρωμα του γεφυριού έχει σχετικά μικρές κλίσεις.

Δυστυχώς δε σώζεται κάποια συγκεκριμένη πληροφορία σχετικά με το χορηγό, τη χρονολογία κτίσεως του γεφυριού και τον πρωτομάστορά του.

Στο βιβλίο του Νικολάου Θ. Σχινά, Ταγματάρχη του Μηχανικού, που εκδόθηκε στην Αθήνα το 1886 με τίτλο: «Οδοιπορικά Σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, Νέας Οροθετικής Γραμμής και Θεσσαλίας» και ειδικότερα το «Φυλλάδιον Πρώτον, Α' Οδοιπορικά Μακεδονίας, σελίδα μγ'» ο συγγραφέας κάνει αναφορά στην ύπαρξη του γεφυριού του Σταυροποτάμου, τον οποίο μάλιστα ονομάζει Σιτοβίτικο (από το χωριό Σίτοβο, παλιά ονομασία του σημερινού χωριού Σιταράς Γρεβενών).

Με βάση την αναφορά αυτή και τη χρονολογία εκδόσεως του βιβλίου το γεφύρι του Σταυροποτάμου εκτιμάται ότι χτίστηκε πολύ πριν το 1880.

Τη δεκαετία του 1960, σε μία προσπάθεια επισκευής του γεφυριού η οποία όμως αλλοίωσε την παραδοσιακή του αρχιτεκτονική, το οδόστρωμα του γεφυριού ασφαλτοστρώθηκε και επιπλέον τοποθετήθηκαν τσιμεντένια κάγκελα προκειμένου να εξυπηρετείται η συγκοινωνία της περιοχής (ασφαλής διάβαση των οχημάτων λόγω του μεγάλου πλάτους του).

Εικόνα 13: Το Γεφύρι του Σταυροποτάμου

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr>

Σήμερα το γεφύρι του Σταυροποτάμου είναι εύκολα προσβάσιμο, αφού είναι πολύ κοντά στην παλιά εθνική οδό Γρεβενών - Ιωαννίνων και είναι ορατό από τους οδηγούς.

5.3.5 Το Γεφύρι του «Παπατάκη»

Το γεφύρι του Παπατάκη είναι ένα μικρό πέτρινο γεφύρι. Βρίσκεται πολύ κοντά στο δρόμο, συνδέοντας το χωριό Κυπαρίσσι με αυτό του Αγίου Κοσμά.

Χτίστηκε γύρω στα 1920, για να γεφυρώσει τα ορμητικά νερά του ρέματος που καταλήγει στη συνέχεια στον Πραμόριτσα ποταμό.

Διαθέτει ένα χαμηλό τόξο χωμένο στη γη, που διακρίνεται με δυσκολία. Η καμάρα που σώζεται, είναι τμήμα γέφυρας που έχει καταστραφεί, το υπόλοιπο κομμάτι της οποίας ήταν ξύλινο.

Το γεφύρι έχει αποκαλυφθεί, επισκευασθεί και είναι σήμερα όπως φαίνεται στη φωτογραφία που ακολουθεί.

Εικόνα 14: Το Γεφύρι του «Παπατάκη» μετά την ανακατασκευή του

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

5.3.6 Το «Πέτρινο γεφύρι» ή το γεφύρι στο Νιδρούζι

Το γεφύρι αυτό είναι χτισμένο πάνω στο Δοτσικιώτικο ποτάμι πριν αυτό ενωθεί με το Σμιζιώτικο ποτάμι, που έρχεται δυτικά, από την Πίνδο για να σχηματίσουν τον ποταμό Βελονιά, βασικό παραπόταμο του Βενέτικου. Το γεφύρι βρίσκεται μεταξύ της χωριών Αλατόπετρας και Πρόσβορου , πάνω στο μεγάλο μονοπάτι, που ένωνε τα Γρεβενά με τη Σαμαρίνα και την Κόνιτσα και πήρε την ονομασία του από το ομώνυμο βουνό της περιοχής. Το γεφύρι αποκαλείται και Πετρένιο, αφού **ξεχωρίζει για τις μεγάλες, τέλεια λαξευμένες, πέτρες του που το καθιστούν μοναδική και ιδιαίτερη περίπτωση ανάμεσα σ' όλα τα γεφύρια της περιοχής των Γρεβενών.**

Είναι μονότοξο, μήκους 20 μ. και πλάτους 3,50 μ., με άνοιγμα τόξου 11,50 μ. και ύψος 7,50 μ. και είναι φτιαγμένο με ορθογώνιες πελεκητές πέτρες από ψαμμίτη.

Η διάβαση του γεφυριού αποτελείται από ορθογώνιες πέτρες μικρότερων διαστάσεων από σκληρότερο ασβεστόλιθο.

Εικόνα 15 : Το γεφύρι στο Νιδρούζι

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Το γεφύρι θεωρείται από τους ειδικούς - ερευνητές των γεφυριών ως μοναδικό δείγμα υψηλής τεχνικής ανάμεσα σε όλα τα Μακεδονικά παραδοσιακά πέτρινα γεφύρια, αφού ξεχωρίζει για :

- Το μεγάλο μέγεθος των λίθων που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή του (με διαστάσεις όψης 0,5 - 1μ. μήκος και έως 0,5μ. πλάτος), ενώ ακόμη και οι πέτρες στο τόξο έχουν μέγεθος πολύ μεγαλύτερο από αυτό που συνηθιζόταν,
- το σχήμα των λίθων του (ορθογώνιο παραλληλεπίπεδο) και τη μοναδική επιμέλεια στο πελέκημα και τον τρόπο δόμησής των όψεων του γεφυριού με τις οριζόντιες σειρές ίσου πάχους (ισόδομο σύστημα),
- την σπάνια ελλειψοειδή καμάρα του, καθώς και το επίπεδο δάπεδο - οδόστρωμά του.

Εικόνα 16: Το γεφύρι στο Νιδρούζι

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Η χρονολογία κτισίματος του γεφυριού παραμένει μέχρι σήμερα άγνωστη. Σύμφωνα με τις περισσότερες αναφορές το γεφύρι το κατασκεύασε ο κάλφας - πρωτομάστορας Βράγγας (ή Γιώργος Λάζος, 1867- 1933) από τον Άγιο Κοσμά (Τσιράκι) Γρεβενών ή ο, περίπου σύγχρονός του και συγχωριανός του, πρωτομάστορας Γρηγόριος Σιώμος, οπότε και το κτίσιμό του χρονολογείται στα τέλη του 19ου με αρχές του 20ου αιώνα. Άγνωστος παραμένει και ο χορηγός του γεφυριού.

Το γεφύρι συνδέεται με τον ακόλουθο μύθο - παράδοση, σύμφωνα με τον οποίο ενισχύεται η άποψη ότι το γεφύρι κατασκευάστηκε αρκετά χρόνια πριν το 1880 (η Λάρισα ελευθερώθηκε το 1881) : (αυτούσια μεταφορά του μύθου από τον Γ. Τσότσο, 1994)

«Κατά τα τελευταία έτη της τουρκοκρατίας, κάποιος Μήτρος Γρεβενίτης ή Σακοράφας από το χωριό Τσούργιακα (σημερινή Αετιά) ήταν φυλακισμένος και καταδικασμένος σε θάνατο στις φυλακές Λάρισας. Επειδή αντιμετώπισε την επικείμενη εκτέλεσή του ψύχραιμα, ο πασάς του χάρισε

τη ζωή και τον διόρισε φύλακα του γεφυριού και όρισε να παίρνει διόδια ένα γρόσι για κάθε άτομο που περνούσε τη γέφυρα. Του επέτρεψε να κτίσει και σπίτι που θα χρηματοδοτούσε ο ίδιος ο πασάς. Ο Μήτρος όμως έκτισε τεράστιο σπίτι και στην παρατήρηση του πασά ότι το σπίτι του Μήτρου έγινε μεγαλύτερο κι από το δικό του σαράι απάντησε: «Και τι έχεις εσύ παραπάνω από μένα;». Ο πασάς δεν πλήρωσε και από τότε, ακόμα και μέχρι σήμερα, ζητούν τα χρήματα οι Δοτσικιώτες (μαστόροι από το Δοτσικό έχτισαν το σπίτι) από τους γείτονές τους Τσουργιακιώτες. Ο ίδιος Μήτρος, μετά πολλά χρόνια, όταν ήταν πια ηλικιωμένος ζήτησε διόδια κι από ένα φτωχό νέο, που δεν είχε όμως, ούτε γρόσι. Ο Μήτρος τότε του ζήτησε το μαλλινότο (κοντή κάπα) που φορούσε κι ο νέος αναγκάστηκε να φιλονικήσει και να ξυλοφορτώσει το Μήτρο. Ο Μήτρος πήγε στον αγά της περιοχής για να διαμαρτυρηθεί, αλλά πήρε την απάντηση: «Ωρέ Μήτρο, είπαμε να παίρνεις απ' αυτούς που έχουν, όχι κι απ' αυτούς που δεν έχουν!»

5.3.7 Το Γεφύρι της «Πορτίτσας»

Είναι κτισμένο ακριβώς μπροστά από το στενόμακρο άνοιγμα - είσοδο (πορτίτσα) του φαράγγιού του Σπηλαίου, από όπου πήρε και την ονομασία του. Συνδέει το ιστορικό χωριό Σπήλαιο Γρεβενών που βρίσκεται γαντζωμένο στους βράχους πάνω από το φαράγγι στο όρος «Όρλιακας», σε υψόμετρο 900 μ., τόσο με το Μοναχίτι όσο και με το δρόμο προς την Κρασιά Γρεβενών, αλλά και το Μέτσοβο και τα Ιωάννινα.

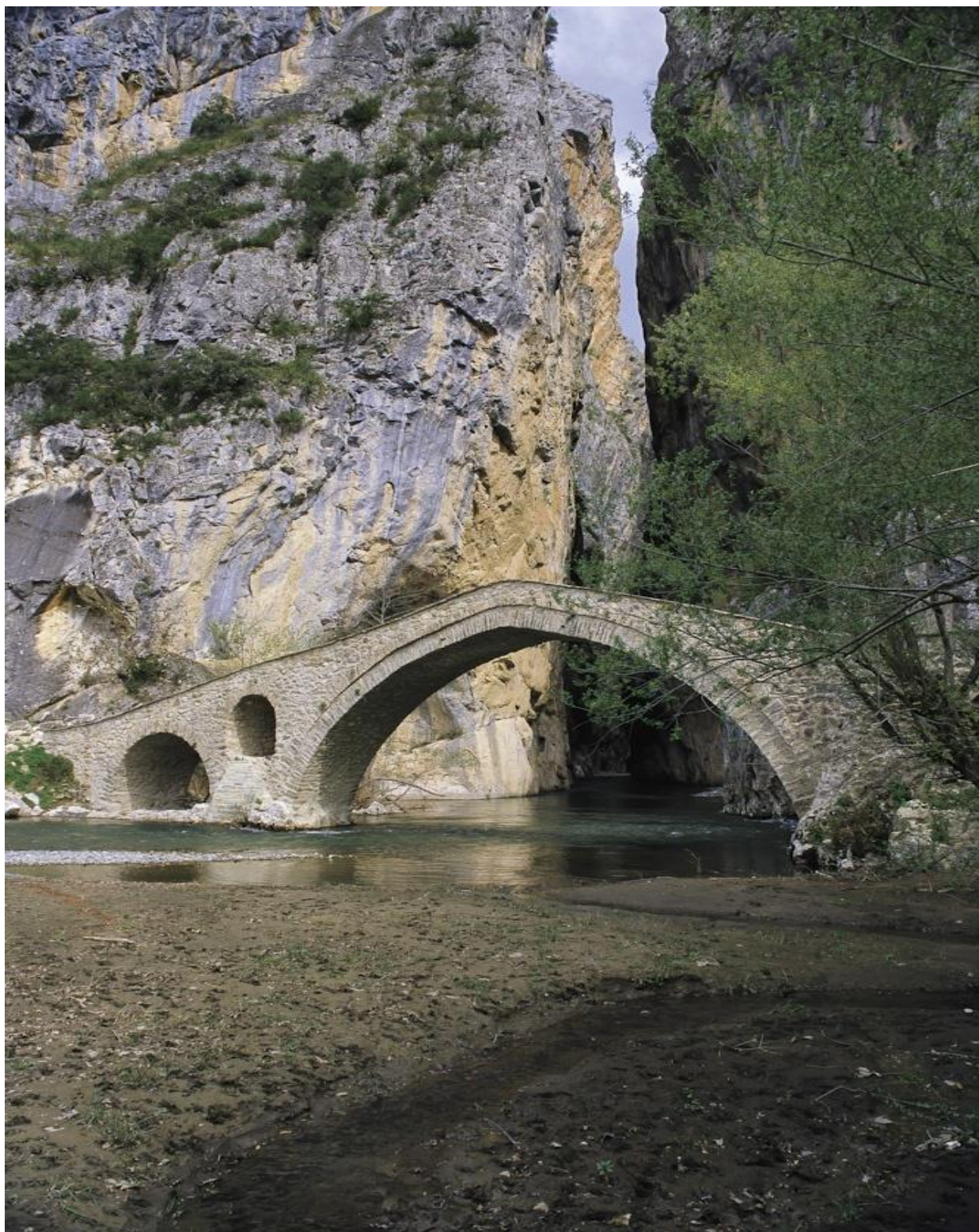
Το γεφύρι της Πορτίτσας, άγριο και επιβλητικό ταυτόχρονα, εναρμονίζεται πλήρως με το βραχώδες φόντο σε μία τοποθεσία ασύγκριτης ομορφιάς στην οποία ο παραπόταμος του Βενέτικου διαρρέει την αμμόδη κοιλάδα «Κανάβη» και συνεχίζει το πέρασμά του μέσα από το βαθύ και στενό φαράγγι «Πορτίτσα», ύψους περίπου 200 μ.

Πρόκειται για δίτοξο πέτρινο γεφύρι με συνολικό μήκος 34 μ., πλάτος 2,70 μ. (ωφέλιμο πλάτος αρκετά λιγότερο από 2μ.) και ύψος 7,80 μ., που καθορίζεται από τη μεγαλύτερη - κύρια (νότια) καμάρα του με άνοιγμα τόξου περίπου 24μ. Οι κλίσεις του οδοστρώματος του γεφυριού είναι αρκετά έντονες.

Ανάμεσα στη κύρια και τη βοηθητική (βόρεια) καμάρα του, ακριβώς πάνω από το μεσαίο βάθρο (που διαθέτει τριγωνική προεξοχή για την εξομάλυνση της ροής του νερού), έχει κατασκευαστεί ανακουφιστικό άνοιγμα (παράθυρο) απ' το οποίο διέρχονται τα ορμητικά νερά του ποταμού, όταν αυτό πλημμυρίζει την κοιλάδα.

Αξίζει να αναφερθεί ότι σύμφωνα με αναφορές των κατοίκων της περιοχής το πέρασμα του γεφυριού της Πορτίτσας ήταν ιδιαίτερα δύσκολο και τρομακτικό στα παλαιότερα χρόνια, αφού το γεφύρι έστεκε πολύ υψηλότερα από την κοίτη του ποταμού πριν οι προσχώσεις του ποταμού και ορισμένες κατολισθήσεις ανυψώσουν την κοίτη του στα σημερινά επίπεδα.

Μόλις το 1930 κατασκευάστηκε μικρό τσιμεντένιο στηθαίο και κάγκελα με τσιμεντένιους πασσάλους και σιδερόβεργες, με αποτέλεσμα να γίνει περισσότερο ασφαλές το πέρασμα του γεφυριού.

Εικόνα 17: Το Γεφύρι της «Πορτίτσας»

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Και πάλι με βάση τις περισσότερες αναφορές - μαρτυρίες των κατοίκων της περιοχής το γεφύρι εκτιμάται ότι κτίστηκε ανάμεσα στα έτη 1830-1850 περίπου από ντόπιους ή Γιαννιώτες

μαστόρους, χωρίς να γίνεται καμία αναφορά στο όνομα του πρωτομάστορα. Τα χρήματα για την ανέγερση του λέγεται ότι δόθηκαν από την Ιερά Μονή Κοιμήσεως της Θεοτόκου του Σπηλαίου Γρεβενών. Οι παραπάνω αναφορές επιβεβαιώνονται και από το βιβλίο του Ιωάννη Λαμπρίδη, («Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων» 1879, Μέρος Πρώτο, σελ. 65) κατά την οποία αναφέρει χαρακτηριστικά : «Η του Σπηλαίου (εννοεί την εκκλησιαστική διοίκηση της Ιεράς Μονής Κοιμήσεως της Θεοτόκου του Σπηλαίου Γρεβενών) «...ανήγειρε δε και γέφυραν, κάτωθεν αυτής κειμένην, προ μικρού...».

Εικόνα 18: Το Γεφύρι της «Πορτίτσας»

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Σήμερα το γεφύρι της Πορτίτσας που βρίσκεται σε υψόμετρο 600 μ. περίπου είναι εύκολα προσβάσιμο τους περισσότερους μήνες του χρόνου, τόσο από λιθόστρωτο μονοπάτι που κατεβαίνει από το χωριό του Σπηλαίου, όσο και από παρακείμενο αγροτικό δρόμο.

Θεωρείται το πιο γνωστό από τα γεφύρια του νομού Γρεβενών και κάθε χρόνο συγκεντρώνονται στην περιοχή πολλοί επισκέπτες και πραγματοποιούνται ποικίλες εκδηλώσεις (συναυλίες, δράσεις οικοτουρισμού κ.ά.).

5.3.8 Το Γεφύρι του Σταμπέκη

Είναι το ένα από τα δύο γεφύρια που βρίσκονται κοντά στο χωριό Κρανιά και γεφυρώνει το ρέμα που εκβάλλει στο Βενέτικο ποταμό κοντά στις πηγές του. Το γεφύρι αυτό αποτελεί τμήμα του παλιού μονοπατιού από το οποίο περνούσαν τα εμπορικά καραβάνια και οδηγούσε από τα Γιάννενα στα Γρεβενά, διαμέσου του Μετσόβου, της Μηλιάς, Κρανιάς και του Κηπουρειού. Ταυτόχρονα το γεφύρι διευκόλυνε την επικοινωνία μεταξύ της Κρανιάς και του Μικρολίβαδου Γρεβενών.

Πληροφορίες αναφέρουν ότι και το γεφύρι αυτό πήρε την ονομασία του από τον ιδιοκτήτη χωραφιών της περιοχής. Άλλες πάλι αναφέρουν ότι πήρε την ονομασία του από την ιταλική λέξη «Σταμπέκο» που σημαίνει αγριόγιδο.

Είναι μονότοξο γεφύρι με μήκος οδοστρώματος 20μ., πλάτος 2,2μ. και ύψος περίπου 8μ. Σύμφωνα με τη σημερινή όψη του το γεφύρι διαθέτει ανακουφιστικό άνοιγμα - παράθυρο και τριγωνικές προεξοχές ακριβώς κάτω από το άνοιγμα αυτό.

Εικόνα 19: Το Γεφύρι του Σταμπέκη

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Εκτιμάται ότι το γεφύρι αυτό χτίστηκε κοντά στο 1850 (σχεδόν μαζί με το επόμενο γεφύρι του Ματσαγκάνη), όμως δυστυχώς και πάλι δε σώζονται πληροφορίες τόσο για το όνομα του χορηγού όσο και για το όνομα του πρωτομάστορα του γεφυριού.

Και το γεφύρι του Σταμπέκη αναφέρεται ότι επισκευάστηκε κατά την περίοδο 1987 -1990 (επίχριση κατεστραμμένων τμημάτων με τσιμεντοκονίαμα). Παρά την προσπάθεια αυτή το γεφύρι συνέχιζε να παρουσιάζει προβλήματα λόγω της φθοράς, ώσπου το 2006 αποκαταστάθηκε πλήρως.

Κατά την τελευταία αυτή αποκατάσταση ο κατασκευαστής πρόσθεσε στο γεφύρι του Σταμπέκη στηθαία (προστατευτικές κατασκευές στις άκρες του καταστρώματος του γεφυριού) και αρκάδες (κατακόρυφες πέτρες που χρησιμεύουν ως στηθαία), τα οποία σύμφωνα με μαρτυρίες και παλιό φωτογραφικό υλικό δεν υπήρχαν στο γεφύρι.

Η παλιά εθνική οδός Γρεβενών - Ιωαννίνων, μέσω Κρανιάς και Μετσόβου περνάει ακριβώς δίπλα τόσο από τα γεφύρια της περιοχής του Κηπουρειού (Σταυροποτάμου και Σπανού), όσο και σε μικρή σχετικά απόσταση από τα γεφύρια της περιοχής Κρανιάς (του Σταμπέκη και του Ματσαγκάνη που ακολουθούν).

5.3.9 Το Γεφύρι του Ματσαγκάνη

Βρίσκεται στο δρόμο Γρεβενών - Κρανιάς και ειδικότερα στην άκρη του χωριού Κρανιά Γρεβενών, κοντά στις πηγές του Βενέτικου ποταμού, σε υψόμετρο 900 μ. περίπου. Είναι γνωστό και ως το Γεφύρι της Κρανιάς.

Αποτελεί τμήμα του παλιού μονοπατιού που συνέδεε τα Γιάννενα, δια μέσου του Μετσόβου, της Μηλιάς Μετσόβου, της Κρανιάς και του Κηπουρειού, με τα Γρεβενά, απ' όπου μετακινούνταν τα εμπορικά καραβάνια και γινόταν η επικοινωνία των κατοίκων των γύρω περιοχών.

Είναι μονότοξο γεφύρι με συνολικό μήκος 16μ., πλάτος 2,5μ. και ύψος 5,5μ., ενώ το άνοιγμα του τόξου του φτάνει είναι 9μ. Η κατάντη όψη (σύμφωνα με την κατεύθυνση της ροής του ποταμού) του γεφυριού έχει διατηρηθεί, ενώ τόσα τα πλαϊνά του στηθαία και το δάπεδό του έχουν αποκατασταθεί με τσιμέντο (περίοδο 1987 -1990) και αλλοιώνουν την παραδοσιακή του αρχιτεκτονική.

Ο Γ. Τσότσος (1997) αναφέρει ότι : *«Στη βόρεια όψη του γεφυριού διακρίνονται δύο σιδερένια τζινέτια για καλύτερη ενίσχυση της λιθοδομής του τόξου και στη μέση του τόξου, ένας σιδερένιος χαλκάς απ' όπου, πιθανότατα, κρεμόταν στο παρελθόν κουδούνι χάλκινο (κυπρί) με γλωσσίδι, που χτυπούσε όταν φυσούσε δυνατός αέρας».*

Τα τζινέτια ή σιδεριές (ονομάζονται αλλιώς και διχάγγιστρα) είναι χαλύβδινες ταινίες ή λάμες μερικών εκατοστών των οποίων τα άκρα έχουν καμφθεί σε σχήμα Τ ή Γ ή Π. Οι άκρες καταλήγουν σε αιχμές, ώστε να είναι εύκολη η τοποθέτησή του - κάρφωμα πάνω σε πέτρες. Αναφέρονται και ως διακοσμητικά στοιχεία της Ζαγορίσιας αρχιτεκτονικής.

Το γεφύρι χτίστηκε γύρω στο 1850 και πήρε το όνομά του από τον Ματσαγκάνη, που λέγεται ότι ήταν ιδιοκτήτης των χωραφιών της περιοχής. Δεν αναφέρεται όμως το όνομα του χορηγού ούτε και το όνομα του πρωτομάστορα του γεφυριού.

Εικόνα 20: Το Γεφύρι του Ματσαγκάνη

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

5.3.10 Το Γεφύρι στα Καγκέλια

Ένα από τα δύο γεφύρια της περιοχής του Τρικώμου Γρεβενών βρίσκεται περίπου 3χλμ. νότια - κάτω από το χωριό Τρίκωμο (παλιά Ζάλοβο) και συνδέει το Τρίκωμο με το Μοναχίτι Γρεβενών. Εξυπηρετούσε τόσο τους κατοίκους του Μοναχιτίου, του Μικρολίβαδου και της Κρανιας Γρεβενών στην μετακίνησή τους προς Γρεβενά. Η περιοχή ονομάζεται «Καγκέλια» εξαιτίας της οφιοειδούς - σε σχήμα φιδιού μορφής που είχε το παλιό μονοπάτι, αμέσως μετά το γεφύρι, στο ανέβασμα για το χωριό Μοναχίτι.

Εικόνα 21: Το Γεφύρι στα Καγκέλια

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Είναι γνωστό και ως «Γεφύρι του Τρικώμου» ή «Γεφύρι της Καστανιάς» από μια καστανιά που μέχρι σήμερα υπάρχει στο δυτικό άκρο της γέφυρας και αποτέλεσε σημείο αναφοράς κατά τη στρατιωτική χαρτογράφηση της περιοχής από τη Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού, πριν το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Είναι ένα από τα πιο δύσκολα σε πρόσβαση γεφύρια του νομού, αφού η περιοχή Καγκέλια είναι στην ουσία μία χαράδρα με πυκνή βλάστηση που διασχίζεται από το Βενέτικο ποταμό. Είναι δίτοξο γεφύρι, με κύριο και βοηθητικό τόξο, συνολικού μήκους 40,5 μέτρα, πλάτους 2,80 μέτρα, ενώ το ύψος του μεγαλύτερου τόξου του είναι περίπου 10 μέτρα και το άνοιγμά του περίπου 18 μέτρα. Από την αρχική του μορφή το γεφύρι έχει επισκευαστεί συνολικά δύο φορές και ειδικότερα :

- Γύρω στα 1914 έπεσε η μικρότερη καμάρα του, η οποία επισκευάστηκε με έξοδα του τσέλιγκα Τασιούλα Αναγνώστου Αποστολίδη από το Τρίκωμο,
- ενώ και το 1989 έγινε δεύτερη επισκευή (επίχρισμα με τσιμέντο στις όψεις) και τοποθετήθηκαν κολωνάκια και σιδερένια κάγκελα.

Χτίστηκε από τον πρωτομάστορα Στέργιο Λάζο από τον Άγιο Κοσμά Γρεβενών (παλιά Τσιράκι), από τα πιο φημισμένα μαστοροχώρια της περιοχής. Η χρονολογία της κατασκευής του παραμένει μέχρι σήμερα άγνωστη, όπως και το όνομα του χορηγού. Το πιθανότερο είναι το γεφύρι να κτίστηκε το 19ο αιώνα, περίοδο που χρονολογικά ταυτίζεται με τη δράση και το έργο του πρωτομάστορα Στέργιου Λάζου.

Άλλες, όμως, ανεπιβεβαίωτες πληροφορίες-φήμες αναφέρουν ότι το γεφύρι κατασκευάστηκε είτε πριν από το γεφύρι του Αζίζ Αγά (1727) είτε κοντά στο έτος 1760, χωρίς να γίνεται αναφορά στο όνομα του πρωτομάστορα. Το γεφύρι χρησιμοποιείται ακόμη και σήμερα από τους ντόπιους κατοίκους που είναι κατά κύριο λόγο αγρότες και κτηνοτρόφοι.

Εικόνα 22: Το Γεφύρι στα Καγκέλια

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

5.3.11 Το Γεφύρι του Ζιάκα

Αναφέρεται και ως Γεφύρι της Τίστας (η παλιά ονομασία της κοινότητας Ζιάκα Γρεβενών) ή με το προσωνύμιο «Τουρκογέφυρο», που οφείλεται σε πιθανή χρηματοδότησή του από κάποιον Τούρκο κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας.

Βρίσκεται 3 χλμ. ΒΑ (κάτω) από το χωριό Ζιάκας στον ποταμό Βελονιά, παραπόταμο του Βενέτικου ποταμού. Το γεφύρι συνέδεε τόσο τα γειτονικά χωριά Μαυραναίοι και Μαυρονόρος με το χωριό Ζιάκα, όσο και τα βλαχοχώρια Περιβόλι και Αβδέλλα με τη Θεσσαλία και την πόλη των Γρεβενών.

Είναι δίτοξο γεφύρι, με κύρια και βοηθητική καμάρα. Εκτείνεται από δυτικά προς ανατολικά με συνολικό μήκος περίπου 40 μ. και πλάτος 3,10 μ, ενώ η κύρια (δυτική) καμάρα του φτάνει σε ύψος τα 7,50 μ.

Εικόνα 23: Το Γεφύρι του Ζιάκα

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Εκατέρωθεν της κύριας καμάρας του διακρίνονται ανακουφιστικά ανοίγματα (παράθυρα), ακριβώς πάνω από τις βάσεις του μεσαίου και του, προς τα δυτικά, ακρόβαθρου τα οποία ξεχωρίζουν για τις τριγωνικές τους προεξοχές (για να εξομαλύνουν τη ροή του νερού). Το λιθόστρωτο καλντερίμι είναι ιδιαίτερα επιμελημένο χωρίς μεγάλες κλίσεις, ενώ ο διαβάτης προφυλάσσεται με στηθαία ύψους 0,5μ. και πλάτους 0,4μ.

Για τον πρωτομάστορα του γεφυριού δεν υπάρχουν αναφορές ενώ και η χρονολογία κατασκευής του παραμένει άγνωστη. Σύμφωνα με τις σημειώσεις παλιών περιηγητών :

1. Του Γάλλου Πουκεβίλ που πέρασε το 1806 από το Μαυρονόρος στο Ζιάκα και δεν το αναφέρει, και
2. του στρατιωτικού Νικόλαου Σχινά, ο οποίος το πέρασε και το περιέγραψε το 1885.

Εκτιμάται από τους ερευνητές ότι το γεφύρι κτίστηκε μέσα στο 19ο αιώνα (μεταξύ 1806 και 1885), χωρίς όμως να γνωρίζουμε περισσότερες λεπτομέρειες.

Εικόνα 24: Το Γεφύρι του Ζιάκα μετά τις εργασίες συντήρησης

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Ο δρόμος που περνούσε πάνω από το γεφύρι ονομαζόταν αλλιώς «Βασιλική Στράτα», καθώς ήταν πολυσύχναστος δρόμος στην τουρκοκρατία αφού από εκεί διέρχονται τα βλάχικα εμπορικά καραβάνια προς τη Θεσσαλία. Οι ντόπιοι αποκαλούσαν ακόμα το δρόμο αυτό «Βασιλική Στράτα», από την εποχή του Τραϊανού.

Σύμφωνα με τις ιστορικές παραδόσεις στην περιοχή που βρίσκεται το γεφύρι έγινε η μάχη μεταξύ του Γιαννούλα Ζιάκα, αδερφού του οπλαρχηγού Θεόδωρου Ζιάκα και των Τούρκων. Στο παρελθόν κοντά στο γεφύρι βρέθηκαν τάφοι, οι οποίοι όμως δε σώζονται σήμερα.

Το γεφύρι αναπαλαιώθηκε σχετικά πρόσφατα και μάλιστα τα συνεργεία που ανέλαβαν την αποκατάστασή του βρέθηκαν μπροστά στα ερείπια παλαιού γεφυριού, στα θεμέλια του πέτρινου γεφυριού του Ζιάκα. Σύμφωνα, μάλιστα, με τους υπεύθυνους των συνεργείων αποκατάστασης τα παλαιά θεμέλια (ακριβώς στη βάση του υπάρχοντος πέτρινου γεφυριού) που εντοπίστηκαν είναι ρωμαϊκού τύπου, κάτι που δείχνει ότι η περιοχή αυτή, από την αρχαιότητα ακόμη, αποτελούσε το στρατηγικό πέρασμα από την Ήπειρο στη Μακεδονία.

Εικόνα 25: Το Γεφύρι του Ζιάκα μετά τις εργασίες συντήρησης

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

5.3.12 Το Γεφύρι του Κάστρου

Είναι κτισμένο στα όρια των χωριών Μεγάλου (παλιά Ραδοσίνιστα) και Κάστρου Γρεβενών, στο Γρεβενίτη ποταμό που είναι παραπόταμος του Αλιάκμονα. Βρίσκεται πάνω στο παλιό μονοπάτι - ημιονική οδό των δύο αυτών χωριών σε μία περιοχή με πλούσιο δρυο-δάσος και συνέδεε τόσο τα δύο χωριά, όσο και το Μέγαρο με τα Γρεβενά.

Είναι μονότοξο με διαστάσεις 21 μέτρα μήκος, 2,90 μέτρα πλάτος και 5,7 μέτρα ύψος, ενώ το τόξο του έχει άνοιγμα 11.40μ και τέλειο ημικυκλικό σχήμα. Η πέτρα του είναι πελεκητή, ενώ το γεφύρι ενισχύεται με σιδερένια τζινέτια. Στις άκρες της διάβασης - καλντεριμιού του γεφυριού σώζονται μερικές από τις μαύρες πέτρινες πλάκες (αρκάδες) που αποτελούσαν τα υποτυπώδη στηθαία του γεφυριού.

Η χρονολογία κατασκευής του γεφυριού παραμένει άγνωστη. Οι αρμόδιες υπηρεσίες εκτιμούν ότι κατασκευάστηκε στο 19ο αιώνα, ενώ προφορικές παραδόσεις των κατοίκων της περιοχής συγκλίνουν ότι η κατασκευή του έγινε πριν τα μέσα του 1850. Άγνωστο παραμένει και το όνομα του πρωτομάστορα του γεφυριού. Σύμφωνα με το Γ. Τσότσο (1997) υπάρχουν τρεις (3) εκδοχές για τους χρηματοδότες του γεφυριού :

Εικόνα 26: Το Γεφύρι του Κάστρου

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

1. Κατά την πρώτη εκδοχή, στα βορεινά πρηνή πάνω από το ποτάμι, προς την πλευρά του Μεγάρου και στην τοποθεσία παλιομοναστήρι, υπήρχε παλιό μοναστήρι, πιθανώς του Αγ. Νικολάου, του οποίου οι καλόγεροι έφτιαξαν το γεφύρι. Η χρονολογία καταστροφής του μοναστηριού χάνεται στα βάθη των αιώνων.
2. Κατά τη δεύτερη εκδοχή, το γεφύρι έφτιαξαν οι κάτοικοι όταν κτίστηκε το χωριό πριν 300 ή 400 χρόνια.
3. Κατά την τρίτη εκδοχή, η οποία ενισχύεται από την ονομασία «του Πασά το γεφύρι» που δίνουν οι Μεγαριώτες στο γεφύρι, κατασκευάστηκε με χρηματοδότηση του τοπικού Τούρκου ηγεμόνα από το χωριό Κάστρο.

Σημειωτέον ότι το Κάστρο κατοικούνταν μέχρι την ανταλλαγή των πληθυσμών (1924) από Ελληνόφωνους μουσουλμάνους (Βαλαάδες) και μάλιστα ήταν το βορειοδυτικότερο άκρο, προς την Πίνδο, όπου υπήρχαν Τούρκοι στην περιοχή Γρεβενών.

Στο Κάστρο είχε την έδρα του ο τοπικός αγάς και υπήρχε πράγματι κτιριακό συγκρότημα με οχυρωματική αρχιτεκτονική (φρούριο). Από το γεφύρι περνούσαν οι Τούρκοι του Κάστρου για να καλλιεργήσουν τα χωράφια τους στην απέναντι όχθη και να βοσκήσουν τα πρόβατά τους στα βοσκοτόπια του ομαλότερου λόφου του Μεγάρου.

Το γεφύρι με το πέρασμα των χρόνων παρουσίαζε αρκετές φθορές (λόγω έλλειψης συντήρησης, καιρικών συνθηκών αλλά και παρεμβάσεων από παράνομους ερευνητές θησαυρών), με σημαντικότερη αυτή της κατάρρευσης μεγάλου τμήματος στο ανατολικό άκρο της.

Εικόνα 27: Το Γεφύρι του Κάστρου

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Το 1999 ξεκίνησαν εργασίες αποκατάστασης που αφορούσαν :

1. Την ανακατασκευή του ανατολικού τμήματος που είχε καταρρεύσει, ώστε να αποκατασταθεί η ισορροπία των φορτίων στις δύο πλευρές του τόξου,
2. τη βαθιά αρμολόγηση των όψεων με ταυτόχρονη τοποθέτηση των μικρών λίθων, και
3. τη συντήρηση της λιθόστρωτης διάβασης.

Ο προϋπολογισμός ένταξης του έργου στο Β΄ ΚΠΣ ήταν 9.500.000 δρχ. ενώ φορέας υλοποίησης ήταν ο Δήμος Κοσμά του Αιτωλού Ν. Γρεβενών και χρηματοδότης των εργασιών ήταν η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών.

5.3.13 Το Γεφύρι της Λιάτισσας ή του Κλέφτη

Βρίσκεται σε μικρή απόσταση βορειοανατολικά του χωριού Σπήλαιο και νοτιότερα του γεφυριού του Κατσογιάννη, στο κρυφό μονοπάτι που συνέδεε το Σπήλαιο με τα Γρεβενά. Εξυπηρετούσε την επικοινωνία των χωριών Σπήλαιο, Παρόριο, Σταυρός και Κοσμάτι με τα Γρεβενά.

Εικόνα 28: Το Γεφύρι της Λιάτισσας ή του Κλέφτη

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr>

Είναι κτισμένο σε στενό, αλλά αρκετά απότομο φαράγγι που σχηματίζει ο Βελονιάς, παραπόταμος του Βενέτικου στη θέση «Λιάτισσα», μια θέση ιδιαίτερης φυσικής ομορφιάς, απ' όπου κατά πάσα πιθανότητα προέρχεται και η ονομασία του. Στην αλβανική γλώσσα «λιιάτισσα» σημαίνει λεπτοκαρυά (ήμερη φουντουκιά) και στη συγκεκριμένη θέση υπάρχουν πολλές μικρές λεπτοκαρυές (*Corylus avellana*), μικρά δέντρα ύψους έως 6μ. με φύλλα στρόγγυλα με μυτερές άκρες και καρπό που σκεπάζεται από ένα κυπελλοειδές περικάρπιο με οδοντωτά χείλη.

Η περιοχή λέγεται και «Πήδημα του κλέφτη» και το γεφύρι είναι γνωστό και ως «Γεφύρι στο Πήδημα» ή «Γεφύρι του Κλέφτη», με αφορμή το θρύλο - παράδοση που αναφέρεται από τους κατοίκους της περιοχής. Σύμφωνα με αυτόν επί τουρκοκρατίας ένας κλέφτης, καταδιωκόμενος για ώρες από τους Τούρκους, μόλις έφτασε στο στενό φαράγγι αναγκάστηκε να πηδήξει από τη μια όχθη στην άλλη κάνοντας τάμα πως αν τα καταφέρει θα κτίσει στο σημείο εκείνο ένα πέτρινο γεφύρι. Αυτό που γνωρίζουμε είναι ότι ο κλέφτης σώθηκε και κράτησε το λόγο του.

Εικόνα 29: Το Γεφύρι της Λιάτισσας ή του Κλέφτη

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Κατά την παράδοση αναφέρεται ακόμα ότι στο γεφύρι αυτό αντάμωνε ο καπετάν Ζιάκας (πιθανόν ο Θεόδωρος ή ο Γιαννούλας) με τα παλληκάρια του, μετά από τις συμπλοκές με τους Τούρκους.

Μέχρι σήμερα, όμως, παραμένει άγνωστη η χρονολογία κατασκευή του γεφυριού (σύμφωνα με μια εκδοχή που δεν επιβεβαιώνεται χτίστηκε γύρω στο 1800), όπως άγνωστο παραμένει και το όνομα του πρωτομάστορα που ανέλαβε την κατασκευή του γεφυριού στο στενό αυτό βραχώδες πέρασμα. Το γεφύρι είναι μονότοξο, πολύ μικρό, με λιγότερο από 10 μ. μήκος, με το άνοιγμα του μοναδικού του τόξου να είναι περίπου 5 μ. και το ύψος του σχεδόν 11,5 μ.

Παρά το μικρό σχετικά μέγεθός του ο πρωτομάστορας του γεφυριού κατάφερε με την τέχνη του να εντάξει το πέτρινο οικοδόμημά του πάνω στις βραχώδεις κι απότομες όχθες του ποταμού

τόσο πετυχημένα που από μακριά το γεφύρι φαίνεται στον απλό περιηγητή σαν μία φυσική προέκταση των βράχων του φαραγγιού.

5.3.14 Το Γεφύρι του Δασυλλίου (της Μαέρης ή του Παλιομάγερου)

Είναι χτισμένο στον ποταμό Παλιομάγερο, παραπόταμο της Πραμόριτσας, ανάμεσα στα χωριά Καλλονή Τρίκορφο και Δασύλλιο (παλιά ονομασία : Μαέρη) του νομού Γρεβενών. Λίγο πριν από το γεφύρι υπάρχει ένα μικρό φράγμα που σχηματίζει ένα μικρό καταρράκτη, προσδίδοντας έτσι ακόμη μεγαλύτερη ομορφιά στο φυσικό τοπίο που χαρακτηρίζεται από δρυοδάσος και βραχώδεις πλαγιές.

Είναι μονότοξο γεφύρι με συνολικό μήκος 23 μέτρα, πλάτος 3 μέτρα, ύψος περίπου 7 μέτρα, ενώ το άνοιγμα του τόξου του φτάνει τα 12,5 μέτρα (σχεδόν τέλειο τόξο κύκλου). Το μικρό στηθαίο του γεφυριού γίνεται οξύκορφο στη μέση του τόξου - καμάρας, ενώ κατά μήκος του στηθαίου υπάρχουν σιδεριές στηριζόμενες σε τσιμεντένια κολωνάκια. Τα βάθρα του γεφυριού έχουν τριγωνικές προεξοχές για να εξομαλύνουν τη ροή του νερού, ενώ στο σώμα του τόξου του διακρίνονται σιδερένια τζινέτια.

Από τις σχετικές βιβλιογραφικές αναφορές (Στέφ. Αθ. Τζιούφας 1977, «Το Δίλοφο Βοΐου» και Αλεξ. Αδαμίδης 1989, « Το Δασύλλιο Νομού Γρεβενών») συγκεντρώνονται επαρκώς όλες οι απαραίτητες πληροφορίες για το ιστορικό της κατασκευής του γεφυριού. Ειδικότερα αναφέρεται ότι :

- Το γεφύρι κατασκευάστηκε το 1910 (μέσα σε τρεις μήνες από τις αρχές Ιουλίου έως το τέλος Σεπτεμβρίου, σύμφωνα με το συμβόλαιο κατασκευής του γεφυριού),
- το σχέδιο του πετρογέφυρου εκπόνησε ο εμπειροτέχνης Γεώργιος Τζούφας - Αναγνωστίδης, από το Δίλοφο, ο οποίος και ανιδιοτελώς επιστάτησε το έργο,
- το έργο εκτέλεσαν οι εργολάβοι Παύλος Μούρτζιος και οι αδελφοί Ευάγγελος και Νικόλαος Μπαμπαλής και στοίχισε 75 χρυσές τουρκικές λίρες.
- Η κατασκευή του χρηματοδοτήθηκε :
 1. Με την οικονομική συνδρομή των ξενιτεμένων Δασυλλιωτών στην Αμερική,
 2. με έρανο μεταξύ των κατοίκων και την προσωπική τους εργασία,
 3. με προαιρετικό έρανο στα χωριά : Αγία Σωτήρα, Δίλοφο, Μόρφη, Χρυσανγή, Κορυφή, Καλλονή, Τρίκορφο, Τρίκωμο, κλπ., στον οποίο πρωτοστάτησε ο Νικόλαος Κοσμά Τζάμος που πρόσφερε κι ένα σεβαστό ποσό, καθώς και
 4. από τον τότε Μητροπολίτη Σισανίου - Σιατίστης Ιερόθεο Ανθουλίδη, που διέθεσε 250 γρόσια, από αρχιερατική λειτουργία κι άλλες ιεροτελεστίες στον Πεντάλοφο, κατά το πανηγύρι της 8ης Σεπτεμβρίου προς χάρη του κοινωφελούς αυτού έργου.

Υπογραμμίζουμε στο σημείο αυτό ότι το γεφύρι του Δασυλλίου είναι το μοναδικό στο νομό Γρεβενών για το οποίο είναι γνωστές όλες οι απαραίτητες πληροφορίες για το ιστορικό της κατασκευής του (χρονολογία κατασκευής και διάρκεια πρωτομάστορες, χορηγοί και κόστος κατασκευής), κυρίως μέσα από το συμβόλαιο κατασκευής του γεφυριού (ανάθεση της

κατασκευής του μεταξύ των εκπροσώπων της κοινότητας και των εργολάβων), το οποίο σώζεται μέχρι σήμερα.

Εικόνα 30: Το Γεφύρι του Δασυλίου (της Μαέρης ή του Παλιομάγερου)

Πηγή : "Τα πετρογέφυρα της Δυτ. Μακεδονίας" - Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης :
"Ποτάμια που χωρίζουν - Γεφύρια που ενώνουν http://katchiot.blogspot.com/2015/05/blog-post_6.html

Μία πραγματικά μοναδική περιγραφή (με την ταυτόχρονη παράθεση πλούσιων ιστορικών στοιχείων και φωτογραφικού υλικού), τόσο για τις συνθήκες που επικρατούσαν στην περιοχή του Δασυλίου όσο και για τη συνεισφορά όλων των πρωταγωνιστών για την κατασκευή του γεφυριού (του Νικόλαου Κοσμά Τζάμου, του παπα-Νικόλα Χρηστίδη, του Μητροπολίτη Σισανίου - Σιατίστης Ιεροθέου Ανθουλίδη, του εμπειροτέχνη Γεώργιου Τζούφα - Αναγνωστίδη και των μαστόρων Παύλου Μούρτζιου και των αδελφών Ευάγγελου και Νικόλαου Μπαμπαλή), αναφέρεται στο βιβλίο του Αλέξανδρου Αδαμίδη, «Το Δασύλλιο Νομού Γρεβενών», Έκδοση της Φιλοπροοδευτικής Ένωσης Δασυλλιωτών «Αγία Παρασκευή», Θεσσαλονίκη 1989.

Ακολουθεί η αυτούσια παράθεση του συμβολαίου :

ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΝ

Διά του παρόντος εγγράφου δηλούται ότι μεταξύ των υποσημειωμένων αντιπροσώπων της κοινότητος Μαέρης και του εκ Σουπανίου εργολάβου κ. Νικολάου Μπαμπαλή και κ. Πτούλιου Μούρτζιου, συνεβάλοντο τα ακόλουθα :

Αον. Οι εν λόγω κύριοι αναλαμβάνουσι την οικοδομήν λιθίνης γεφύρας ασβεστοκτίστου επί του μεταξύ των κοινοτήτων Μαέρης και λουντζίου διερχομένου παραποτάμου του Αλιάκμονος, υποχρεούμενοι να εργασθώσιν ευσυνειδήτως μέχρι τελείας αποπερατώσεως του έργου, ούτινος το σχεδιάγραμμα εχάραξαν ο εκ λιβοχόβου κ. Γεώργιος Ζούφας, εις ον και η περί την ακριβή αυτού εφαρμογήν εποπτεία ανατίθεται.

Βον. Υποχρεούνται προσέτι να κατασκευάσωσι και τοποθετήσωσι το εκ ξύλων πρόστυπον της γεφύρας (καλούπια) άτινα η κοινότης θέλει μετακομίσει εις το ωρισμένον της οικοδομής μέρος, κατά την μετακόμισιν δε των μεγάλων ξύλων θέλουσι βοηθήσει την κοινότητα και οι εν λόγω εργολάβοι μετά των κτιστών.

Γον. Πρωτίστως οφείλουσι να εύρωσι κατάλληλον λατομείον εκ του οποίου θέλουσι προμηθευθή λίθους όσον οίοντε στερεούς, ους υποχρεούνται οι κ. εργολάβοι να μετακομίσωσιν εις το ωρισμένον μέρος της οικοδομής. Την αναγκαιούσαν δε δια την εξαγωγήν των λίθων πυρίτιδα υποχρεούται να παράσχη αυτοίς η κοινότης προς δε και να επιδιορθώνη τα αναγκαιούντα αυτοίς εργαλεία..

Δον. Συμφώνως τω σχεδιαγράμματι του κ. Γ. Ζούφα το έργον δέον να έχη μήκος μεν μέτρα δέκα και οκτώ (αριθμ. 18) πλάτος δε τρία (αριθμ. 3) και ύψος επτά κι ήμισυ (αριθμ. 7 1/2) το δε μεταξύ του τόξου και των βάσεων διάστημα θα έχη μέτρα ένδεκα (αριθμ. 11) εκατέρωθεν δε της βάσεως το τείχος θα έχη μήκος τρία και ήμισυ μέτρα (αριθμ. 3 1/2).

Εον. Οι λίθοι της βάσεως και του τόξου δέον να ώσι καλώς επεξεργασμένοι και εφηρμοσμένοι καθώς και άπασα η οικοδομή, τα δε καμαρολίθια της βάσεως και του τόξου δέον να έχωσι πάχος 0,16 του μέτρου μέχρι 0,20 το δε ύψος 0,80 του μέτρου.

Στον. Η κοινότης Μαέρης υποχρεούται να πληρώση τοις εν λόγω κ. εργολάβοις λίρας οθωμανικής εβδομήκοντα και τρεις (αριθμ. 73) ας θα λαμβάνωσι παρά του ταμίου της αντιπροσωπείας αιδ. Παπανικολάου εις τρεις αναλόγους δόσεις, ων η τελευταία θέλει μετρηθή μετά είκοσι τουλάχιστον ημέρας μετά την αποπεράτωσιν του έργου. Έν περιπτώσει δε καθ' ην θέλει αναφανή κατά το διάστημα τούτο βλάβη τις η έλλειψις του έργου, υποχρεούνται οι κύριοι εργολάβοι μετά την επιδιόρθωσιν της βλάβης και την

συμπλήρωσιν της ελλείψεως να λάβωσι το υπόλοιπον της τελευταίας δόσεως. Συν τω επιδόματι τούτω η κοινότης θέλει παράσχη αυτοίς και δύο φορτία οίνου, τρία σφάγια και δέκα οκάδες ρακήν.

Ζον. Ως προκαταβολή εμετρήθησαν αυτοίς σήμερον παρά του ταμίου λίραι τουρκ. πέντε (αριθ. 5) μετά δε την έναρξιν του έργου θέλει συμπληρωθή ολόκληρος η πρώτη δόσις. Όθεν εγένετο το παρόν εις διπλούν δι' ασφάλειαν των συμβαλλομένων μερών και υπεγράφη.

Ο Επόπτης Γεώργιος Ζούφας

Οι Εργολάβοι Παύλος Μούρτζιους Νικόλαος Μπαμπαλής

(χαρτόσημο του ενός πιάστρου)

Εν Μαέρη τη 4η Ιουλίου 1910

Ελάβαμη ένα κτίστη λίρας ηκοσιπέντε αριθμός (25) Ιουλίου 26 1910

Ελάβαμη δέκα λίρας αριθμός 10 Αυγούστου 15 1910.

Ελάβαμη δεκαπέντε λίρας αριθμός 15 Αυγούστου 29 1910.

Ελαβον εις δύο δόσεις και άλλας είκοσι και μία λιρ. οθ. αριθ. 21.

Σήμερον την 26ην Σεπτεμβρίου εμετρήθησαν, ως υπόλοιπον της ωρισμένης συμφωνίας και ως δώρον ευχαριστήσεως λίρας Τουρκίας τέσσαρας (αριθμ. 4) ήτοι εν όλω λίρας Τουρκίας εβδομήκοντα πέντε (αριθμ. 75) και εξωφλήθη το παρόν συμβόλαιον. Διό και υποσημειούνται παρά του κ. Εργολάβου.

Εν Μαέρη τη 26η Σεπτεμβρίου 1910 Οι Εργολάβοι".

(Η οθωμανική λίρα αντικατέστησε το γρόσι ως κύρια νομισματική μονάδα , με το γρόσι να συνεχίζει να κυκλοφορεί ως υποδιαίρεση της λίρας (100 γρόσια = 1 λίρα).

Πηγή : Αλέξανδρος Αδαμίδης, «Το Δασύλλιο Νομού Γρεβενών», Έκδοση της Φιλοπροοδευτικής Ένωσης Δασυλλιωτών «Αγία Παρασκευή», Θεσσαλονίκη 1989.

5.3.15 Το Γεφύρι του Σπανού

Πρόκειται για το μεγαλύτερο γεφύρι του νομού Γρεβενών και το **μεγαλύτερο σωζόμενο πέτρινο γεφύρι της Μακεδονίας**. Φέρει το όνομα του Μουσταφά Πασά ή Σπανού από το Αργυρόκαστρο, που ήταν ο χορηγός - χρηματοδότης της κατασκευής του.

Βρίσκεται μεταξύ των χωριών Κοσματίου και Κηπουρειού. Παλιότερα το γεφύρι διευκόλυνε την επικοινωνία όχι μόνο των γειτονικών χωριών, αλλά και γενικότερα των κατοίκων της Βορειοανατολικής Πίνδου με τη Θεσσαλία.

Εικόνα 31: Το Γεφύρι του Σπανού

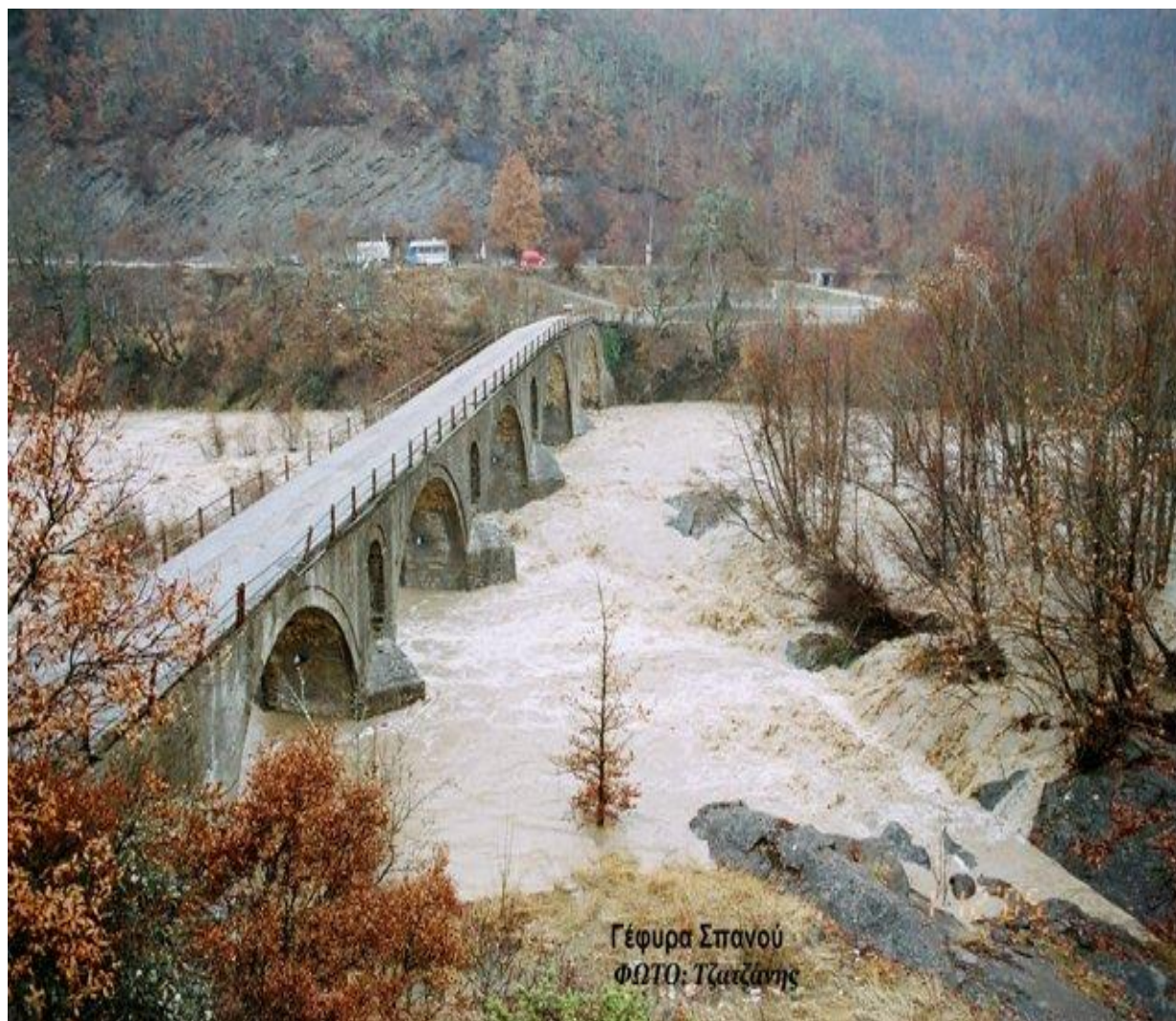
Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται από τους ερευνητές για τη μορφολογία της περιοχής και το συγκεκριμένο σημείο στο οποίο οι μάστορες επέλεξαν να χτίσουν το γεφύρι. Παρά το γεγονός ότι στην περιοχή υπάρχουν πολύ πιο στενά περάσματα στους γύρω λόφους, που θα επέτρεπαν το χτίσιμο ενός πολύ μικρότερου γεφυριού, οι μάστορες επέλεξαν τη συγκεκριμένη θέση για δύο λόγους :

- Αφενός γιατί στη θέση αυτή ο βραχώδης και ανώμαλος πυθμένας του ποταμού είναι ιδανικός για θεμελίωση, σε αντίθεση με το σχετικά σαθρό αργιλώδες έδαφος στους λόφους και
- αφετέρου εξαιτίας του μεγάλου πλάτους του Βενέτικου ποταμού στη θέση αυτή, που καταλαγιάζει σημαντικά τη ροή του ποταμού.

Το γεφύρι είναι πεντάτοξο με συνολικό μήκος 85 μ., πλάτος 3,50 μ., ενώ το ύψος της μεγαλύτερης καμάρας του είναι 10,40 μ. Τα τόξα του εκτείνονται σε ευθεία γραμμή από βορρά προς νότο και το μέγεθός τους αυξάνεται διαδοχικά. Οι βάσεις των τόξων - βάθρα είναι καλοκτισμένες με μεγαλύτερες και ιδιαίτερα επιμελημένες πελεκημένες πέτρες, τοποθετημένες κατά το ισόδομο σύστημα (ορθογωνισμένες πέτρες). Το οδόστρωμα του γεφυριού είναι σχεδόν επίπεδο και η διέλευσή του είναι πολύ εύκολη.

Το γεφύρι εντυπωσιάζει τον επισκέπτη με τον όγκο και τη στιβαρότητά του που επιβάλλεται στο γύρω τοπίο, καθώς και για την αρτιότητα της κατασκευής του, αφού μέχρι σήμερα εξακολουθεί να είναι λειτουργικό για πεζούς και οχήματα.

Εικόνα 32: Το Γεφύρι του Σπανού

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Σύμφωνα με τον Γ. Τσότσο (1997), ο Γάλλος περιηγητής Πουκεβίλ που διέτρεξε το 1806 την ευρύτερη περιοχή που βρίσκεται σήμερα το γεφύρι του Σπανού μνημονεύει στις ταξιδιωτικές του εντυπώσεις «...την ύπαρξη υπολειμμάτων (πέντε καμάρες) από πολύ μεγάλο γεφύρι που κατασκεύασε το 14ο αιώνα ο ηγεμόνας των Οθωμανών Τούρκων Βαγιαζήτ Β', ο επονομαζόμενος Γιλντιρίμ (Κεραυνός), όταν κατέκτησε την Ήπειρο».

Πιθανολογείται ότι το γεφύρι του Μουσταφά Πασά ή Σπανού χτίστηκε πάνω στα ερείπια αυτά (σχετικά αναφέρεται ο Άγγλος περιηγητής Leake, 1805) και ότι το γεφύρι ανακατασκευάστηκε το 1846, χρονολογία που είναι χαραγμένη στη βορειοανατολική όψη του βάθρου του μεγαλύτερου τόξου.

Ο Ηπειρώτης ιστορικός Ι. Λαμπρίδης αναφέρει στο βιβλίο του («Περί των εν Ηπείρῳ Αγαθοεργημάτων» 1880, Μέρος Δεύτερο, σελ. 152-153) ότι ... *χορηγός του γεφυριού είναι ο Μουσταφά Πασάς ή Σπανός και το ύψος της χορηγίας ήταν 50.000 γρόσια.*

Εικόνα 33: Το Γεφύρι του Σπανού με τη σύγχρονη γέφυρα της Εγνατίας οδού

Πηγή : Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών, <http://www.visit-grevena.gr/>

Ο Σπανός οικοδόμησε δίπλα από τη γέφυρα και ξενώνα - χάνι όπου διανυκτέρευαν καραβάνια που πήγαιναν προς Θεσσαλονίκη ή Γιάννενα, από το οποίο εισπράττονταν 400 γρόσια ετησίως, μέρος των εσόδων του χρησιμοποιούνταν για τη συντήρηση του γεφυριού, ενώ σε τοποθεσία παρακείμενη του γεφυριού ήταν ο τάφος του Μουσταφά Πασά ή Σπανού. Μέχρι σήμερα δεν έχει γίνει γνωστό το όνομα του πρωτομάστορα ή τα ονόματα των μαστόρων του γεφυριού. Ο τάφος του χορηγού Μουσταφά Αγά ή Σπανού (ένα μικρό κτίσμα με ασβεστόλιθο με μία επιτάφια σχιστόπλακα) σωζόταν μέχρι το 1980, αλλά δυστυχώς καταστράφηκε από τυμβωρύχους, οι οποίοι έσκαβαν στην περιοχή αναζητώντας κρυμμένο θησαυρό.

Τα τελευταία χρόνια στο γεφύρι γίνονταν ποικίλες εκδηλώσεις, με περισσότερο γνωστή τη «Μανιταρογιορτή» του Αυγούστου που διαρκούσε 3 μέρες. Στο πλαίσιο αυτής της γιορτής

διοργανώνονταν συναυλίες, δραστηριότητες βουνού και ποταμού (οικοτουρισμού), παζάρι τοπικών παραδοσιακών προϊόντων και προσφέρονταν στους επισκέπτες δωρεάν μανιταρόσουπες και μανιταρόπιτες με άγρια μανιτάρια.

Η γιορτή αυτή γίνεται σήμερα στο χωριό Λάβδας των Γρεβενών με αντίστοιχες εκδηλώσεις, όπου ιδρύθηκε και λειτουργεί ένα καλαίσθητο Μουσείο άγριων μανιταριών.

5.4 Λαογραφικά στοιχεία των πέτρινων γεφυριών της περιοχής των Γρεβενών

Η μεγάλη σημασία της κατασκευής γεφυριών για τη ζωή ατόμων και κοινοτήτων, καθώς και το πλήθος των δυσκολιών που έπρεπε να ξεπεραστούν κατά τη διάρκειά της, είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία πολλών μύθων και θρύλων. Μέσω της απλοϊκής πλοκής τους, αυτοί οι μύθοι εξέφρασαν τη σύγκρουση ανάμεσα στην επιθυμία των ανθρώπων να εξουσιάσουν τη φύση και την ενοχή τους από την άλλη μεριά για αυτή την παρέμβαση. Η ενοχή που ένιωθαν, τους προξενούσε φόβο για την εκδίκηση της φύσης.

Η δημιουργία πλήθους παραδόσεων, θρύλων, δοξασιών, προλήψεων, ήταν μια προσπάθεια να δικαιολογηθούν στη φύση αλλά και να προσεγγίσουν το ανεξήγητο, τη δημιουργία του γεφυριού, ένα επίτευγμα τόσο δύσκολο που φαινόταν να ξεφεύγει από τα ανθρώπινα μέτρα (Μαντάς, 2000).

Παρατίθενται στη συνέχεια κάποιες αφηγήσεις σχετικές με τα γεφύρια και τα ποτάμια.

Ένας τρόπος έκφρασης του φόβου μπροστά στα προβλήματα και τα απρόοπτα γεγονότα που θα μπορούσαν να εμποδίσουν την κατασκευή, ήταν η πίστη στην ύπαρξη δράκοντα που εχθρευόταν το χτίσιμο, που ζητούσε σαν αντάλλαγμα ανθρωποθυσίες για να επιτρέψει την ολοκλήρωση του έργου. Αυτή η παλιά και διαχρονική πρόληψη αναφέρεται σε πολλούς αρχαιοελληνικούς μύθους (Πετρονότης, 2000).

Στις αρχαίες θρησκείες, οι θυσίες ήταν το σημαντικότερο από τα λατρευτικά καθήκοντα των ατόμων και μάλιστα επικρατούσε η άποψη πως όσο πολυτιμότερα ήταν τα δώρα, τόσο μεγαλύτερη θα ήταν η εύνοια των θεών (Σχισμένος, 2000). Οι αφηγήσεις που αναφέρουν ότι για την κατασκευή γεφυριών απαιτούνται θυσίες ανθρώπων ή ζώων, αντικατοπτρίζουν αυτές τις αρχαίες δοξασίες. Επιπλέον, αντικατοπτρίζουν το δέος των ανθρώπων μπροστά σε κάθε μεγάλο κατασκευάσμα και την πεποίθηση πως μόνο θυσιάζοντας κάτι πολύτιμο σε μια ανώτερη δύναμη μπορεί το έργο να πετύχει με τη βοήθειά της (Γοργογέτας, 2004).

Επίσης, είναι πιθανό αυτοί οι θρύλοι να βασίζονται σε λαϊκές αντιλήψεις για την πάλη ανάμεσα στο καλό και στο κακό. Το κακό προσωποποιείται από το στοιχείο του ποταμού που για να υποταχθεί πρέπει να προκαλέσει κάτι κακό (Τσότσος, 1997).

Οι μύθοι και οι παραδόσεις που σχετίζονται με την κατασκευή των πέτρινων γεφυριών μπορούν να ενταχθούν σε δύο βασικές κατηγορίες.

Στην **πρώτη** κατηγορία ανήκουν γεγονότα που οδήγησαν στην κατασκευή ενός γεφυριού. Συνήθως αναφέρονται στο θάνατο ενός ανθρώπου που προσπαθούσε να περάσει το

πλημμυρισμένο ποτάμι, είτε πάνω σε παλιότερο ξύλινο γεφύρι, είτε από τον πόρο (διάβαση), μέσα στο ποτάμι. Το ατύχημα ήταν αφορμή για την κατασκευή του γεφυριού, με χρηματοδότη κάποιο προσφιλές πρόσωπο του θύματος. Πολλές φορές το έργο χρηματοδοτούσε κάποιος πλούχιοντας, Έλληνας ή Τούρκος, η εκκλησία, ή ακόμα οι κλέφτες κι οι αρματολοί, που θεωρούσαν εξαιρετικά θεάρεστο έργο την κατασκευή ενός πέτρινου γεφυριού, που ήταν από τα πιο χρήσιμα κι απαραίτητα τεχνικά έργα την εποχή εκείνη :

*« Ο κόσμος φκιάνουν εκκλησιές φκιάνουν και μοναστήρια
φκιάνουν και πετρογέφυρα
για να διαβαίν' ο κόσμος... »*

(Φ. Παπανικολάου «Γλώσσα και λαογραφία επαρχίας Βοΐου» σ.75)

Η σημασία της ύπαρξης του γεφυριού υποδηλώνεται και στο Σιατιστινό τραγούδι :

*«Πραματευτής edιάβαινε σε μαρμαρογιόφύρι,
με τ' ασημένιο τ' άλογο και τη χρυσή τη σέλλα».*

Το παραπάνω δίστιχο δίνει αφορμή για να επισημάνουμε ότι τα γεφύρια ήταν τα κλειδιά των επικοινωνιών για τα ταξίδια των Μακεδόνων και Ηπειρωτών εμπόρων, κατά την εποχή της οικονομικής ανάπτυξης των ορεινών οικισμών του 18ου και 19ου αιώνα. Γι' αυτό και πολλές φορές προσβάλλονταν από ληστές, ή από τους κλεφταρματολούς της τουρκοκρατίας. Στο γεφύρι της Σμίξης, στον Αλιάκμονα (κοντά στο Κωσταράζι της Καστοριάς) αποδίδεται (κατά τον Γ. Γκολομπία «Το γεφύρι της Σμίξης», εφημ. «Το Βογατσικό», 1991) το γνωστό δημοτικό τραγούδι :

*«να πάμε να φυλάζουμε στις Σμίξης το γεφύρι που θα περάσει ο Βοΐβοντας με τους αλυσωμένους
να κόψουμε τους άλυσους να βγουν οι σκλαβωμένοι».*

Στη **δεύτερη** κατηγορία εντάσσονται θρύλοι και παραδόσεις που σχετίζονται με θυσίες ανθρώπων ή ζώων προκειμένου «να στεριώσει το γεφύρι». Ο κλασσικός θρύλος - που ιστορεί το τραγούδι του γεφυριού της Άρτας εμφανίζεται σε δύο γεφύρια της περιοχής :

1. Στο γεφύρι της Πραμώριτσας, όπου θρυλείται ότι η μορφή ενός βράχου δεν είναι παρά το κεφάλι του στοιχειωμένου, και
2. στο γεφύρι του Πασά, όπου χρειάστηκε να θυσιαστεί η γυναίκα του αρχιμάστορα για να θεμελιωθεί το γεφύρι.

Η θυσία ενός ζώου κατά τη θεμελίωση γεφυριών (όπως και σπιτιών) ήταν, επίσης, θεσμός μέχρι την πρόσφατη μεταπολεμική περίοδο.

Μια ενδιαφέρουσα άποψη για την καταγωγή του θρύλου της ανθρωποθυσίας για το στέριωμα του γεφυριού, αναφέρει ο Αλβανός συγγραφέας Ισμαήλ Κανταρέ στο μυθιστόρημά του «Το γεφύρι με τις τρεις καμάρες» (Ura metre harqe). Κατά την άποψη αυτή, η αντίθεση ανάμεσα στα συγκρουόμενα συμφέροντα των κατασκευαστών γεφυριών από τη μια και των περαματάρηδων (των ανθρώπων που περνούσαν τον κόσμο με σχεδίες στην απέναντι όχθη των ποταμών) από την άλλη, οδηγούσε σε δολιοφθορές εναντίον της κατασκευής των γεφυριών και τελικά σε

δολοφονίες των αντιδρώντων στην κατασκευή, οι οποίες αποδόθηκαν σε αναγκαστικές ανθρωποθυσίες προκειμένου να καλυφθούν τα εγκλήματα.

Είναι πολύ πιθανό όμως η καταγωγή των θρύλων για ανθρωποθυσίες να βασίζεται στη λαϊκή δοξασία της πάλης μεταξύ καλού και κακού :

Για να γίνει ένα τόσο σπουδαίο και ωφέλιμο έργο, είναι απαραίτητο να συμβεί και ένα κακό. Το κακό προσωποποιείται στο στοιχείο του γεφυριού ή στοιχείο του ποταμού. Κατά μία εκδοχή, το στοιχείο του ποταμού (ο ποταμός με την κατασκευή του γεφυριού δαμάζεται), για να υποταχθεί, πρέπει κάτι κακό να προκαλέσει, σαν ένα είδος αποζημίωσης για την υποταγή του.

Όπως έγραψαν ο Ν. Πολίτης και ο Γ. Μέγας, το «στοιχείωμα ανθρώπου» κατά τη θεμελίωση γεφυριού ή κτιρίου, είναι αρχαιοελληνικό και βυζαντινό έθιμο, διαδεδομένο και στις πέντε ηπείρους, από την προϊστορική ακόμα περίοδο και προέρχεται από πραγματικά γεγονότα, όπως φανερώνουν ευρήματα σε ανασκαφές (Γ. Μέγας 1971).

Μία ακραία περίπτωση κυριαρχίας του μύθου περί «στοιχειώματος» αναφέρει ο Ρουμάνος Ovidiu Papadima : *«Μέχρι των μέσων του ΙΘ' αιώνος πλανόδιοι έμποροι εν Ρουμανία εκαπηλεύοντο σκιάς προωρισμένας να εντειχισθούν εις τα υπό κατασκευήν οικοδομήματα»* (Γ. Μέγας).

Σε αρκετά πέτρινα γεφύρια, μεταξύ αυτών και σε γεφύρια των Γρεβενών (λ.χ. του Δοτσικού) διακρίνουμε στη μεσαία πέτρα της καμάρας λιθανάγλυφο ανδρικό πρόσωπο. Το ίδιο λιθανάγλυφο πρόσωπο συναντούμε και αποτυπωμένο στις προσόψεις παλιών παραδοσιακών σπιτιών της Μακεδονίας και Ηπείρου. Ο χαρακτήρας του είναι αποτρεπτικός και εξευμενιστικός προς το στοιχείο του ποταμού. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι η λειτουργία του είναι παρόμοια με αυτή ενός σκιάχτρου σ' ένα χωράφι.

Οποσδήποτε μεγάλη συμβολή στη δημιουργία των παραπάνω θρύλων και δοξασιών, έχουν οι καταρρεύσεις γεφυριών κατά τη διάρκεια της κατασκευής τους, ή λίγο μετά την αποπεράτωση τους οι οποίες οφείλονταν σε υποχωρήσεις των θεμελίων του γεφυριού. Στα μεγάλα σε μήκος πέτρινα γεφύρια, που γεφύρωναν μεγάλους ποταμούς στις πεδιάδες, παρουσιάζονταν σοβαρές δυσκολίες στη θεμελίωση, εξαιτίας του ακατάλληλου, χαλαρού (προσχωσιγενούς ή και αμμώδους) εδάφους θεμελίωσης. Οι δυσκολίες θεμελίωσης ήταν πολύ λιγότερες στα μικρά γεφύρια των ορεινών ρεμάτων, με βραχώδη πρηνή γι' αυτό και οι παραδόσεις περί θυσιών είναι συχνότερες στα μεγάλα γεφύρια των κάμπων, παρά στα μικρά των ορεινών περιοχών. Γενικά οι λαογραφικές παραδόσεις στα γεφύρια είναι λιγότερες από τις αντίστοιχες των Ηπειρώτικων γεφυριών.

Στη σύγχρονη εποχή όμως η δημιουργία θρύλων έχει δώσει τη σειρά της στην καταγραφή και στην ιστορική αναζήτηση. Το ενδιαφέρον των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης την τελευταία δεκαετία ήταν εντυπωσιακό. Γίνονται εμφανή βήματα για την ανάδειξη αυτών των αρχιτεκτονικών επιτευγμάτων που δένουν αρμονικά με το περιβάλλον.

Αξία θαυμασμού και ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, τα πέτρινα τοξωτά γεφύρια σε συνδυασμό με το παρθένο φυσικό τοπίο, έχουν καταστεί κέντρα εκπαιδευτικών δρώμενων. Ακόμη και τομείς όπως η πρωτοβάθμια εκπαίδευση, έχουν ενσωματώσει στο πρόγραμμά τους εκπαιδευτικές

εκδρομές και ομαδικές εργασίες, μέσω των οποίων προσελκύουν το ενδιαφέρον και ενθουσιάζουν τους μικρούς μαθητές των αστικών κέντρων.

- Στις 24 Απριλίου 1997 τα Ελληνικά Ταχυδρομεία κυκλοφόρησαν **αναμνηστική σειρά γραμματοσήμων** με τίτλο «ΓΕΦΥΡΙΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ». Τα τέσσερα (4) πρώτα γραμματόσημα απεικονίζουν καλαίσθητα γεφύρια των Γρεβενών, κυκλοφόρησαν σε 6 εκατομμύρια τεμάχια και απεικονίζονται στις φωτογραφίες που ακολουθούν.

Γεφύρι του Ζιάκα

Τεμάχια : 1.000.000

Γεφύρι του Κάστρου

Τεμάχια : 500.000

Γεφύρι του Αζίζ-Αγά στο Τρίκωμο

Τεμάχια : 2.000.000

Γεφύρι της Πορτίτσας
Τεμάχια : 2.500.000

- Όλα αυτά τα γεφύρια, ή σχεδόν όλα, εξακολουθούν, σε γενικές γραμμές, να διατηρούν τον «ηπειρώτικο» ρυθμό που σφράγισε τον ευρύτερο χώρο της Πίνδου. Υπάρχουν όμως και κάποιες... μικρές δυσδιάκριτες για τον αμήτο, διαφοροποιήσεις, πολύ ενδιαφέρουσες ως προς τις αιτίες που τις προκάλεσαν. Γιατί ανακαλύπτουμε πως όλες, μα όλες τους, οφείλονται στην γεωμορφολογική και κλιματολογική αλλαγή που η άλλη πλευρά της Πίνδου γεννά. Ο χώρος, εδώ, ηρεμεί... ομορφαίνει!

Τελικά, αυτές οι διαφοροποιήσεις δεν κάνουν τίποτα άλλο, από το να «προσανατολίζουν» τα τοξωτά πέτρινα γεφύρια στις ιδιομορφίες του τοπίου της περιοχής. Συνέπεια, όχι μόνο η ευκολότερη αφομοίωσή τους στο χώρο, αλλά κι ο εμπλουτισμός του τελευταίου. Άλλωστε, πάντα έτσι ενεργούσε ο ανώνυμος λαϊκός τεχνίτης, ο ...κιοπρουλής στην περίπτωση μας. Αδύναμος εκείνη την εποχή να επιβάλλει, άρα χωρίς αλαζονεία και έπαρση μπροστά στη φύση, αναγκάστηκε, έστω και χωρίς να το συνειδητοποιεί, να συνδιαλλαγεί μαζί της και να δημιουργήσει με την αληθινή έννοια της λέξης. Ειδικά στα Γρεβενά έχει απομακρυνθεί τόσο λίγο απ' την πηγή του ρυθμού, που ο τελευταίος παραμένει κυρίαρχος, συμβαίνουν όμως και τέτοιες αλλαγές γύρω του που δεν μπορεί να τις αγνοήσει. Τα γεφύρια, λοιπόν, που εδώ κατασκευάζει, αποκτούν ταυτότητα προξενούν λιγότερο δέος απ' τα ηπειρώτικα, αλλά κερδίζουν σε ομορφιά ...!

Πηγή: Σπύρος Μαντάς, Πρόεδρος ΚΕ.ΜΕ.ΠΕ.Γ.(Κέντρο Μελέτης Πέτρινων Γεφυριών)
(Από το ημερολόγιο του 2005 της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Γρεβενών)

- Τα πέτρινα γεφύρια των Γρεβενών, της Πίνδου, στέκουν ανεκτίμητα μνημεία του λαϊκού πολιτισμού της περιοχής σε πείσμα του χρόνου και της φθοράς, για να θυμίζουν αλλοτινές εποχές ακμής, πλούτου, δόξας και πολιτισμού στη δύσβατη, αλλά όχι ακατοίκητη Πίνδο.

Στέκουν ακόμα εκεί μάρτυρες γεγονότων και ιστορίας μακρινής και πρόσφατης. Μάρτυρες πολέμων και καταστροφών, δυστυχίας και σπαραγμών, αλλά και μάρτυρες ειρηνικών περιόδων προόδου και ευημερίας. Πάντα είχαν το υψηλό προνόμιο να συνδέουν και όχι να διαιρούν, να μικραίνουν και όχι να μεγαλώνουν τις αποστάσεις, να διευκολύνουν και όχι να δυσχεραίνουν καταστάσεις, ανθρώπους και κοινωνίες.

Περήφανα μνημεία μιας άλλης εποχής φέρνουν στο νου μας σήμερα ότι κάποτε πριν από χρόνια αυτή η περιοχή έσφυζε από ζωή γεμάτη πλούτο, δημιουργία και δραστηριότητα, γεμάτη χαρούμενους, εργατικούς και εφευρετικούς ανθρώπους που επικοινωνούσαν, όχι μόνο μεταξύ τους, αλλά και με άλλους τόπους, συχνά πολύ μακρινούς, όπως οι μεγάλες αγορές των Βαλκανίων και της Κεντρικής Ευρώπης : Λειψία, Βιέννη, Βουδαπέστη, Βουκουρέστι, Τεργέστη, Βελιγράδι, Βενετία και Κωνσταντινούπολη. Οι κυρατζήδες ή караβанараίοι ήταν οι πραγματευτές και οι έμποροι που με εκατοντάδες μουλάρια και άλογα μετέφεραν τα προϊόντα του τόπου : τυριά, βούτυρα, κρέατα, δέρματα, μαλλιά επεξεργασμένα απ' τα άξια χέρια των γυναικών, αλλά και ξυλόγλυπτα και σκαλιστά αριστουργήματα από ασήμι και χρυσάφι.

Ο ευλογημένος αυτός τόπος με τους απέραντους βοσκότοπους, τα ατέλειωτα καταπράσινα βουνά και τα άφθονα γάργαρα νερά κράτησε αιώνες στα σπλάχνα του τα περιβόητα τσελινκάτα της Πίνδου.

Οι θέσεις τους ήταν πάντα κομβικές και κυρίαρχες σε περάσματα και δερβένια, σε μικρότερα ή μεγαλύτερα ποτάμια, σε χαράδρες και φαράγγια, πολλές φορές σε τόπους δύσβατους και κακοτράχαλους. Πάντα ήταν ελεγκτές και φύλακες των διαβάσεων και δερβενιών στρατηγικής σημασίας, γι' αυτό τραγουδήθηκαν και υμνήθηκαν απ' τη λαϊκή μούσα με ποικίλους τρόπους, άλλοτε στις διαστάσεις της πραγματικότητας και της καθημερινότητας της ζωής, άλλοτε στις διαστάσεις του μύθου και της μεταφυσικής κι άλλοτε πάλι στις φυσικές διαστάσεις του κόσμου της εποχής τους.

Τα κεφαλοχώρια της εποχής εκείνης στα Χάσια, στα Βέντζια, στα μαστοροχώρια και στα χωριά του ορεινού όγκου παρήγαγαν άφθονα κτηνοτροφικά προϊόντα. Τα πέτρινα γεφύρια της εποχής διευκόλυναν τις συναλλαγές, την επικοινωνία και τον πολιτισμό.

Πηγή : Δημήτρης Ρίγγος, Νομάρχης Ν.Α. Γρεβενών 2003-2006

Καθηγητής Ιατρικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

6. Αρχιτεκτονική κληρονομιά και βιώσιμη ανάπτυξη

6.1. Πολιτιστική κληρονομιά και βιώσιμη ανάπτυξη

Η πολιτιστική κληρονομιά είναι όλα τα πολιτιστικά αντικείμενα και μνημεία, καθώς και τα άυλα πολιτιστικά χαρακτηριστικά ενός έθνους ή μιας κοινωνίας τα οποία έχει κληρονομήσει από προηγούμενες γενιές, τα οποία υπάρχουν σήμερα και τα οποία οφείλει να διατηρήσει προς όφελος των μελλοντικών γενεών.

Η υλική ή ενσώματη πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνει κτίρια, ιστορικούς τόπους, μνημεία, έργα τέχνης, κλπ. που θεωρούνται άξια διατήρησης για το μέλλον. Σε αυτά περιλαμβάνονται αντικείμενα σημαντικά για την αρχαιολογία, την αρχιτεκτονική, την επιστήμη ή την τεχνολογία ενός συγκεκριμένου πολιτισμού.

Ο γνωστότερος ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης ανήκει αναμφισβήτητα στην πρωθυπουργό της Νορβηγίας Gro Harlem Brundtland. Ως πρόεδρος της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη η κ. Brundtland παρέδωσε στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, το 1987, την Αναφορά της με τίτλο «Το κοινό μας μέλλον» που είναι γνωστή ως **“Brundtland report”** στην οποία ορίζεται η βιώσιμη ανάπτυξη *«ως η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες των σύγχρονων γενεών χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των επόμενων γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες».*

Η *Βιώσιμη Ανάπτυξη*, έννοια κλειδί για τον 21ο αιώνα, δεν είναι δυνατόν να αγνοηθεί τόσο από τους επιστήμονες που ασχολούνται με θέματα ανάπτυξης και περιβάλλοντος όσο και από κάθε πολίτη που προβληματίζεται για την κατάσταση στο σύγχρονο κόσμο.

Η βιώσιμη ανάπτυξη έχει πυροδοτήσει διαφωνίες σχετικά με την έννοια, την χρησιμότητα και την σκοπιμότητά της, αλλά όλοι συμφωνούν ότι αποτελεί την κοινή αφετηρία διαλόγου όλων των «ενδιαφερομένων μερών» : των εθνικών και τοπικών κυβερνήσεων, του Δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα όπως και των μη-κυβερνητικών οργανώσεων και των απλών πολιτών.

Η βιώσιμη ανάπτυξη επηρεάζει σε μικρό ή σε μεγάλο βαθμό όλους τους παράγοντες της κοινωνίας, γιατί δεν πρόκειται για απλή περιβαλλοντική προστασία, αλλά για την σύγκλιση περιβαλλοντικών και αναπτυξιακών διαδικασιών που πρέπει να συντελεσθούν με αλλαγή του συστήματος αξιών.

Εναλλακτικά του όρου «βιώσιμη ανάπτυξη» χρησιμοποιούνται οι όροι «αειφορία», «ολοκληρωμένη, διατηρήσιμη ή διαρκής ή αειφόρος ανάπτυξη» κλπ. Ο όρος «Βιωσιμότητα» φαίνεται να είναι ο πιο αντιπροσωπευτικός, ενώ συγχρόνως παρακάμπτεται η σύγχυση της «ανάπτυξης» με την «αύξηση» και τη «μεγέθυνση».

Η βιωσιμότητα μιας δραστηριότητας αφορά στην μακροπρόθεσμη παράτασή της στο μέλλον· η βιωσιμότητα με την σημερινή έννοια του όρου αποτελεί μια πορεία, μια διαδικασία του ανθρώπου να διατηρηθεί στο πεπερασμένο οικοσύστημα της Γης.

Η βιωσιμότητα δεν είναι μια συγκεκριμένη, παγιωμένη ιδέα, αλλά μια εξελικτική πορεία βελτίωσης της διαχείρισης των φυσικών και ανθρωπίνων συστημάτων μέσα από την καλύτερη κατανόηση και γνώση. Πρέπει να θεωρηθεί ανάλογη με την εξέλιξη των ειδών που είναι μια μη-ντετερμινιστική διαδικασία που δεν έχει αποτέλεσμα γνωστό εκ των προτέρων.

Ο βασικός στόχος της βιωσιμότητας είναι η επιβίωση του ανθρώπου και με αυτή την έννοια είναι ανθρωποκεντρική, αλλά διαφέρει απόλυτα από την «άγρια» ή απεριόριστη ανάπτυξη-μεγέθυνση, που πρεσβεύουν τα κλασικά οικονομικά, διότι θέτει περιορισμούς. Η βιωσιμότητα είναι έννοια πολύ ευρύτερη από την προστασία του περιβάλλοντος, διότι προϋποθέτει μακροπρόθεσμες πολιτιστικές αλλαγές.

Σήμερα, είναι γενικότερα αποδεκτό ότι η βιωσιμότητα είναι μια *δυναμική διαδικασία* που στηρίζεται σε τρεις «πυλώνες»: την *οικονομία*, την *κοινωνία* και το *περιβάλλον*. Είναι προφανές ότι η κλασική επαγωγική μέθοδος του αίτιου-αιτιατού είναι ανεπαρκής για την σύλληψη και πραγματοποίηση της δυναμικής διαδικασίας της βιωσιμότητας και η οικονομική ανάπτυξη (μεγέθυνση) χωρίς όρια δεν αποτελεί παρά ουτοπία.

Για την κατανόηση και εφαρμογή της βιωσιμότητας είναι απαραίτητη η γνώση της δομής και της λειτουργίας των περιβαλλοντικών συστημάτων και των ανθρωπίνων συστημάτων που εμπεριέχουν τα συστήματα της οικονομίας και της κοινωνίας.

Όμως, η γνώση μόνον της δομής και της λειτουργίας δεν είναι αρκετή, αλλιώς θα πέφταμε στην παγίδα των κλασικών επαγωγικών μεθόδων και του ντετερμινισμού που θεωρεί ότι η γνώση του επί μέρους αρκεί για τη γνώση του όλου.

Σύμφωνα με τη συστημική επιστήμη, η γνώση για κάθε δένδρο δεν αρκεί για να γνωρίσεις το δάσος. Η κατανόηση της *ιεραρχίας* και των *σχέσεων* μεταξύ των δένδρων, όπως και μεταξύ των δένδρων, του κλίματος και του εδάφους που διαμορφώνονται και από τα δένδρα (και όχι μόνο) είναι απαραίτητη για την κατανόηση και μελέτη του δάσους. Έτσι, η κατανόηση των σχέσεων και της ιεραρχίας μεταξύ των περιβαλλοντικών συστημάτων (οικοσυστημάτων) και των ανθρωπίνων συστημάτων (οικονομικών και κοινωνικών) είναι εξίσου σημαντική. Οι τρεις πυλώνες της βιωσιμότητας δεν είναι παράλληλοι όπως οι πυλώνες μιας γέφυρας: υπάρχει ιεραρχία. Το περιβάλλον είναι σύστημα ιεραρχικά ανώτερο και ασκεί μακροπρόθεσμα έλεγχο στα ανθρώπινα συστήματα της οικονομίας και της κοινωνίας.

Επιπλέον, τα περιβαλλοντικά και τα ανθρώπινα συστήματα δεν είναι στατικά, αλλά μεταβάλλονται και εξελίσσονται συνεχώς. Τα πρώτα εξελίσσονται αργά τα δεύτερα γρήγορα. Η αναγνώριση αυτής της βασικής διαφοράς και μόνο μας οδηγεί σε «βιώσιμους δρόμους». **Θα μπορούσαμε έτσι να ορίσουμε επιγραμματικά τη βιωσιμότητα ως την αρμονική συνεξέλιξη ανθρωπίνων συστημάτων και περιβαλλοντικών συστημάτων ή οικοσυστημάτων.**

Γεννάται, έτσι, το ερώτημα :

Έχει η πολιτιστική κληρονομιά αξία για την οικονομία και την κοινωνία;

Αν ναι, πώς τη μετράμε και πώς τη χρησιμοποιούμε στη ενίσχυση της ανάπτυξης, της απασχόλησης και του εισοδήματος;

Αν όχι, πως μπορούμε να απαντήσουμε στα αμείλικτα οικονομικά ερωτήματα για κατανομή δαπανών, επενδύσεων, προτεραιοτήτων και μέτρων πολιτικής που ανακύπτουν από τους περιορισμένους προϋπολογισμούς σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο;

Οι μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές, αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης, της αστικοποίησης και της αλλαγής του κλίματος, έφεραν στη δημόσια συζήτηση τις προκλήσεις της βιώσιμης ανάπτυξης και της έξυπνης ανάπτυξης. Οι σύγχρονες αντιλήψεις για την οικονομική ανάπτυξη είναι ανθρωποκεντρικές και η μέτρηση του επιπέδου ανάπτυξης απομακρύνεται από την παραδοσιακή προσέγγιση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος προς μια ολιστική και ολοκληρωμένη προσέγγιση που απεικονίζεται με το Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Human Development Index).

Στην προσέγγιση αυτή αποκτούν αυξανόμενη σημασία, εκτός της οικονομικής ανάπτυξης, η κοινωνική ανάπτυξη, η περιβαλλοντική βιωσιμότητα και η πολιτιστική κληρονομιά ως κεντρικά στοιχεία της αναπτυξιακής προσπάθειας σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Στα Ηνωμένα Έθνη και την UNESCO η πολιτιστική κληρονομιά θεωρείται ως η τέταρτη διάσταση της βιώσιμης ανάπτυξης, μαζί με τις άλλες τρεις διαστάσεις, την οικονομική, την κοινωνική και την περιβαλλοντική.

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, κερδίζει συνεχώς έδαφος η αντίληψη ότι οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία προστατεύονται και συντηρούνται αποτελεσματικότερα, όταν αποτελούν μέρος της ζωής των πολιτών, όταν περιλαμβάνονται στη λεγόμενη οικονομία του ελεύθερου χρόνου και στην διά βίου εκπαίδευση. Στον πυρήνα αυτής της αντίληψης βρίσκεται η θέση ότι τα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς έχουν οικονομική αξία.

Ωστόσο, η έννοια της οικονομικής αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς γεννά έντονες αντιπαραθέσεις. Ακόμη και η απλή αναφορά στην οικονομική αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς αντιμετωπίζεται από ορισμένους με σκεπτικισμό ή και απόλυτη άρνηση, για λόγους ηθικούς, αρχαιολογικούς, αλλά και ιστορικούς. Θεωρούν βεβήλωση ακόμη και τη σκέψη ότι ένα στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει οικονομική αξία ή μπορεί να χρησιμοποιηθεί οικονομικά. Ένα μνημείο, θεωρούν, μπορούμε να το προσεγγίσουμε μόνο καλλιτεχνικά και ιστορικά, είναι ανεκτίμητης αξίας και δεν μπορούμε να το δούμε οικονομικά, ούτε μπορούμε να του αποδώσουμε οικονομική αξία.

Ο αντίλογος είναι ότι όταν ένα μνημείο προσελκύει επισκέπτες, οι οποίοι είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν το κόστος του ταξιδιού, αλλά συχνά και το κόστος διαμονής για να το επισκεφθούν, δημιουργώντας ταυτόχρονα αντίστοιχες οικονομικές ροές, απασχόληση, εισόδημα και οικονομική ανάπτυξη, η οικονομική αξία του μνημείου είναι αυταπόδεικτη. Με αυτή τη βάση δεν έχουν όλα τα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς την ίδια αξία, ούτε είναι όλα τα μνημεία ανεκτίμητης αξίας.

Ως αποτέλεσμα αυτής της νέας τάσης, η πολιτιστική κληρονομιά, με την ηγεσία της UNESCO, προσελκύει διαρκώς μεγαλύτερη προσοχή από μελετητές και από υπεύθυνους χάραξης δημόσιας πολιτικής ως μέσο για την βιώσιμη ανάπτυξη σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Η άποψη αυτή έχει αποκτήσει σημαντική υποστήριξη τα τελευταία χρόνια, διότι θεωρώντας ότι η πολιτιστική κληρονομιά έχει οικονομική αξία, ότι μπορεί να έχει σημαντική συμβολή στην

βιώσιμη ανάπτυξη και ότι η διατήρησή της επιτυγχάνεται όταν τα στοιχεία της κληρονομιάς εντάσσονται στην οικονομία και την κοινωνία, η πολιτιστική κληρονομιά χρησιμοποιείται πραγματικά, δημιουργώντας ταυτόχρονα έσοδα για τη συντήρηση, τη λειτουργία και τη διατήρησή της.

Επιπλέον, υπάρχουν επιχειρήματα ότι πολλά, αν όχι τα περισσότερα, οφέλη, τα οποία προέρχονται από την πολιτιστική κληρονομιά, πραγματοποιούνται μόνο κατά τη διάρκεια της χρήσης και της ένταξής της στην οικονομία και την κοινωνία. Σήμερα, ανάμεσα στους υποστηρικτές της χρήσης της πολιτιστικής κληρονομιάς, υπάρχουν όχι μόνο οικονομολόγοι και κοινωνιολόγοι, αλλά και πολλοί που παραδοσιακά αντιτάσσονταν στην ιδέα, όπως αρχαιολόγοι, ανθρωπολόγοι, νομικοί επιστήμονες, κ.ά.

Η κρατούσα στον παρελθόν προσέγγιση θεωρούσε τη χρήση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως απειλή, που τελικά οδηγεί στην εμπορευματοποίηση, την απαξίωση και την καταστροφή. **Όμως, η σύγχρονη προσέγγιση θεωρεί ότι η μεγαλύτερη επιτυχία στη συντήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι η επιτυχής ένταξή της στην κοινωνική και οικονομική ζωή και επομένως η συμβολή της στη δημιουργία εισοδήματος, το οποίο θα μπορεί να χρηματοδοτήσει και τη συντήρησή της.**

Διεθνώς, παρατηρείται μια μετακίνηση στον τρόπο που προσεγγίζουμε την πολιτιστική κληρονομιά σε τρεις κατευθύνσεις :

1. από τα μνημεία προς τους ανθρώπους,
2. από τα αντικείμενα προς τις λειτουργίες, και
3. από την συντήρηση των μνημείων προς την διατηρήσιμη χρήση.

Η κληρονομιά δεν είναι πλέον στενά ένα σύνολο από αντικείμενα, με μόνο σκοπό τη συντήρησή τους για ιστορικούς, ηθικούς και αρχαιολογικούς λόγους, αλλά ευρύτερα ένα αναπόσπαστο λειτουργικό τμήμα της κοινωνίας και της οικονομίας ενός τόπου, που συμπεριλαμβάνει πολιτικά πρότυπα, οικονομική ευημερία, κοινωνική συνοχή, και πολιτισμική διαφορετικότητα.

Στο πλαίσιο των σύγχρονων αντιλήψεων για την οικονομική ανάπτυξη, η πολιτιστική κληρονομιά αναγνωρίζεται ταυτόχρονα ως ατμομηχανή, αλλά και ως καταλύτης της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Το σχετικό θεωρητικό πλαίσιο αποτελείται από τρεις οικονομικές συνιστώσες :

1. την αναγνώριση της κληρονομιάς ως οικονομικού κλάδου αυτοτελώς, ο οποίος χρησιμοποιεί πόρους, παράγει προϊόντα και δημιουργεί απασχόληση και κέρδη,
2. τη θεώρηση της κληρονομιάς ως αναπτυξιακού παράγοντα που λειτουργεί καταλυτικά στην αναπτυξιακή διαδικασία με την προσέλκυση οικονομικών λειτουργιών και την ενθάρρυνση αναπτυξιακών δραστηριοτήτων, και
3. την προσέγγιση της κληρονομιάς ως εργαλείου ανάπτυξης μέσω της δημιουργίας ταυτότητας ενός χώρου, τόπου, πόλης ή χώρας.

Επομένως, αναδεικνύεται η σημαντική συμβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς στη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με συνέπεια τη μετακίνηση από τη στατική συντήρηση και αναλλοίωτη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς προς τη διατηρήσιμη χρήση της και τη διαχείριση της αλλαγής με την ένταξή της τόσο στο κοινωνικό όσο και στο οικονομικό περιβάλλον, με τρόπο

που επιτρέπει τη συντήρηση και διατήρηση στοιχείων τα οποία διαφορετικά θα απαζιώνονταν και θα καταστρέφονταν λόγω έλλειψης πόρων για τη συντήρησή τους.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση διαθέτει ένα πλούσιο και ποικίλο απόθεμα πολιτιστικού κεφαλαίου και αναγνωρίζει ότι η πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να συμβάλει σημαντικά στους στόχους της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» για μια *«έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη»* με το τεράστιο δυναμικό της ως κεφάλαιο για την επίτευξη των στόχων της πολιτικής.

Συνεπώς, η διατήρηση, η προώθηση και η βιώσιμη χρήση της πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ευρώπη εγείρει προκλήσεις για τη δημόσια πολιτική με την οποία πρέπει να αντιμετωπιστούν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, σε διαφορετικά επίπεδα, από το τοπικό και το περιφερειακό, έως το εθνικό και το ευρωπαϊκό επίπεδο.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση στοχεύει στην ενίσχυση της ευαισθητοποίησης του κοινού σχετικά με την οικονομική αξία της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς και τον κρίσιμο ρόλο της στη δημιουργία περιφερειακής και τοπικής ανάπτυξης.

Ο στρατηγικός στόχος είναι να αυξηθεί η ευαισθητοποίηση και η γνώση του κοινού σχετικά με τον αναπτυξιακό ρόλο και τη συμβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς στη βιώσιμη ανάπτυξη και να δημιουργηθούν κοινωνικές πρωτοβουλίες για την οικοδόμηση νέων επιχειρηματικών πρωτοβουλιών που επενδύουν στην τοπική και περιφερειακή πολιτιστική κληρονομιά. Σύμφωνα με τις οριζόντιες πολιτικές προτεραιότητες για την εκπαίδευση, την κατάρτιση και τη νεολαία, όπως ορίζονται από τη στρατηγική «Ευρώπη 2020», η Ε.Ε στοχεύει να συμβάλει στην οικοδόμηση μιας *«έξυπνης και βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς»* με υψηλά επίπεδα απασχόλησης, παραγωγικότητας και κοινωνικής συνοχής.

Πηγές:

1. <file:///C:/Users/User/Desktop/Πολιτιστική%20κληρονομιά%20&%20βιώσιμη%20ανάπτυξη.pdf>, Επιμέλεια : Γεώργιος Μέργος και Νικόλαος Πατσαβός

2. Βιώσιμη ανάπτυξη και βιωσιμότητα
diocles.civil.duth.gr/links/home/perivallontiki/.../Viosimi_anaptiksi_kai_viosimotita

6.2 Αναφορά της πολιτιστικής κληρονομιάς στις συμβάσεις της βιώσιμης ανάπτυξης

Στην έκθεση του Brundtland (“Our Common Future” Report), ο ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης αναφέρεται ως εξής : **Η βιώσιμη ανάπτυξη δεν είναι μια σταθερή κατάσταση αρμονίας, αλλά αντιθέτως μία διαδικασία αλλαγής στην οποία η εκμετάλλευση των αποθεμάτων, η κατεύθυνση των επενδύσεων, ο προσανατολισμός της τεχνολογικής ανάπτυξης, και οι θεσμικές αλλαγές πραγματοποιούνται σύμφωνα με τις μελλοντικές όσο και με τις σύγχρονες ανάγκες, (Brundtland, 1987).**

Αν και δεν υπάρχει άμεση αναφορά στην πολιτιστική κληρονομιά στο σύνολο της έκθεσης, τα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορούν να θεωρηθούν ως “αποθέματα” παρόμοιου

τύπου. Συνεπώς, η διαχείρισή τους πρέπει να κατευθύνεται από ενέργειες που συμπεριλαμβάνονται στις λέξεις-κλειδιά “βιώσιμη προστασία” – μια ιδέα που περιλαμβάνει τις αξιώσεις τόσο για τις τωρινές όσο και για τις μελλοντικές γενιές.

Παρομοίως, στη Δήλωση του Ρίο (“Rio Declaration”), η πολιτιστική κληρονομιά δεν αναφέρεται ούτε ως προϋπόθεση ούτε σαν βασικό στοιχείο για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Παρ’ ολ’ αυτά, στην τελευταία αρχή της βιωσιμότητας, Αρχή 22, υπογραμμίζεται η σπουδαιότητα της ταυτότητας και του πολιτισμού των τοπικών κοινοτήτων και η σημαντικότητα της υποστήριξής τους από τις κυβερνήσεις, (Rio Declaration, 1992).

Διευρύνοντας τον ορισμό της βιώσιμης ανάπτυξης πέρα από τη συγκέντρωση γύρω από τα οικοσυστήματα και συμπεριλαμβάνοντας τη διάσταση της ανάπτυξης των ανθρώπινων οικισμών, το “Habitat II” αναφέρεται στις πόλεις ως κέντρα του πολιτισμού και της πολιτισμικής προαγωγής και προωθεί την ποικιλομορφία τους. Επιπλέον, η έκθεση δηλώνει ξεκάθαρα στην παράγραφο 11 τη σπουδαιότητα της αποκατάστασης και διατήρησης των μνημείων και γενικά των κτιρίων και των χώρων ιστορικής, πολιτιστικής, θρησκευτικής και πνευματικής αξίας. (Habitat II, 1996).

Συνοψίζοντας, όσον αφορά στον πολιτισμό και την πολιτιστική κληρονομιά, οι πρώτες εκθέσεις σχετικά με τη βιώσιμη ανάπτυξη επικεντρώνουν την προσοχή τους στην κοινωνική αξία του πολιτισμού.

Πηγή : Η πολιτιστική κληρονομιά ως μοχλός για τη βιώσιμη ανάπτυξη
grsa.prd.uth.gr/conf2013/53_tellaki_ersagr13.pdf

6.3 Οι σχέσεις της πολιτιστικής κληρονομιάς και της βιώσιμης ανάπτυξης

Στις μέρες μας, η πολιτιστική κληρονομιά δεν είναι πια μόνο μια μνήμη ή μια πολιτιστική αναφορά, ή ακόμα ένας τόπος ή ένα αντικείμενο. Η κληρονομιά κινείται προς ευρύτερα και εκτενέστερα σενάρια, όπου μεταμορφώνεται συχνά σε καθοδηγητική δύναμη για το εμπόριο, τα επαγγέλματα, την ψυχαγωγία και την πολιτική, (Green Lines, 2010). Παρόμοια πορεία ακολουθεί και η βιώσιμη ανάπτυξη, καθώς έχει πια προχωρήσει πέρα από τις γνωστές θέσεις που περιγράφονται στις διατάξεις της.

Ο ρόλος του πολιτισμού και των κοινωνικών θεμάτων έχουν διευρύνει τον αρχικό ορισμό, όπου το περιβάλλον και η οικονομία έπαιζαν κυρίαρχο ρόλο, (Heritage, 2010). Όπως επιχειρηματολογεί και ο Mike Hulmes, *“η κλιματική αλλαγή έχει εξελιχθεί από ένα σημαντικό φυσικό φαινόμενο σε ένα κοινωνικό, όσον αφορά στη διαδικασία της αναμόρφωσης του τρόπου που σκεφτόμαστε για τους εαυτούς μας, τις κοινωνίες μας και τη θέση της ανθρωπότητας στη Γη”*, (Hulmes, 2009).

Σε αυτό το πλαίσιο, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην ανθρώπινη ανάπτυξη και στην κοινωνική διάσταση της βιωσιμότητας, όπου ο πολιτισμός και η κληρονομιά παίζουν έναν αδιαπραγμάτευτο ρόλο. Οι επιβεβαιώσεις στη Δήλωση του Ρίο και στο “ Habitat II ” σχετικές με την προστασία της ποικιλομορφίας των πολιτισμών μας και των πόλεών μας συνοδεύεται από την αναφορά του “Έγγραφου της Νάρα στην Αυθεντικότητα των μνημείων της Παγκόσμιας Κληρονομιάς” πως “*η προστασία και η ενίσχυση της πολιτιστικής διαφορετικότητας στον κόσμο μας πρέπει να προωθείται ενεργά ως μια ουσιαστική πλευρά της ανθρώπινης ανάπτυξης*”, (Nara, 1994).

Στην ίδια κατεύθυνση, το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει προσδιορίσει επίσης τη σχέση μεταξύ της κληρονομιάς και της βιώσιμης ανάπτυξης σε όλες τις διαστάσεις της κυρίως σε δύο συμβάσεις, την “Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο” του 2000 και το “Πλαίσιο της Σύμβασης για την Αξία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς για την Κοινωνία” στο Φάρο το 2005.

Πιο συγκεκριμένα, στη **Σύμβαση για το Τοπίο**, “*ο ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης κατανοείται ως η ολοκληρωτική ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών, πολιτιστικών, κοινωνικών και οικονομικών διαστάσεων με ένα ενιαίο και συνολικό τρόπο, ο οποίος είναι η εφαρμογή τους σε ολόκληρη την περιοχή*”, (Landscape, 2000).

Από την άλλη μεριά, στη **Σύμβαση του Φάρο** (της Πορτογαλίας), η “*βιώσιμη ανάπτυξη*” προσεγγίζεται κυρίως ως προς την κοινωνική της διάσταση, όπως υπονοείται και από τον τίτλο της.

Η σχέση ανάμεσα στις δύο έννοιες αναπτύσσεται στην αρχή πως “*οι αξίες και οι δυνατότητες της πολιτιστικής κληρονομιάς πρέπει να χρησιμοποιηθούν ως μια πηγή για τη βιώσιμη ανάπτυξη και την ποιότητα ζωής σε μία συνεχώς εξελισσόμενη κοινωνία*”. Επιπλέον, η σύμβαση επισημαίνει το ρόλο της πολιτιστικής κληρονομιάς “*στις διαδικασίες της βιώσιμης ανάπτυξης και της προώθησης της πολιτισμικής διαφορετικότητας, για τη δημιουργία μιας ειρηνικής και δημοκρατικής κοινωνίας*”, (Faro, 2005).

Το **Συμπέρασμα** της Αιτιολογικής Έκθεσης (3-3-2015) της Επιτροπής Πολιτισμού και Παιδείας “*προς μια ολοκληρωμένη προσέγγιση στην πολιτιστική κληρονομιά για την Ευρώπη*”, (Εισηγητής: Deputé Mircea Diaconu), του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου 2014-2019, αναφέρει τα εξής :

Η πολιτιστική κληρονομιά είναι ο σιωπηλός μάρτυρας της μακράς ιστορίας, της δημιουργικότητας και των αγώνων της Ευρώπης. Αποτελεί έναν από τους πυλώνες του ευρωπαϊκού πολιτισμού και είναι η κοινή κληρονομιά που θα παραδώσουμε στις μελλοντικές γενιές.

Για αυτόν τον λόγο, οποιαδήποτε δημόσια πολιτική στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη δύο προοπτικές :

ότι η πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να αποτελέσει σημαντική πηγή απασχόλησης και εσόδων, καίρια σημεία, που πρέπει να εξεταστούν στο παρόν οικονομικό πλαίσιο, και ότι η κύρια αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς εξακολουθεί να είναι η πολιτιστική της αξία.

Ιδανικά, μια ολοκληρωμένη στρατηγική πολιτιστικής κληρονομιάς θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη και τις δύο όψεις του αυτού νομίσματος και να συνδυάζει την αναγκαιότητα άμεσης ανάπτυξης και

δημιουργίας θέσεων εργασίας με την αντίληψη ότι η πολιτιστική κληρονομιά συνιστά μακροπρόθεσμο πόρο που χρειάζεται ένα βιώσιμο σχέδιο ανάπτυξης.

Συνεπώς, αν και η κληρονομιά συχνά είναι ιδωμένη μέσα από την πολιτιστική της ερμηνεία, η βιώσιμη ανάπτυξη ανάγει τις έννοιες της κληρονομιάς σε μια άλλη διάσταση, καθώς εγκαθιστά πλήρεις σχέσεις με οικονομικούς, περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς τομείς .

Όσον αφορά στην υλική πολιτιστική κληρονομιά, και πιο συγκεκριμένα στην αρχιτεκτονική κληρονομιά, αυτές οι σχέσεις γίνονται ακόμα δυνατότερες, καθώς η διάβρωση των μνημείων δεν είναι αποτέλεσμα μόνο της γήρανσης των υλικών ή των περιβαλλοντικών δράσεων σε αυτά. Παράγοντες όπως η παγκόσμια και τοπική ρύπανση, η κλιματική αλλαγή, η φτώχεια, η θρησκεία, ο τουρισμός, το εμπόριο, οι ιδεολογίες, ο πόλεμος, βρίσκονται τώρα στην κορυφή της αναζήτησης νέων προσεγγίσεων, σκέψεων και προοπτικών για την κληρονομιά, (Heritage, 2010).

Πηγή : Η πολιτιστική κληρονομιά ως μοχλός για τη βιώσιμη ανάπτυξη
grsa.prd.uth.gr/conf2013/53_tellaki_ersagr13.pdf

6.4 Αρχιτεκτονική κληρονομιά και τουριστική αξιοποίηση : Σχέσεις αλληλεξάρτησης

Τα τελευταία χρόνια, όλο και περισσότερο συνδέεται ο όρος της βιωσιμότητας με τον πολιτισμό. Ενώ, αρχικά αναφερόταν μόνο στο περιβάλλον, σταδιακά επεκτάθηκε σε όλους τους τομείς και σήμερα, σε καμιά περίπτωση δεν νοείται βιωσιμότητα ενός τόπου εάν αυτή δεν αναφέρεται τουλάχιστο στο τρίπτυχο : περιβάλλον - οικονομία - πολιτισμός.

Η αρχιτεκτονική κληρονομιά, ως τμήμα αναπόσπαστο της πολιτισμικής κληρονομιάς, είναι ένας παράγοντας που συμβάλλει καθοριστικά στην ανάπτυξη, εφόσον ο ρόλος της είναι σημαντικός, όχι μόνο στα θέματα της παράδοσης και της αισθητικής, αλλά και αυτής ακόμη της οικονομίας. Η επιβίωση λοιπόν της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στη βιώσιμη ανάπτυξη του τόπου που τη φιλοξενεί και της οποίας αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα.

Η σχέση του ανθρώπου με το παρελθόν είναι ζωντανή και αδιάλειπτη. Αναμφισβήτητα, “...το σήμερα και το αύριο είναι δεμένα με τα περασμένα. Το σήμερα θρέφεται από τα περασμένα και τα μελλούμενα από το σήμερα”. Κάτω από το πρίσμα αυτό είναι κατανοητή η σημασία της παράδοσης ενός λαού στην προσπάθεια σκιαγράφησης των χαρακτηριστικών του. Αυτό συμβαίνει γιατί “η παράδοση αποτελεί το φίλτρο της καθημερινότητας, η διάσωση του καθημερινού τρόπου ζωής ενός λαού και ταυτόχρονα η συμφιλίωσή του με το χρόνο, αλλά και στάση ζωής”.

Αποτελεί, λοιπόν, εκπλήρωση της ανάγκης για ιστορική συνέχεια η αναγνώριση της σημασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το ενδιαφέρον για την τελευταία δεν εξαντλείται στα στενά πλαίσια μιας κοινότητας, αλλά σήμερα επεκτείνεται σε οικουμενικό επίπεδο υλοποιώντας την άποψη, πως κάθε πολιτιστικό αγαθό μιας χώρας αποτελεί και συστατικό στοιχείο του πανανθρώπινου πολιτισμού.

Εξαιρετικά σοβαρός παράγοντας για τη μελέτη του παρελθόντος αναδεικνύεται και η διαδικασία της διατήρησής του. Όσον αφορά στη διαδικασία αυτή, είναι αποδεκτό πως η επιβίωση των στοιχείων του παρελθόντος εξαρτάται, όχι μόνο από την ιστορική μνήμη, αλλά και από απτές αποδείξεις, τα διάφορα μνημεία που μαρτυρούν με αδιάψευστο τρόπο, όσα η ιστορία παραδίδει. Έτσι, η διατήρηση της πολιτιστικής παράδοσης στις μέρες μας αναδεικνύεται σε μια αναγκαιότητα, καθώς η απειλή που δέχεται από την εξέλιξη είναι αμεσότερη, λόγω της ιλιγγιώδους αύξησης της ταχύτητας, με την οποία η τελευταία κινείται.

Οι λόγοι που επιβάλλουν οργανωμένες προσπάθειες για τη διάσωση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς έχουν ερευνηθεί επαρκώς και μπορούν να συνοψιστούν στο ότι:

1. ο άνθρωπος γνωρίζοντας τις ρίζες του συνειδητοποιεί τον εαυτό του, καθορίζει την οντότητά του,
2. διδάσκεται και παραδειγματίζεται από το παρελθόν,
3. η βίωση της πολιτιστικής κληρονομιάς συμβάλλει στην απόκτηση της αυτογνωσίας ενός λαού,
4. η προστατευμένη πολιτιστική κληρονομιά, αποτελεί μια πολιτισμική βάση δεδομένων, χρήσιμη για την έμπνευση των νέων δημιουργών,
5. η πολιτιστική παράδοση αποτελεί σημείο σύγκλισης, συνοχής και αναφοράς για μια κοινωνία κατ'αρχήν και για όλη την ανθρωπότητα κατ'επέκταση.

Διερευνώντας τις γενικότερες κατευθύνσεις, αλλά και τις προκριθείσες δράσεις της Ε.Ε. που έχουν ως στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη των δομοκατασκευών, διαφαίνεται ότι σε κάθε τομέα όχι μόνο διακρίνεται σεβασμός στα στοιχεία της αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά εμφανίζεται και ένα εντεινόμενο ενδιαφέρον για την προστασία και την ανάδειξή τους.

Η πολιτιστική κληρονομιά και πιο ειδικά η αρχιτεκτονική κληρονομιά θεωρείται σήμερα πλέον οικονομικός πόρος και βασικός συντελεστής της πολιτιστικής, κοινωνικής και οικονομικής μας ανάπτυξης. Έτσι, η χρηματοδότηση της ανάπτυξης, και προστασίας των πολιτιστικών πόρων, αποτελεί επενδυτικό κεφάλαιο και καθοριστικό έργο προστασίας του περιβάλλοντος. Ανεξάρτητα από τις δεδομένες θετικές επιπτώσεις της - όπως για παράδειγμα στην ανάπτυξη και του τουρισμού - προσφέρει ταυτόχρονα, βιώσιμη ανάπτυξη πόρων και δράσεων, νέες θέσεις απασχόλησης, «εκπαίδευση» και ενδυνάμωση του κοινωνικού ιστού καθώς και ένα πλαίσιο ποιότητας ζωής.

Επιπρόσθετα, ο τουρισμός ως φαινόμενο πολυδιάστατο και ως βιομηχανία παραγωγής και προώθησης όχι μόνο «προϊόντων», αλλά και αισθημάτων, αντιλήψεων, στάσεων, δοξασιών, φαντασιώσεων, φυσικό είναι να επανα-προσεγγίζει με σεβασμό το παραδοσιακό περιβάλλον.

Πηγές:

1. Πολιτισμός - Αρχιτεκτονική Κληρονομιά και Βιωσιμότητα της Ελληνικής Πόλης, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, Ρόιδω Μητούλα, Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη
<https://issuu.com/pavloschatzigrigoriou/docs/name0f9b84>
2. http://library.tee.gr/digital/books_notee/book_59509/book_59509_parpairis.pdf.

6.4.1. Τουρισμός και Οικονομική ανάπτυξη

Είναι κοινός τόπος πως ο τουρισμός είναι ένα παγκόσμιο κοινωνικο-οικονομικό φαινόμενο με δυναμική που εξελίσσεται και διαφοροποιείται σύμφωνα με τις εξελίξεις και τα πρότυπα της οικονομίας και της κοινωνίας όπου αναπτύσσεται. Ιστορικά απορρέει από την ανάγκη του ατόμου για αναψυχή, για επαφή με νέους πολιτισμούς και αποτέλεσε απόρροια της ανόδου του βιοτικού επιπέδου, της βελτίωσης των μέσων μεταφοράς, της αύξησης των εισοδημάτων και του ελεύθερου χρόνου.

Αποτελεί πεδίο δραστηριότητας όχι μόνο για την ευρωπαϊκή πολιτιστική ταυτότητα, αλλά και για την λειτουργία της ενιαίας αγοράς με ενδιαφέρον, σε τομείς όπου αναβλύζουν σημαντικές πηγές απασχόλησης. Μάλιστα, οι κλάδοι των πολιτιστικών δράσεων αποτελούν εστίες εισοδήματος.

Η ανάπτυξη του τουρισμού σε ένα τόπο συμβάλλει καταλυτικά στην στήριξη και στην ανάπτυξη άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων, δεδομένου ότι ο τουρισμός έχει πολλαπλές διασυνδέσεις με άλλους κλάδους (γεωργία, αλιεία, εμπόριο, κατασκευές, μεταφορές) και σημαντικά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στην οικονομία.

Ακόμη, ο τουρισμός, εάν αναπτυχθεί σωστά μπορεί και να συμβάλει και στην ανάδειξη και την προστασία της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς σε ένα τόπο, να αναβαθμίσει τις υπηρεσίες για τους κατοίκους συμβάλλοντας στην κοινωνική ανάπτυξη γενικότερα. Γι' αυτό το λόγο ο τουρισμός βρίσκεται στο επίκεντρο του παγκόσμιου οικονομικού ενδιαφέροντος ως κλάδος με σημαντική βαρύτητα στη οικονομία, ενώ επηρεάζεται άμεσα από τις διεθνείς οικονομικές εξελίξεις καθώς συναρτάται με το διαθέσιμο εισόδημα, την ψυχολογική διάθεση για αναψυχή, και τις δαπάνες για επαγγελματικά ταξίδια.

6.4.2. Τουρισμός και Περιφερειακή Ανάπτυξη

Βασικό συστατικό της επιτυχίας της ανάπτυξης του τουρισμού σε μια περιφερειακή περιοχή είναι η συμβολή όλων των εμπλεκόμενων στην εν λόγω δραστηριότητα, κατά τη λήψη αποφάσεων για την αναπτυξιακή διαδικασία, αλλά και κατά τη διάρκεια του κύκλου ζωής του τουριστικού προϊόντος, με στόχο την παράταση του σταδίου της ανάπτυξης. Σε μια περιοχή - τουριστικό προορισμό, οι εμπλεκόμενοι στην τουριστική δραστηριότητα είναι οι μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής, οι τουρίστες, οι επιχειρήσεις που επωφελούνται άμεσα ή έμμεσα από τον τουρισμό, ο δημόσιος τομέας (τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο) και κοινωνικές ομάδες που ασκούν πιέσεις (περιβαλλοντικές οργανώσεις κλπ.).

Ο τουρισμός ως εργαλείο και οι εμπλεκόμενοι φορείς ως εκτελεστές της αναπτυξιακής διαδικασίας μπορούν να καταλήξουν σε μια αποδοτική και ποιοτική οικονομική δραστηριότητα που ενισχύει την περιφερειακή περιοχή τόσο σε οικονομικό επίπεδο (κεφάλαιο, επενδύσεις, επιχειρηματικότητα, αύξηση εισοδήματος), όσο και σε κοινωνικό, αποτρέποντας τον ενεργό πληθυσμό από την μετανάστευση στο κέντρο, δημιουργώντας θέσεις απασχόλησης, είτε άμεσα σε τουριστικές επιχειρήσεις, είτε έμμεσα ενισχύοντας τις επιχειρήσεις που παράγουν προϊόντα που καταναλώνει ο τουρισμός.

Πηγή : Τουρισμός - Περιφερειακή ανάπτυξη & Ανθρώπινο δυναμικό

bicofserres.eu/bic/el/events/CD-conf-2003/TOURISM/2/KARAGIANNIS.doc

6.4.3. Ο Πολιτιστικός Τουρισμός (Π.Τ.)

Ο **Π.Τ.** είναι μία από τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού που αναφέρεται σε τουριστικά ταξίδια, τα οποία έχουν ως κυρίαρχα κίνητρα διαφορετικές δραστηριότητες και εμπειρίες σχετικές με τον πολιτισμό, όπως η συμμετοχή σε φεστιβάλ και πολιτιστικές εκδηλώσεις, γνωριμία με την ιστορία και την παράδοση τόπων και χωρών, επίσκεψη σε πολιτιστικά μνημεία και μουσεία, γνωριμία με τα τοπικά ήθη και έθιμα καθώς και την τοπική γαστρονομία.

Αυτή η μορφή τουρισμού γίνεται ολοένα και πιο δημοφιλής στο κόσμο και πρόσφατα η αναφορά του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης επισήμανε το πόσο ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να συνδράμει στην Περιφερειακή ανάπτυξη σε ποικίλες περιοχές ανά τον κόσμο.

Αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική μορφή τουρισμού, αφού το πολιτιστικό κίνητρο ήταν και παραμένει ένας από τους κυριότερους λόγους ταξιδιών για τους τουρίστες σε παγκόσμιο επίπεδο. Στην περίπτωση της Ελλάδας, ο συνδυασμός του αρχαιολογικού πλούτου και του αρχαιοελληνικού πολιτισμού αποτελεί διαχρονικά έναν από τους κυριότερους πόλους προσέλκυσης τουριστών στην χώρα και ένα σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι άλλων τουριστικών προορισμών.

Θετικές πτυχές του Πολιτιστικού Τουρισμού (Π.Τ)

Τα τελευταία χρόνια προβάλλεται εντόνως το επιχείρημα της οικονομικής απόδοσης των μνημείων της πολιτιστικής κληρονομιάς που συνδέεται κυρίως με την ανάπτυξη του τουρισμού και δη του Π.Τ. που έχει πλέον συγκροτηθεί σε δραστηριότητα με ξεχωριστό χαρακτήρα. Η εξέλιξη αυτή σχετίζεται με την παρατηρούμενη στροφή της τουριστικής ζήτησης προς νέα τουριστικά προϊόντα, που προσφέρουν ποιότητα, αυθεντικότητα και νέες εμπειρίες στους απαιτητικούς τουρίστες με ιδιαίτερες προσδοκίες.

Στο πλαίσιο αυτών των αλλαγών εντάσσεται και η προτίμηση προς νέους λιγότερο καθιερωμένους τουριστικούς προορισμούς που φιλοξενούν μνημεία και χώρους πολιτιστικής κληρονομιάς (Π.Κ.), ως βασικός πόλος προσέλκυσης των τουριστών. Επομένως, η διατήρηση και προβολή τους δίνει σε μια χώρα ή μια περιφέρεια ένα σημαντικό ανταγωνιστικό τοπικό πλεονέκτημα στην τουριστική αγορά.

Το προφίλ του σύγχρονου τουρίστα είναι διαφορετικό από το αντίστοιχο του 1960, αντιπροσωπευτικό δείγμα τουρίστα μαζικού τουρισμού. Στις μέρες μας, ο μαζικός τουρισμός υποχωρεί δίνοντας τη θέση του στον επιλεκτικό ή ανεξάρτητο τουρισμό, με πελάτες απαιτητικούς ως προς την ποιότητα των υπηρεσιών. Η ίδρυση νέων μουσείων, που τα τελευταία χρόνια έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις (η λεγόμενη «έκρηξη» μουσείων), η ανάπλαση ιστορικών κέντρων πόλεων, η αποκατάσταση και επανάχρηση ιστορικών κτιρίων και γενικότερα η ανάδειξη των στοιχείων της Π.Κ. είναι μερικά από τα κύρια μέσα της σύγχρονης πολιτικής για την τουριστική πολιτιστική ανάπτυξη.

Ανάμεσα στα κυριότερα πλεονεκτήματα του πολιτιστικού τουρισμού θα μπορούσαν να αναφερθούν τα ακόλουθα :

1. η μη σύνδεση του Π.Τ. με την εποχικότητα και τις κλιματολογικές συνθήκες συμβάλλει στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου,

2. ο Π.Τ. διαχέει ευρύτερα το τουριστικό ρεύμα με την ανάδειξη νέων προορισμών σε λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές,
3. προσελκύει τουρίστες υψηλότερου εισοδήματος και μορφωτικού επιπέδου,
4. είναι φιλικός προς το φυσικό περιβάλλον, σε αντίθεση προς τον μαζικό τουρισμό, ο οποίος προκαλεί υποβάθμιση του περιβάλλοντος,
5. δημιουργεί νέες προοπτικές απασχόλησης,
6. αποτελεί ένα από τα κυριότερα μέσα της σύγχρονης στρατηγικής για την αναζωογόνηση των μη ιδιαίτερα “τουριστικών” περιοχών μέσω του πολιτισμού.

Εν κατακλείδι, ο πολιτιστικός τουρισμός φέρει ευρύ περιεχόμενο και μεγάλη παράδοση, θεωρείται μορφωτικός εφόσον οι τουρίστες μαθαίνουν τον πολιτισμό του τουριστικού προορισμού, και εμπεριέχει δραστηριότητες που σχετίζονται με άλλες μορφές ειδικού τουρισμού (θρησκευτικός, εκπαιδευτικός, αστικός). Αναγκαία ωστόσο προϋπόθεση ανάπτυξής του είναι η ευαισθητοποίηση του κράτους, των ΟΤΑ, των επιχειρηματιών, του τοπικού πληθυσμού σε συνδυασμό με την εκπαίδευσή τους σε θέματα διαχείρισης και προστασίας του πολιτιστικού πλούτου, και διάθεσης των πολιτιστικών προϊόντων.

Πηγές :

1. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Πρόγραμμα επιμόρφωσης με θέμα : Επικαιροποίηση γνώσεων αποφοίτων ΑΕΙ στην οργάνωση, διοίκηση τουριστικών επιχειρήσεων και στην προώθηση τουριστικών προορισμών

Παπαθεοδώρου Ανδρέας - Χριστοφάκης Εμμανουήλ Αναπληρωτές Καθηγητές
<http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/2192>

2. Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης, Έφη Θεοδωροπούλου

Τελική Εργασία με θέμα : Πολιτιστικός Τουρισμός: Εμπειρίες, δυνατότητες, προοπτικές...
http://www.ekdd.gr/ekdda/files/ergasies_esdd/15/5/682.pdf

6.5 Ο ρόλος της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στη βιώσιμη ανάπτυξη μιας περιοχής

Η αρχιτεκτονική κληρονομιά μπορεί να εκφραστεί στην ανάπτυξη και συγκεκριμένα στη βιωσιμότητα μιας περιοχής. Εξετάζοντας το ρόλο της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στις τρεις διαστάσεις της βιώσιμης ανάπτυξης, σημειώνουμε τα εξής :

1. Περιβαλλοντική διάσταση :

Μέχρι πρόσφατα η προσοχή στην αρχιτεκτονική κληρονομιά είχε κυρίως αναφερθεί στα τεχνικά προβλήματα συντήρησης του υλικού των υπαρχόντων μνημείων. Παρ' όλ' αυτά, τα αρχαιολογικά και αρχιτεκτονικά μνημεία και σύνολα άρχισαν να θεωρούνται τόσο ως τμήματα της πολιτιστικής κληρονομιάς και ταυτότητας μιας περιοχής όσο και ως περιβαλλοντικά αποθέματα. Είναι προφανές πως τα αρχιτεκτονικά μνημεία αποτελούν περιβαλλοντικά στοιχεία προσφέροντας βιώματα ενός τοπίου, μέσα από τη γνώση των προηγούμενων στρατηγικών διαβίωσης με όρους περιβαλλοντικής αφομοίωσης

2. Οικονομική διάσταση :

Αν και οι εγγενείς αξίες της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς βασίζονται στο φυσικό υλικό των μνημείων, οι εξωγενείς αξίες τους προσδιορίζονται από ιθύνοντες και ενδιαφερόμενους, όπως οι κάτοικοι, οι ειδικευμένοι επιστήμονες, οι επαγγελματίες και φυσικά οι τουρίστες, οι οποίοι εκτιμούν τα μνημεία και ενδιαφέρονται για τη σημασία και την προστασία τους. Σήμερα, ο ρόλος των ιστορικών μνημείων στην προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης μιας περιοχής είναι γνωστός. Η αρχιτεκτονική κληρονομιά προσελκύει τουρίστες, επενδυτές και επαγγελματίες οι οποίοι ενισχύουν την πρόοδο και την ανάπτυξη της τοπικής και εθνικής οικονομίας. Επομένως, αφού ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί μια υπαρκτή και πολύ σημαντική πηγή εισοδήματος για τις τοπικές και εθνικές οικονομίες, η ανάπτυξή του μπορεί να ενισχυθεί. Παρ'όλ' αυτά, ο στόχος της οικονομικής ανάπτυξης μέσω του πολιτιστικού τουρισμού είναι απαραίτητο να επικεντρωθεί στο θέμα του βιώσιμου πολιτιστικού τουρισμού, όπου οι ενέργειες για την προστασία και αποκατάσταση της πολιτιστικής κληρονομιάς δε θα πρέπει να συμβιβάζονται με τα οικονομικά οφέλη. Προγράμματα όπως το PICTURE στο Ηνωμένο Βασίλειο προωθούν αυτή την κατεύθυνση, την οποία η Jansen-Verbeke έθεσε το 2010 διερωτώμενη *“πώς θα μπορούσαν οι πολιτικές για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς να ενσωματωθούν με βιώσιμο τρόπο στο μοντέλο της ανάπτυξης της τοπικής οικονομίας”*, (Jansen-Verbeke, 2010).

3. Κοινωνική διάσταση:

Αυτή η διάσταση είναι η πιο σχετική με την ανάγκη να θεωρηθεί η αρχιτεκτονική κληρονομιά μέρος της βιώσιμης ανάπτυξης και πιο συγκεκριμένα με την ιδέα της ισότητας τόσο μεταξύ των γενεών, σύμφωνα με την οποία η σημερινή γενιά συντηρεί το πολιτιστικό κεφάλαιο προς όφελος των επόμενων, αλλά και μεταξύ της ίδιας γενιάς. **Τα ιστορικά και διατηρητέα μνημεία** μεταφέρουν σημαντικά μηνύματα από τη μία γενιά στην άλλη, και λειτουργούν ως ένας θησαυροφυλάκιο από πολιτισμικά νοήματα. Κάθε πολίτης έχει βαθιές σχέσεις με κάποια μέρη της περιοχής του και η εικόνα τους έχει διαποτιστεί με μνήμες και νοήματα.

Έτσι, η διατήρηση της ποικιλίας αυτών των εικόνων ικανοποιεί τη συνθήκη της ισότητας μέσα στην ίδια σύγχρονη γενιά. Επιπροσθέτως, ο υλικός πολιτισμός ως κληρονομιά θεωρείται πως παρέχει μια φυσική αναπαράσταση και πραγματικότητα στην εφήμερη και ασταθή έννοια της “ταυτότητας”. Η κληρονομιά δίνει νόημα στην ανθρώπινη ύπαρξη μεταφέροντας τις ιδέες των άχρονων αξιών και των αδιάκοπτων συγγενειών οι οποίες ενισχύουν την ταυτότητα, (Tweed, 2007).

Η αρχιτεκτονική κληρονομιά δημιουργεί την αίσθηση ενός τόπου, το πνεύμα του - το πνεύμα του τόπου - το οποίο ενισχύει τη συλλογική μνήμη των πολιτών και τη θέλησή τους να συγκεντρώνονται και να συμμετέχουν στις στρατηγικές και τις δράσεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη των κοινοτήτων τους. **Η βιωσιμότητα οποιουδήποτε τόπου εξαρτάται από έναν αριθμό παραγόντων οι οποίοι συνεισφέρουν στη ζωτικότητα, την ποιότητα και την ταυτότητά του.**

Ο ανταγωνισμός των περιοχών επιβάλλει νέες ατζέντες για τις κοινωνίες του μέλλοντος : το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στο πώς θα βελτιωθεί η αλληλεπίδραση μεταξύ της κοινωνικής ανανέωσης, της αναζωογόνησης και της οικονομικής ανάπτυξης, έτσι ώστε να επιτευχθεί μια πιο περιεκτική και ρεαλιστική ανάπτυξη της περιοχής.

Σε αυτό το πλαίσιο της ανάπτυξης, πρόσφατα, η εγκυρότητα του παρόντος ορισμού για τη βιώσιμη ανάπτυξη έχει τεθεί σε αμφισβήτηση από διεθνείς οργανισμούς, όπως η UNESCO και η Παγκόσμια Σύνοδος για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, ακαδημαϊκούς και ερευνητές. Σύμφωνα με αυτούς “η οικονομική ανάπτυξη, ο κοινωνικός συνυπολογισμός και η περιβαλλοντική ισορροπία, δεν αντανακλούν πλέον όλες τις διαστάσεις των κοινωνιών μας”. Έτσι, προτείνουν την προσθήκη της διάστασης του πολιτισμού στις πολιτικές που έχουν στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη. Κατά συνέπεια των παραπάνω, πριν την έναρξη της 4ης Παγκόσμιας Συνόδου της UCLG (United Cities and Local Governments) που έγινε στην Πόλη του Μεξικού το Νοέμβριο του 2010, η αντίστοιχη Επιτροπή Πολιτισμού της ανέπτυξε μια Δήλωση Πολιτικής με τίτλο “Ο πολιτισμός ως ο Τέταρτος Πυλώνας της Βιώσιμης Ανάπτυξης”.

Η Δήλωση αυτή προτείνει ότι :

a) Η προώθηση του πολιτισμού στη βιώσιμη ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί με:

1. Την ανάπτυξη του ίδιου του πολιτιστικού τομέα (κληρονομιά, δημιουργικό-τητα, πολιτιστική βιομηχανία, πολιτιστικός τουρισμός, χειροτεχνίες),
2. τη διασφάλιση πως ο πολιτισμός θα έχει τη θέση που του αξίζει σε όλες τις πολιτικές, ιδιαίτερα σε εκείνες που σχετίζονται με την εκπαίδευση, την οικονομία, την επιστήμη, την επικοινωνία, το περιβάλλον, την κοινωνική συνοχή και τη διεθνή συνεργασία.

b) Ο κόσμος δεν αντιμετωπίζει μόνο οικονομικές, κοινωνικές, ή περιβαλλοντικές προκλήσεις:

1. η δημιουργικότητα, η γνώση, η διαφορετικότητα και η ομορφιά είναι αναπόφευκτες βάσεις για διάλογο για την ειρήνη και την πρόοδο καθώς αυτές οι αξίες είναι εγγενώς συνδεδεμένες με την ανθρώπινη ανάπτυξη και τις ελευθερίες.
2. Η ανάγκη για διαπολιτισμικό διάλογο ο οποίος αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις του ανθρώπινου γένους και για δημιουργικότητα αναγνωρίζεται ως μία ανεξάντλητη πηγή θρέψης της κοινωνίας και της οικονομίας.

Έτσι, έχουμε καθήκον να προωθήσουμε τη συνέχεια των ιθαγενών τοπικών πολιτισμών. Παλιές παραδόσεις συναντούν τη νέα δημιουργικότητα κάθε μέρα σε όλες τις περιοχές ανά τον κόσμο συνεισφέροντας στη διατήρηση της ταυτότητας και της διαφορετικότητας, (UCLG, 2010).

Συνοψίζουμε με δύο συμπεράσματα :

1. Στις σύγχρονες αντιλήψεις για την οικονομική ανάπτυξη η πολιτιστική κληρονομιά αναγνωρίζεται ταυτόχρονα ως ατμομηχανή, αλλά και ως καταλύτης οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Προστασία και χρήση της κληρονομιάς είναι εταίροι στην αναπτυξιακή διαδικασία.
2. Η πρόκληση για την Ελλάδα της κρίσης είναι να αξιοποιήσει το τεράστιο και συχνά ανεκμετάλειυτο πολιτιστικό κεφάλαιο που έχει, ιδιαίτερα στην περιφέρεια, ώστε να πετύχει βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη και ανασυγκρότηση, ακολουθώντας τα επιτυχημένα παραδείγματα πολλών άλλων χωρών.

Πηγή : Η πολιτιστική κληρονομιά ως μοχλός για τη βιώσιμη ανάπτυξη
grsa.prd.uth.gr/conf2013/53_tellaki_ersagr13.pdf

6.6 Η συμβολή των πέτρινων γεφυριών των Γρεβενών στη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής

6.6.1 Χαρακτηριστικά των ορεινών περιοχών

Οι ορεινές περιοχές, όπως είναι και η περιοχή των Γρεβενών, ως η πλέον πρωτογενής και αδιάσπαστη ενότητα της φυσικής και της κοινωνικο-οικονομικής πραγματικότητας απετέλεσαν, όπως ιστορικά τεκμηριώνεται, πεδία αρμονικής, ειρηνικής και δημιουργικής συνύπαρξης του ανθρώπου με τη φύση, την μοναδικότητα και την ομορφιά της, αλλά και τις συγκεκριμένες δυνατότητες και τους αντικειμενικούς περιορισμούς της.

Οι ανοιχτοί ορίζοντες, οι δυσκολίες της επιβίωσης, η αέναη προσπάθεια ικανοποίησης μόνο των απολύτως πραγματικών αναγκών τους και η πάλη με τα ακραία φυσικά φαινόμενα, καθώς και η ευρηματική αντιμετώπιση των φυσικών κινδύνων και καταστροφών, σφυρηλάτησαν λιτούς και υπερήφανους χαρακτήρες, ελεύθερα πνεύματα και ανυπότακτες συνειδήσεις, γέννησαν πολιτισμούς, συγκρότησαν τους όρους ανάπτυξης πρωτότυπης γνώσης, κατάλληλης τεχνολογίας και αυτόχθονης σοφίας, αλλά και έθρεψαν μύθους, θρύλους, πεποιθήσεις και δοξασίες μιας ιδιαίτερης σχέσης των κατοίκων τους με το υπερφυσικό και το Θείο.

Η έννοια, το περιεχόμενο και η ουσία της «κοινότητας» παίρνει δια μέσου των αιώνων ιδιαίτερο νόημα και έχει ξεχωριστή και εξαιρετικά βαρύνουσα σημασία στις ορεινές περιοχές και σηματοδοτεί σχέσεις, άτυπους θεσμούς και συμπεριφορές κοινωνικής αλληλεγγύης και συμπαράστασης στις δύσκολες στιγμές κάθε κατοίκου απ' τους συμπατριώτες του, αυθόρμητης και ανυστερόβουλης αλληλοβοήθειας στην πρόληψη και αντιμετώπιση φυσικών και τεχνητών καταστροφών, ειρηνικής και δίκαιης συλλογικής χρήσης κοινοτικών πόρων, αλλά και διάθεσης επιστροφής μέρους του ηθικού χρέους των αποδήμων στη φτωχή γενέθλια γη τους με πολλαπλές ευεργεσίες.

Έτσι, η φιλοσοφία ζωής στις ορεινές περιοχές αποκτά χαρακτηριστικά μιας πρωτότυπης μορφής δυναμικής για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της. Οι θεμελιακές αξίες μιας τέτοιας ανάπτυξης, αυτονόητα βρίσκονται στον αντίποδα της κυριαρχίας του ανταγωνισμού που διέπει τις επικρατούσες αντιλήψεις για κάθε είδους «ανάπτυξη».

Οι ορεινές περιοχές ιστορικά απετέλεσαν (και λόγω των δυσκολιών προσπέλασής τους από κατακτητές κάθε φύσης), κιβωτούς, φυτώρια και εστίες ελευθερίας, αυτονομίας, αντίστασης, διαφύλαξης της συνείδησης, διατήρησης και ανάπτυξης των τοπικών πολιτισμών, αλλά και της ζωής γενικότερα και βαθύτατου σεβασμού στο φυσικό περιβάλλον, με φιλικές προς αυτό μεθόδους και τεχνικές γεωργίας, χρήσης και διαχείρισης των εδαφών.

Η Jansen-Verbeke έθεσε το 2010 τον προβληματισμό διερωτώμενη **«πώς θα μπορούσαν οι πολιτικές για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς να ενσωματωθούν με βιώσιμο τρόπο στο μοντέλο της ανάπτυξης της τοπικής οικονομίας;»**, (Prof.dr. em.Μυριάμ Γιάνσεν-Βερμπέκε Πανεπιστήμιο Leuven-Βέλγιο, 2010)

Στη διάσωση και ανάδειξη της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου πρέπει να έχουν λόγο και ρόλο οι τοπικές κοινωνίες. Στην απογραφή του πολιτιστικού κεφαλαίου της περιοχής, τον προσδιορισμό των αναγκών για συντήρηση και διάσωση, στον εντοπισμό των αναπτυξιακών

δυνατοτήτων, καθώς και στη σύνταξη προγράμματος δράσεων, ενός Master Plan, με βοήθεια διεπιστημονικής ομάδας ειδικών, καθώς και στην υλοποίηση. Και υπάρχουν τρόποι γι' αυτό.

Στη χρηματοδότηση, σημαντικό ρόλο πρέπει να έχει η κινητοποίηση των τοπικών φορέων, όπως, επιμελητήρια, μη κερδοσκοπικοί φορείς, ο ιδιωτικός τομέας μέσω της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης, καθώς και ο εθελοντισμός. Σημειώνεται ότι η περιορισμένη δυνατότητα δημόσιας χρηματοδότησης των μεγάλων επενδυτικών αναγκών, έχει οδηγήσει στη δημιουργία μια σειράς καινοτομικών χρηματοδοτικών εργαλείων, όπως το crowdfunding (η «χρηματοδότηση από το πλήθος», ή η διαδικτυακή μικροχρηματοδότηση), τα ΣΔΙΤ (Συνεργασία Δημόσιου & Ιδιωτικού Τομέα), το Lottery Fund στην Αγγλία, κλπ. Όμως, έχει αποδειχθεί διεθνώς, ότι ο εθελοντισμός αποτελεί ίσως τη σημαντικότερη πηγή χρηματοδότησης των δράσεων πολιτισμού και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Σύμφωνα με τον Bell (2017) στο Ηνωμένο Βασίλειο, μόνο για το έτος 2014, η αξία της απλήρωτης εθελοντικής εργασίας στον τομέα του πολιτισμού εκτιμήθηκε ότι ανήλθε σε 1 δις. Λίρες.

Πηγή : Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές. Θεωρία και Πράξη 1998,

Δ. Ρόκος, Καθηγητής Ε.Μ.Π.

http://mirc.ntua.gr/3rd_conference/The_Integrated_Development_of_Mountainous_Areas.pdf

6.6.2. Προτάσεις για καλύτερη τουριστική αξιοποίηση των διατηρητέων πέτρινων γεφυριών των Γρεβενών

Τα πέτρινα γεφύρια των Γρεβενών είναι κατασκευές απλών ανθρώπων, αγράμματων στην πλειονότητά τους, χωρίς ιδιαίτερες τεχνικές γνώσεις και χωρίς μηχανικά μέσα. Οι κατασκευαστές τους ήταν άνθρωποι λητοί, δωρικοί, περήφανοι, ελεύθεροι, ντόπιοι ή από παρακείμενες το ίδιο με την περιοχή των Γρεβενών ορεινές περιοχές. Με εφόδια την αυτόχθονη λαϊκή σοφία, την εργατικότητά τους, το πείσμα τους, την επιδεξιότητά τους, το μεράκι τους και με υλικά και μέσα αυτά που διέθετε η περιοχή τους κατάφεραν να τιθασεύουν τα ορμητικά νερά των ποταμιών της περιοχής, να επιλύουν τα όποια προβλήματα τούς παρουσιάζονταν στη διάρκεια της κατασκευής και να φέρουν σε πέρας αυτές τις λητές, λειτουργικές και άκρως απαραίτητες για την εποχή τους καλαίσθητες κατασκευές, τα πέτρινα γεφύρια των Γρεβενών, πραγματικά μνημεία λαϊκού πολιτισμού.

Τα γεφύρια αυτά, μαζί και με τα υπόλοιπα στοιχεία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της περιοχής, τα μοναστήρια και τις εκκλησίες, κατασκευές απόλυτα εναρμονισμένες με το περιβάλλον, που έγιναν σε δυσκολότερους από τους σημερινούς από κάθε άποψη καιρούς, αποτελούν φωτεινούς σηματοδότες στη σύγχρονη κοινωνία για το πώς πρέπει να είναι οι κατασκευές γενικότερα σε περιοχές σαν αυτή των Γρεβενών, λητές, λειτουργικές, καλαίσθητες, με σεβασμό στη φύση και το περιβάλλον. Απλά μαθήματα οικολογικής συνείδησης και συμπεριφοράς από ταπεινούς ανθρώπους άλλων εποχών.

Κι ερχόμαστε στο σήμερα που όλα πια παντού αλλάζουν, όπως και στην περιοχή των Γρεβενών. Τα χωριά της περιοχής αδειάζουν, οι νέοι δεν έχουν πια τα χαρακτηριστικά των

παλαιότερων σκληροτράχηλων ορεσίβιων, δεν έχουν διάθεση να παλέψουν και να δημιουργήσουν στην περιοχή τους, προτιμούν στην πλειονότητά τους να αναζητήσουν την τύχη τους σε άλλα, καλύτερα και “ευκολότερα”, κατά τη γνώμη τους, μέρη, κυρίως σε μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας ή στο εξωτερικό. Οι ξενοδοχειακές και λοιπές τουριστικές υποδομές που είχαν δημιουργηθεί στην περιοχή λόγω της προηγούμενης υψηλής επισκεψιμότητας του χιονοδρομικού κέντρου της Βασιλίτσας έχουν φθίνουσα οικονομική πορεία. Η ανεργία κινείται σε υψηλά επίπεδα. Η περιοχή γενικότερα έχει μία φθίνουσα πορεία.

Οπότε, εύλογα, γεννάται το ερώτημα.

Τα πέτρινα διατηρητέα γεφύρια της περιοχής θα μπορούσαν στη σημερινή εποχή να συμβάλλουν κατά ικανοποιητικότερο και αποδοτικότερο τρόπο στη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής ; Και αν ναι, με πιο τρόπο;

Κατά την άποψή μας θα πρέπει :

1. Τόσο τα γεφύρια αυτά όσο και οι χώροι που τα περιβάλλουν να είναι εύκολα προσβάσιμοι, περιποιημένοι, φροντισμένοι, καθαροί, με τις στοιχειώδεις υποδομές για ασφαλή, άνετη και ευχάριστη ολιγόωρη παραμονή των επισκεπτών.

Θα συνέβαλλε τα μέγιστα σε αυτό η υλοποίηση του πολύ σημαντικού έργου του Εθνικού Οργανισμού Τουρισμού (ΕΟΤ) για την προβολή των πέτρινων γεφυριών και της ευρύτερης περιοχής των Γρεβενών που είναι **η διασύνδεση των γεφυριών «Ζιάκα - Κατσογιάννη - Λιάτισσας (Κλέφτη) - Πορτίτσα - Καγκέλια - Αζίζ Αγά - Κηπουρείο»**, καθώς και η διαμόρφωση δύο χώρων αναψυχής και ανάπαυσης, έναν στην αφετηρία της διαδρομής των μονοπατιών στο Γεφύρι του Ζιάκα και έναν στο Γεφύρι του Σπανού, συνολικού προϋπολογισμού 1.140.000€. Οι υπηρεσίες του ΕΟΤ ολοκλήρωσαν στα τέλη του 2011 τις μελέτες και το τεχνικό δελτίο του έργου αυτού, που φέρει τον τίτλο: **"Οικοτουριστικές διαδρομές στα γεφύρια των Γρεβενών"**, και αναμένεται αυτό να προωθηθεί στο Υπουργείο Ανάπτυξης για αξιολόγηση και ένταξη στο ΕΣΠΑ. Φορέας λειτουργίας του έργου σχεδιάζεται να είναι ο Δήμος Γρεβενών. Λόγω των οικονομικών δυσκολιών, όμως, που διέρχεται η χώρα μας το έργο αναβλήθηκε προσωρινά.

2. Κυρίως, όμως, θα πρέπει τα γεφύρια αυτά μαζί με τα άλλα αρχιτεκτονικά μνημεία και τα άλλα αξιόλογα προς επίσκεψη υλικά πολιτιστικά στοιχεία της περιοχής, καθώς και το εξαιρετικό φυσικό της περιβάλλον, «εντασσόμενα» σε πληρέστερα και ευκολότερα επιλέξιμα τουριστικά πακέτα, να διευρύνουν και να καταστήσουν ελκυστικότερο το τουριστικό προϊόν της περιοχής, και να συναποτελέσουν, έτσι, ειδικούς αξιόλογους τουριστικούς προορισμούς.

Προς επίτευξη του στόχου αυτού γίνεται στη συνέχεια μια συνοπτική αναφορά όλων αυτών των στοιχείων που διαθέτει η περιοχή. Καταγράφονται τα προβλήματα που θα πρέπει να επιλυθούν ή τουλάχιστο να απαλυνθούν, αναφέρονται οι τουριστικές δυνατότητες που έχει η περιοχή, καθώς και τα προτεινόμενα προς λήψη μέτρα για βελτίωση των παρεχόμενων τουριστικών υπηρεσιών και της επισκεψιμότητάς της.

6.6.3. Άλλα στοιχεία της περιοχής των Γρεβενών που με τα παραδοσιακά πέτρινα γεφύρια της συναποτελούν την αρχιτεκτονική κληρονομιά της περιοχής και γενικότερα το οικολογικό, ιστορικό και πολιτιστικό της απόθεμα:

A. Πολιτιστικά Μνημεία

1. Η μονή του Οσίου Νικάνορα (Μονή Ζάβορδας)
2. Η περιοχή της κοινότητας Σπηλαίου
3. 57 εκκλησίες, 2 σχολεία, 2 κτίρια κατοικίας και 3 μεταβυζαντινά κάστρα
4. Το ρολόι της πόλης των Γρεβενών
5. Ο Μύλος του Μπούσιου

B. Περιοχές με ιδιαίτερη οικολογική αξία

1. Το Εθνικό Πάρκο της Βόρειας Πίνδου
2. Περιοχές του δικτύου της οδηγίας 92/43 της Ε.Ε.(Περιοχές Natura 2000)
3. Σημαντικές περιοχές για τα πουλιά (ΣΠΠ)
4. Μεγάλη ποικιλία πανίδας
5. Το Γεωπάρκο της Τηθύος

Γ. Πολιτιστικές υποδομές

1. Μουσείο Φυσικής Ιστορίας
2. Λαογραφικό Μουσείο
3. Χώρος φύλαξης και έκθεσης αρχαιολογικών ευρημάτων
4. Μουσείο Μανιταριών
5. Λαογραφικό Μουσείο Κυπαρισσίου Γρεβενών

Δ. Άλλες υποδομές της περιοχής με τουριστικό ενδιαφέρον

1. Το Χιονοδρομικό κέντρο της Βασιλίτσας
2. Μικροί Υδροηλεκτρικοί Σταθμοί

Αναλυτικότερα :

A. Πολιτιστικά Μνημεία της περιοχής των Γρεβενών

1. Η μονή του Οσίου Νικάνορα (Μονή Ζάβορδας)

Είναι χαρακτηρισμένη από την Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, σύμφωνα με την

4701/3-3-1967 (ΦΕΚ 183 Β' / 16-3-1967) Υ.Α. (Υπουργική Απόφαση), ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο και τόπος που παρουσιάζει ιδιαίτερο φυσικό κάλλος. Το Μοναστήρι πνευματικά ανήκει στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και διοικητικά στην Ιερή Μητρόπολη Γρεβενών. Ιδρύθηκε το 1535. Οι τοιχογραφίες του είναι έργο του ιταλού ζωγράφου Φράνκο Κατελάνο.

Το κτιριακό συγκρότημα του μοναστηριού ανακαινίσθηκε σχεδόν πλήρως προς αποκατάσταση των ζημιών που είχε υποστεί από το σεισμό του 1995 που έπληξε το νομό. Οι προαναφερθείσες τοιχογραφίες ευτυχώς διασώθηκαν χωρίς να υποστούν ιδιαίτερες ζημιές. Σώζονται, επίσης, 207 χειρόγραφα, περγαμηνές και ιερά κειμήλια του Οσίου Νικάνορα. Αρχαίοι κώδικες, το Λεξικό του Πατριάρχη Φωτίου, χειρόγραφο του ιστορικού Φραντζή και πλήθος άλλων με τεράστια ιστορική και θρησκευτική αξία. Από τα πιο σημαντικά είναι το χειρόγραφο 201, γνωστότερο ως Κώδικας της Ζάβορδας. Ένα μεγάλο έργο με πλούσιες πληροφορίες, για όλα σχεδόν τα χωριά της ευρύτερης περιοχής. Υπάρχει κατάλογος προσφορών και αφιερωμάτων των χριστιανών προς την μονή, στοιχεία που μας οδηγούν σε δημογραφικά, διοικητικά, πληθυσμιακά, λαογραφικά και άλλες ασφαλείς πηγές και συμπεράσματα για την εποχή. Οι πληροφορίες είναι πολύτιμες γιατί μας δείχνουν το μέγεθος του πλούτου της και το πόσο επηρέαζε η μονή μια πολύ μεγάλη επαρχία. Καταγράφηκαν δωρητές από όλη την Ελλάδα, την Μικρά Ασία και τα Βαλκάνια. Ο Κώδικας ξεκίνησε να γράφεται με την ίδρυση της μονής. Το 1692 όμως ξαναγράφηκε από τον μοναχό Ι. Ζωγράφο και έκτοτε εμπλουτιζόταν μέχρι και τις αρχές του 20ου αιώνα.

Εικόνα 34: Μονή του Οσίου Νικάνορα (Ζάβορδας)

Εικόνα 35: Μονή του Οσίου Νικάνορα (Ζάβορδας)

Πηγή φωτογραφιών : www.romfea.gr › Προσκυνήματα

Στα στοιχεία αυτά έκανε εξαιρετική επεξεργασία, πολύμοχθη και πολύχρονη και εξέδωσε πολύτομο έργο ο μακαριστός Μητροπολίτης Γρεβενών Σέργιος, ο οποίος επιμελήθηκε και της ανακαινίσεως της μονής, και βραβεύθηκε για τις εργασίες του αυτές από την Ακαδημία Αθηνών.

2. Η περιοχή της κοινότητας Σπηλαίου

Είναι χαρακτηρισμένη ως τόπος ιστορικός και ιδιαίτερου φυσικού κάλλους από την Εφορεία Προϊστορικών και Κλασσικών Αρχαιοτήτων, σύμφωνα με την 41594/4218 Π.Ε./24-4-1973 (ΦΕΚ 526 Β/ 8-5-1973) Υ.Α. Στην περιοχή υπάρχει το μοναστήρι της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, το οποίο είναι αξιόλογο μνημείο μεταβυζαντινής αρχιτεκτονικής με αξιόλογα εκκλησιαστικά κειμήλια και αγιογραφίες. Κτίστηκε το 1633.

3. Με αποφάσεις του Υπουργείου Πολιτισμού είναι χαρακτηρισμένα ως διατηρητέα μνημεία : 57 εκκλησίες, 2 σχολεία, 2 κτίρια κατοικίας και 3 μεταβυζαντινά κάστρα.

4. Στο κέντρο της πλατείας Ελευθερίας της πόλης των Γρεβενών υπάρχει το ρολόι της πόλης και έχει μορφή κωδωνοστασίου με δομικά χαρακτηριστικά βυζαντινής τοιχοποιίας. Κατασκευάστηκε το 1925 στη θέση Τζαμιού που υπήρχε εκεί και το οποίο κατεδαφίστηκε μετά την απελευθέρωση της πόλης από τους Οθωμανούς (1912) και την απομάκρυνση του μουσουλμανικού στοιχείου της περιοχής με την ανταλλαγή του πληθυσμού με την Τουρκία. Σηματοδοτεί την απομάκρυνση της περιοχής από το οθωμανικό και εν γένει το Βαλκανικό παρελθόν (Σλάβοι, Βούλγαροι, Ρουμάνοι κλπ). Γύρω από το ρολόι κάθε Παρασκευή λειτουργεί το παζάρι της πόλης και της ευρύτερης περιοχής όπου παραγωγοί και έμποροι εκθέτουν τα προϊόντα τους.

5. Στο δυτικό άκρο της πόλης των Γρεβενών βρίσκεται ο Μύλος του Μπούσιου, κτίσμα του περασμένου αιώνα, που αποτελεί τη μοναδική μαρτυρία παλαιού βιομηχανικού κτιρίου της περιοχής. Πρόκειται για έναν προηγμένης τεχνολογίας για την εποχή του αλευρόμυλο, που λειτούργησε αδιάλειπτα για έναν αιώνα περίπου. Παρήγαγε άλευρο εξαιρετικής ποιότητας και προμήθευε όλη τη χώρα καθώς και χώρες του εξωτερικού. Βασική κινητήρια δύναμή του ήταν το νερό, που υπήρχε άφθονο το χειμώνα, ενώ το καλοκαίρι χρησιμοποιούνταν δυτικοευρωπαϊκής προέλευσης ατμομηχανή. Ιδρυτής του είναι ο Γεώργιος Μπούσιος, ο οποίος εκλέχτηκε 4 φορές βουλευτής και διετέλεσε Υπουργός Εσωτερικών το 1922.

Β. Περιοχές με ιδιαίτερη οικολογική αξία

1. Το Εθνικό Πάρκο της Βόρειας Πίνδου

Θεσμοθετήθηκε με την 23069/31-5-2005 απόφαση του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. (ΦΕΚ 639 Δ'/14-5-2005). Περιλαμβάνει δύο Εθνικούς Δρυμούς, της Βάλια Κάλντα (1966) και του Βίκου-Αώου (1973), τη μεταξύ τους περιοχή και το δυτικό τμήμα του νομού. Διαχειριστικός στόχος είναι « η διαφύλαξη της φυσικής κληρονομιάς και η διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας σε συνάρτηση με τις ασκούμενες δραστηριότητες των κατοίκων, οι οποίες θα βελτιώνονται με κατεύθυνση τον παραδοσιακό χαρακτήρα τους, με παράλληλη παροχή δυνατοτήτων οικοτουριστικών και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων».

Η Βόρεια Πίνδος διακρίνεται για τη μεγάλη ποικιλία τύπων οικοτόπων που συγκεντρώνει αναφορικά με την υπόλοιπη Ελλάδα. Η δασική βλάστηση καταλαμβάνει το 80% της έκτασης.

Εικόνα 36: Εθνικός Δρυμός «Βάλια Κάλντα»

Στα χαμηλότερα υψόμετρα εμφανίζεται βλάστηση με μεσογειακά χαρακτηριστικά (αείφυλλα, πλατύφυλλα), ακολουθεί η ζώνη της δρυός (βελανιδιά), στα αμέσως υψηλότερα κυριαρχούν τα κωνοφόρα (μαύρη πεύκη), ενώ πιο ψηλά εμφανίζονται δάση οξιάς και ρόμπολου. Οικότοποι προτεραιότητας που προστατεύονται είναι τα δάση μαύρης πεύκης, τα μικτά ελληνικά δάση οξιάς-μαύρης πεύκης και τα πλατύφυλλα δάση δρυός με μαύρη πεύκη. Ως προς την βλάστηση και την πανίδα της περιοχής «**Βάλια Κάλντα**» (Ζεστή Κοιλάδα), σημαντικό απόθεμα βιοποικιλότητας αποτελούν τα μικτά δάση που εμφανίζονται σε όλη την ορεινή ζώνη πάνω από 800 μέτρα, ενώ η περιοχή αποτελεί εποχικό βιότοπο για την καφέ αρκούδα και για κάποια αρπακτικά (Ασπροπάρης, Όρνιο, Βασιλαετός, Χρυσαιτός, Χρυσογέρακο και οχτώ είδη δρυοκολα-πτών).

2. Περιοχές του δικτύου της οδηγίας 92/43 της Ε.Ε. (Περιοχές Natura 2000)

Η οδηγία 92/43 της Ε.Ε. «για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας» θεσμοθετήθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο με σκοπό να συμβάλει στην προστασία της βιολογικής ποικιλότητας, μέσω της διατήρησης των φυσικών οικοτόπων και των άγριων ειδών χλωρίδας και πανίδας κοινοτικού ενδιαφέροντος και οδήγησε στη διαμόρφωση ενός Ευρωπαϊκού Οικολογικού Δικτύου περιοχών, γνωστό και ως Natura 2000. Αποτελείται από δύο κατηγορίες περιοχών, τις «Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) της ορνιθοπανίδας» και τους «Τόπους Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ)». Ο κατάλογος οριστικοποιήθηκε και δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων με αριθμό L 259 vol49, 21-9-2006. Η οδηγία 92/43 της Ε.Ε. εναρμονίσθηκε στο Ελληνικό Δίκαιο με την Κοινή Υπουργική Απόφαση (ΚΥΑ) 33318/3028/11-12-1998 (ΦΕΚ 1289 Β'/ 28-12-1998). Ο κατάλογος αναθεωρήθηκε το 2003 λαμβάνοντας υπόψη και νέες περιοχές προστασίας της

ορνιθοπανίδας. Με βάση τον αναθεωρημένο κατάλογο, οι περιοχές του δικτύου Natura 2000 που υπάρχουν στην ευρύτερη περιοχή του νομού είναι οι ακόλουθες :

- GR 2130002- Κορυφές Όρους Σμόλικα (ΤΚΣ και ΖΕΠ)
Τα δάση της περιοχής προστασίας, κυρίως κωνοφόρων και οξιάς, και τα ποτάμια αποτελούν καταφύγιο για σπάνια θηλαστικά της Ευρώπης, όπως η αρκούδα, η βίδρα και το αγριόγιδρο.
- GR 1310001- Βασιλίτσα (ΤΚΣ)
Όπως και η προηγούμενη περιοχή. Στα ρέοντα ύδατα της περιοχής υπάρχουν αξιόλογοι πληθυσμοί της άγριας πέστροφας *Salmo macrostigma*.
- GR 1310002- Εθνικός Δρυμός Πίνδου ευρύτερη περιοχή (ΤΚΣ)
Το 1987 συμπεριλήφθηκε στη λίστα των 12 πιο ευπρόσβλητων περιοχών του κόσμου, οι οποίες έχουν άμεση ανάγκη προστασίας. Από το 2005 αποτελεί τμήμα του Εθνικού Πάρκου της Βόρειας Πίνδου (ΦΕΚ 639 Δ'/14-6-2005). Στην περιοχή εξελίσσεται κανονικά η φυσική αναγέννηση του δάσους και διατηρούνται πολλά σπάνια φυτά.
- GR 1330001- Όρος Βούρινο (Μεσιανό Νερό) (ΤΚΣ)
- GR 1440003- Αντιχάσια Όρη- Μετέωρα (ΤΚΣ).
Μικρό τμήμα της περιοχής ανήκει στην Π.Ε. Γρεβενών.

3. Σημαντικές περιοχές για τα πουλιά (ΣΠΠ)

Αυτές αποτελούν ένα διεθνές δίκτυο περιοχών που είναι ζωτικές για τη διατήρηση παγκοσμίως απειλούμενων ειδών, ενδημικών ή πουλιών που η επιβίωσή τους εξαρτάται από τους συγκεκριμένους βιότοπους. Το δίκτυο αυτό φιλοδοξεί να εξασφαλίσει στα πουλιά κατάλληλους τόπους για αναπαραγωγή, διαχείμανση ή στάση κατά μήκος των μεταναστευτικών διαδρομών. Οι περιοχές έχουν αναγνωρισθεί με καθαρά επιστημονικά κριτήρια, είναι 196 σε όλη την Ελλάδα και υπεύθυνη του προγράμματος αναγνώρισης, καταγραφής και παρακολούθησής τους είναι η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία. Στο Νομό Γρεβενών οι Σ.Π.Π. είναι οι ακόλουθες :

- GR 050- Όρη Όρλιακας και Τσούργιακας
- GR 051- Όρος Βούρινο
- GR 066- Όρος Τύμφη και Όρος Σμόλικας
- GR 068- Βάλια Κάλντα (Εθνικός Δρυμός Πίνδου)
- GR 053- Αντιχάσια Όρη και Μετέωρα
Μικρό τμήμα της περιοχής ανήκει στην Π.Ε. Γρεβενών.

4. Η μεγάλη ποικιλία βλάστησης που επικρατεί στην περιοχή των Γρεβενών έχει ως φυσικό αποτέλεσμα και τη μεγάλη ποικιλία **πανίδας**. Στους ορεινούς και ημιορεινούς όγκους έχουν καταγραφεί 17 είδη θηλαστικών, όπως η αρκούδα, ο λύκος, ο αγριόχοιρος, το αγριόγιδρο, το ζαρκάδι, το ελάφι, η αλεπού, ο ασβός, το κουνάβι, ο λαγός, ο σκίουρος κ.ά. Έχουν καταγραφεί, επίσης, από την Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία 74 είδη πουλιών, από τα οποία τα 20 προστατεύονται μέσω της Κοινοτικής Οδηγίας 74/409 της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.)

«περί της διατήρησης των άγριων πουλιών και των βιοτόπων τους», ενώ 9 είδη αναφέρονται στην Κόκκινη Βίβλο των απειλούμενων υπό εξαφάνιση σπονδυλόζων.

Σε ό,τι αφορά την **ιχθυοπανίδα** έχουν καταγραφεί 24 είδη ψαριών από τα οποία 2 προστατεύονται από την Οδηγία 92/43 της Ε.Ε. και 6 αναφέρονται στην Κόκκινη Βίβλο των απειλούμενων υπό εξαφάνιση σπονδυλόζων. Παρεπιδημούν στις λεκάνες απορροής, κυρίως του Αλιάκμονα και δευτερευόντως του Βενέτικου και του Γρεβενίτη. Σχετικά με τα ασπόνδυλα είδη της πανίδας στην ευρύτερη περιοχή του νομού καταγράφεται ένας μεγάλος πληθυσμός λεπιδοπτερών, κυρίως ημερόβιες πεταλούδες.

5. Το Γεωπάрко της Τηθύος

Ιδιαίτερο σημείο αναφοράς οικολογικού, ιστορικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος αποτελούν τα γεωθαύματα και το Γεωπάрко της Τηθύος για το οποίο έχει υποβληθεί φάκελος ένταξής του στο δίκτυο γεωπαρκών της UNESCO. Η συγκεκριμένη περιοχή διαθέτει ιδιαίτερη γεωλογική κληρονομιά, που εκφράζεται μέσω του σημαντικού αριθμού των γεοτόπων με ιδιαίτερη σημασία ως προς την ποιότητα, σπανιότητα, επιστημονική και εκπαιδευτική αξία τους και την αισθητική έλξη που προκαλούν.

Γ. Πολιτιστικές υποδομές της Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών

1. Μουσείο Φυσικής Ιστορίας

Βρίσκεται στον οικισμό Μηλιά του Δήμου Γρεβενών, στο οποίο, πέραν των άλλων, εκτίθενται οι μεγαλύτεροι χαυλιόδοντες που έχουν ανακαλυφθεί μέχρι σήμερα στον κόσμο. Έχουν μήκος 5 μέτρων και ανήκουν σε προβοσκιδωτό ζώο (πρόγονος του σημερινού ελέφαντα) ύψους 3,5 μέτρων και βάρους 6,5 τόνων, που έζησε στην περιοχή πριν από 3.000.000 περίπου χρόνια. Περίπου 30.000 άτομα επισκέπτονται ετησίως το Μουσείο.

2. Λαογραφικό Μουσείο

Βρίσκεται στον οικισμό Σαμαρίνα του Δήμου Γρεβενών, όπου εκθέτονται παραδοσιακά είδη της ζωής των Σαμαρινιωτών.

3. Χώρος φύλαξης και έκθεσης αρχαιολογικών ευρημάτων

Βρίσκεται στον οικισμό Πολυνέρι του Δήμου Γρεβενών και είναι αρχαιολογικά ευρήματα που ανακαλύφθηκαν από τις ανασκαφές που διεξήγαγε το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στην τοποθεσία «Καστρί» του ίδιου οικισμού σε ερείπια αρχαίας ακρόπολης του 4ου π.χ.αιώνα.

4. Μουσείο Μανιταριών

Βρίσκεται στον οικισμό Λάβδας του Δήμου Γρεβενών. Σε ένα πέτρινο παραδοσιακό κτίριο φιλοξενούνται άγρια φυσικά μανιτάρια, αποξηραμένα, καθώς και γλυπτά, τα οποία ενσωματώθηκαν μέσα σε προθήκες οι οποίες αποτελούν μικρογραφία της φύσης. Για όλα τα μανιτάρια δίνονται πληροφορίες με πλούσια βιβλιογραφία και οπτικοακουστικό υλικό. Επιπλέον, παρέχεται δυνατότητα για μικροσκοπική εξέταση. Ο χώρος με τα οπτικοακουστικά μέσα που διαθέτει είναι κατάλληλος για σεμινάρια και ημερίδες και μετατρέπεται σε αίθουσα

παρουσιάσεων με εκπαιδευτικό και ενημερωτικό περιεχόμενο. Δίνει έτσι τη δυνατότητα σε σχολεία και ομάδες να επισκέπτονται το χώρο και να ικανοποιούν τις μαθησιακές τους αναζητήσεις ως προς τη φύση και το περιβάλλον.

5. Λαογραφικό Μουσείο Κυπαρισσίου Γρεβενών

Βρίσκεται στον οικισμό Κυπαρίσσι του Δήμου Γρεβενών. Στη συλλογή του Λαογραφικού Μουσείου, μεταξύ άλλων, περιλαμβάνονται τα εργαλεία των μαστόρων της πέτρας, δεδομένου ότι από τον οικισμό αυτό κατάγονταν πολλοί τεχνίτες της πέτρας :

- τα όργανα μέτρησης των μαστόρων της πέτρας, όπως μοιρογνωμόνιο, διαβήτες και πήχυς, σαούλια (ή ζυγιά), γωνία και αλφάδια,
- τα βασικά εργαλεία των μαστόρων της πέτρας όπως το σφυρί ή ο ματρακάς, τα καρφιά και οι σφήνες,
- τα εργαλεία επεξεργασίας της πέτρας, όπως τα καλέμια, τα κοπίδια, τα βελόνια – χτενιά,
- τα τζινέτια - σιδεριές για την ενίσχυση της τοιχοδομής,
- τα εργαλεία επεξεργασίας πέτρας - ξύλου όπως είναι το φτυάρι - κόσκινο, τα σκεπάρνια, τα στενοσκέπαρνα, τα μυστριά - μαλός και η αξίνα - κασμάς, καθώς και
- άλλα εργαλεία για την επεξεργασία ξύλου, όπως τα τρυπάνια (αρίδες), τα τσεκούρια, οι ράσπες (ξυλοφάηδες) και οι λίμες.

Δ. Άλλες υποδομές της Π.Ε. Γρεβενών με τουριστικό ενδιαφέρον

1. Το Χιονοδρομικό κέντρο της Βασιλίτσας

Βρίσκεται στο βορειοδυτικό τμήμα της Π.Ε. Γρεβενών, στην καρδιά της Πίνδου σε υψόμετρο 2.250 μέτρων και σε απόσταση 45 χιλιομέτρων από την πόλη των Γρεβενών , σε ένα τοπίο εξαιρετικής αισθητικής ομορφιάς. Διαθέτει 7 αναβατήρες μονοθέσιους και τριθέσιους συρόμενους και εναέριους, καθώς και ισάριθμες πίστες. Αποτελεί κατά τη χειμερινή περίοδο πόλο έλξης επισκεπτών από όλη τη χώρα.

Εικόνα 37: Το Χιονοδρομικό κέντρο της Βασιλίτσας

2. Μικροί Υδροηλεκτρικοί Σταθμοί

Στο νομό, λόγω των πολλών επιφανειακών νερών που έχει, αλλά και λόγω του γεωφυσικού του αναγλύφου, κατασκευάστηκαν αρκετοί μικροί Υδροηλεκτρικοί Σταθμοί ισχύος 1 έως 5 MW. Λειτουργούν χωρίς φράγματα και ταμιευτήρες και δεν έχουν αλλοιώσει το φυσικό περιβάλλον της περιοχής τους. Έχουν μόνο έναν μικρό ρουφράκτη, ο οποίος διευθετεί τη ροή του ποταμού ή του ρέματος, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται αφ' ενός η απαιτούμενη οικολογική παροχή του και αφ' ετέρου να οδηγείται στο Σταθμό η απομένουσα παροχή. Έχει ληφθεί επίσης μέριμνα για την επικοινωνία της ιχθυοπανίδας ανάντι και κατάντι του Σταθμού. Ένας από τους Σταθμούς αυτούς βρίσκεται σε μία θέση εξαιρετικής φυσικής ομορφιάς, με φυσικό καταρράκτη, χωρίς να έχει προκαλέσει οποιαδήποτε αλλοίωση στο φυσικό περιβάλλον και με πολύ εύκολη οδική πρόσβαση. Θα μπορούσε να αποτελέσει ένα χώρο επίσκεψης για καλλιέργεια περιβαλλοντικής κουλτούρας σε μικρούς και μεγάλους.

Πηγές:

1. Επιχειρησιακό Σχέδιο Δήμου Γρεβενών 2015-2019
2. Ειδική Χωροταξική Μελέτη για την ανάπτυξη των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας στο Νομό Γρεβενών, Ν. Α. Γρεβενών

6.6.4. Συμπεράσματα

Από τα στοιχεία που προεκτέθηκαν προκύπτει ότι η περιοχή έχει ένα εξαιρετικής ομορφιάς παρθένο φυσικό περιβάλλον που διαθέτει ορεινούς όγκους ιδιαίτερης φυσικής ομορφιάς, σημαντικό υδάτινο πλούτο, πυκνή δασοκάλυψη, συχνές εναλλαγές βλάστησης, σε συνδυασμό με το έντονο ανάγλυφο και τη θέση της περιοχής στο μέσο της οροσειράς της Πίνδου. Τα συστατικά αυτά, σε συνδυασμό με τη μοναδικότητα της πολιτιστικής κληρονομιάς, συνιστούν πλούσιους και ανεκμετάλλετους τουριστικούς πόλους έλξης που, κατά γενικά ομολογία, δεν έχουν μέχρι σήμερα προβληθεί ικανοποιητικά σε όρους προσέλκυσης τουριστών, και αφετέρου μπορούν και πρέπει να αξιοποιηθούν περισσότερο για την τόνωση της τουριστικής επισκεψιμότητας και της τοπικής οικονομίας γενικότερα.

Έτσι, μπορούμε συνοπτικά να αναφέρουμε για την περιοχή :

6.6.4.1. Προβλήματα και Ανάγκες

- Έλλειψη μακροπρόθεσμου στρατηγικού σχεδιασμού τουριστικής προβολής της περιοχής.
- Το τοπικό οδικό δίκτυο, λόγω του δύσκολου ορεινού εδαφικού αναγλύφου, χρήζει βελτίωσης ορισμένων γεωμετρικών χαρακτηριστικών του (άμβλυνση στροφών με διαπλάτυνση οδοστρώματος) και σε ορισμένα τμήματα αλλαγή της χάραξης για να είναι η οδήγηση ευχάριστη, αλλά και ασφαλής.
- Ανεπαρκής χρήση από τις υφιστάμενες τουριστικές επιχειρήσεις της Τ.Π.Ε. (Τεχνολογίας Πληροφορικής και Επικοινωνίας) για προβολή και αξιοποίηση του πλούσιου πολιτιστικού προϊόντος τους για προσέλκυση επισκεπτών (ιστοσελίδες,

αυτόματη αποστολή sms, ηλεκτρονικές διαφημιστικές καταχωρήσεις) για προβολή των δραστηριοτήτων τους, των παρεχομένων προϊόντων τους και των τυχόν δελεαστικών προσφορών τους.

- Ανεπαρκής προβολή και ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου τουριστικού προϊόντος σε επίπεδο υποδομών και υπηρεσιών που να αναδεικνύει την τοπική ιστορική φυσιογνωμία, το φυσικό πλούτο και τα ποιοτικά προϊόντα της περιοχής.
- Έλλειψη επιχειρηματικής κουλτούρας.
- Χαμηλό επίπεδο γνώσης και εκπαίδευσης στον τουριστικό τομέα.
- Μειωμένος επαγγελματισμός κατά την παραγωγή και παροχή υπηρεσιών στους αποδέκτες των υπηρεσιών τουρισμού.
- Χαμηλό σχετικά επίπεδο κοινωνικών υποδομών (στις ορεινές και απομακρυσμένες περιοχές).
- Μείωση του εσωτερικού τουρισμού, λόγω του δυσχερούς οικονομικού περιβάλλοντος της χώρας.
- Περικοπές των πόρων της κεντρικής κυβέρνησης που κατευθύνονται στη τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.
- Ισχυρός «ανταγωνισμός» από ανεπτυγμένους γειτονικούς τουριστικούς προορισμούς.
- Αύξηση του κόστους λειτουργίας και μείωση του περιθωρίου κέρδους των τουριστικών επιχειρήσεων λόγω της οικονομικής κρίσης της χώρας.

6.6.4.2. Δυνατότητες

- Ο Νομός Γρεβενών έχει όλες τις δυνατότητες προσέλκυσης επισκεπτών όλων των γούστων και ενδιαφερόντων καθ'όλη τη διάρκεια του έτους γιατί, όπως αναλυτικότερα προαναφέρθηκε, διαθέτει : Τον εξαιρετικό Εθνικό Δρυμό της Βάλια Κάλντα, το Χιονοδρομικό Κέντρο της Βασιλίτσας με ικανοποιητικές υποδομές, πανέμορφα δάση με πολυποίκιλη χλωρίδα και πανίδα, ποτάμια για κανόε - καγιάκ, ράφτινγκ και άλλα ποτάμια σπορ, επισκέψιμα και άξια θαυμασμού παραδοσιακά πέτρινα γεφύρια, αξιόλογα μοναστήρια, βυζαντινές εκκλησίες, ενδιαφέροντα μουσεία, γεωλογικό πάρκο με περιοχές χαρακτηρισμένες ως γεωθαύματα, πανέμορφες περιπατητικές διαδρομές με σήμανση, αρχαιολογικά μνημεία, χώρους συνεδρίων, δυνατότητες ορειβασίας - αναρρίχησης - ορεινής ποδηλασίας - κυνηγίου, επισκέψιμους μικρούς υδροηλεκτρικούς σταθμούς για καλλιέργεια περιβαλλοντικής κουλτούρας, καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, εδέσματα εξαιρετικών γεύσεων από αγνά και βιολογικά προϊόντα της περιοχής (κρέατα, τυριά, μανιτάρια, κυνήγι), γιορτές και πανηγύρια.
- Χρηματοδότηση αγροτουριστικών δραστηριοτήτων από τα προγράμματα αγροτικής ανάπτυξης (leader, ΟΠΑΑΧ-Ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου)
- Μεγαλύτερη και καλύτερη αξιοποίηση των θρησκευτικών και αρχαιολογικών μνημείων για προσέλκυση επισκεπτών.
- Συνεργασία με σχετικούς δημόσιους (ΕΟΤ, Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας) και ιδιωτικούς φορείς (τουριστικοί πράκτορες) για την προβολή του τουριστικού προϊόντος της περιοχής

- Χρηματοδότηση δράσεων εναλλακτικού και «πράσινου» τουρισμού από Επενδυτικά Προγράμματα του ΕΣΠΑ (Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης).
- Δημιουργία στοχευμένων τουριστικών πακέτων (εναλλακτικού, θρησκευτικού, πολιτιστικού τουρισμού κ.α).
- Συμμετοχή σε δράσεις (portal, εκθέσεις κλπ) για την προβολή των τουριστικών αξιοθέατων (ορεινές διαδρομές, θέσεις θέας), αλλά και των τουριστικών επιχειρήσεων της περιοχής (στοιχεία επικοινωνίας, σύντομες παρουσιάσεις, φωτογραφικό υλικό).

6.6.4.3. Προτεινόμενα μέτρα

Από τα συμπερασματικά στοιχεία που προεκτέθηκαν θεωρούμε πως μπορούμε να υποδείξουμε μέτρα αφ' ενός εναρμονισμένα προς τις δυνατότητες που έχει η περιοχή και αφ' ετέρου μέτρα προς επίλυση ή απάλυνση των προβλημάτων και των αναγκών της. Έτσι:

- Προτείνεται, πέραν του υπάρχοντος σήμερα χειμερινού τουρισμού λόγω του χιονοδρομικού κέντρου, η δημιουργία σύνθετων τουριστικών προϊόντων με τη χρήση συνδυασμού δραστηριοτήτων και άλλων υπηρεσιών και ειδικότερα η ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού (ειδικού ενδιαφέροντος και εναλλακτικού τουρισμού) αξιοποιώντας κατ' αρχήν υπάρχουσες υποδομές και πόρους . Τέτοια τουριστικά προϊόντα μπορεί να εστιάζονται σε μορφές όπως :

Ο Φυσιολατρικός Τουρισμός

Οι υποδομές που μπορεί να χρησιμοποιήσει ο φυσιολατρικός τουρισμός είναι το φυσικό και το δομημένο περιβάλλον. Το φυσικό περιβάλλον διατηρεί τα χαρακτηριστικά ενός φυσικού τοπίου που χαρακτηρίζεται από τη χλωρίδα και την πανίδα, ενώ το δομημένο να τροποποιηθεί και διαμορφωθεί ανάλογα για να εξυπηρετήσει τις ανθρώπινες ανάγκες. Δεν παύει, όμως, ο αντικειμενικός στόχος να είναι η επαφή με τη φύση και η προστασία της καθώς και η διατήρηση των χαρακτηριστικών της και για αυτό το λόγο ο φυσιολατρικός τουρισμός αναπτύσσεται σε περιφερειακές περιοχές μακριά από το αστικό περιβάλλον, όπως η περίπτωση μας.

Μπορεί να περιλαμβάνει δραστηριότητες όπως : περιπάτους σε διαδρομές με σήμανση, ποδηλατοδρομία βουνού σε διαμορφωμένες για τη χρήση αυτή διαδρομές, επισκέψεις σε αξιοθαύμαστες περιοχές του γεωλογικού πάρκου της Τηθύος, επισκέψεις σε κάποια από τα αξιολογότερα διατηρητέα πέτρινα γεφύρια ή σε κάποιον από τους μικρούς υδροηλεκτρικούς σταθμούς οι οποίοι κατά κανόνα βρίσκονται μέσα σε όμορφο φυσικό περιβάλλον, καθώς και δραστηριότητες δράσης και περιπέτειας, όπως ορειβασία, αναρρίχηση, ιπασία, κανόε - καγιάκ, ράφτινγκ, ανεμόπτερο, φωτογραφικό σάφари κ.τ.λ., καθώς επίσης και αθλοπαιδιές (μπάσκετ, βόλεϋ, κλπ.)

Θρησκευτικός - προσκυνητικός τουρισμός

Ο μοναστηριακός και εκκλησιαστικός πλούτος της περιοχής είναι πολύ σημαντικός. Ως εκ τούτου θα μπορούν, ύστερα από συνενόηση και συνεργασία με τις μοναστηριακές και εκκλησιαστικές αρχές να οργανώνονται επισκέψεις στα μοναστήρια και τις εκκλησίες της περιοχής.

Συνεδριακός τουρισμός

Το πνευματικό κέντρο της πόλης των Γρεβενών είναι ένα σύγχρονο κτίριο πολλαπλών χρήσεων, καθώς μπορούν να φιλοξενηθούν, εκτός από ποικίλες πολιτιστικές εκδηλώσεις λόγου, μουσικής, θεάτρου, και διάφορες συνεδριακές οργανώσεις.

Αγροτουρισμός

Θα μπορούσαν ορισμένες από τις υπάρχουσες τουριστικές εγκαταστάσεις να συμπληρωθούν με μικρές αντιπροσωπευτικές κτηνοτροφικές μονάδες για την ανάπτυξη αγροτουριστικών δραστηριοτήτων. Ή να αναπτυχθεί ο αγροτουρισμός με την κανονική και ορθόδοξη διαδικασία. Άνθρωποι, δηλαδή, που ασχολούνται με τη γεωργία ή την κτηνοτροφία μπορούν να αναπτύξουν τουριστικές δραστηριότητες μικρής κλίμακας δίνοντας έτσι μία εναλλακτική λύση στην κύρια επαγγελματική ενασχόλησή τους αυτή της γεωργίας ή της κτηνοτροφίας, στην ενασχόληση και των γυναικών της οικογένειας ή του οικισμού, και ενισχύοντας το εισόδημα της οικογένειας. Δίνεται έτσι η δυνατότητα σε τουρίστες που το επιθυμούν για τους ίδιους ή τα παιδιά τους να έρθουν σε στενή επαφή με το φυσικό περιβάλλον, τις γεωργικές ή κτηνοτροφικές δραστηριότητες καθώς και τα ήθη και τις συνήθειες του τόπου.

- Θεωρούμε πως απώτερος στόχος θα πρέπει να είναι η αύξηση της ελκυστικότητας της περιοχής και προς επίτευξή του πρωταρχική προσπάθεια θα πρέπει να αποτελεί η δημιουργία και προσφορά ενός διακριτού, ελκυστικού και “αυθεντικού” τουριστικού προϊόντος, το οποίο θα συνδέεται με την ταυτότητα της περιοχής και θα ενσωματώνει την εικόνα της, διασφαλίζοντας ποιότητα στην εμπειρία της αναψυχής.
- Κρίσιμοι παράγοντες βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας που θα πρέπει να προωθηθούν είναι, επίσης, η ανάπτυξη ποιοτικών και προσβάσιμων υποδομών, η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, η αξιοποίηση της Τ.Π.Ε. (Τεχνολογίας Πληροφορικής και Επικοινωνίας), η βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών, η αναβάθμιση των γνώσεων και ικανοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού και η αναζήτηση νέων αγορών.
- Οι δράσεις θα πρέπει να είναι συνεκτικές και ολοκληρωμένες με στόχο τόσο την ανάδειξη του τοπικού φυσικού και πολιτιστικού αποθέματος όσο και τη διασφάλιση ενός ενιαίου επιπέδου ελάχιστων ποιοτικών χαρακτηριστικών με τελικό αποτέλεσμα τη δημιουργία στον επισκέπτη ενός συνόλου ευχάριστων εμπειριών.

6.6.4.3. Πολιτικές διατήρησης των προτεινόμενων μέτρων

- Τα μέτρα που προτείναμε θεωρούμε πως είναι μέτρα που μπορούν εύκολα να υλοποιηθούν, είναι μέτρα απλής προσαρμογής στην υπάρχουσα πραγματικότητα του ορεινού τουρισμού, έχουν μηδενική έως μικρή οικονομική επιβάρυνση, με εξαίρεση την περίπτωση εκείνων που θα αποφασίσουν να προσαρτήσουν στις επιχειρήσεις τους μικρές κτηνοτροφικές μονάδες για να αποκτήσουν την ικανότητα άσκησης και αγροτουρισμού.
- Απαιτείται οι ίδιοι οι επιχειρηματίες να πιστέψουν στην αποτελεσματικότητα των προτεινόμενων μέτρων και να ενεργοποιηθούν. Να βελτιώσουν την επαγγελματική τους συμπεριφορά, να βελτιώσουν το τουριστικό τους προϊόν και να φροντίσουν για την επαρκή προβολή του. Προτείνεται να συμβάλλει σε αυτό η Υπηρεσία Τουρισμού της Περιφέρειας με ανάλογο περιεχομένου ενημερωτικές και επιμορφωτικές ημερίδες και σεμινάρια.
- Να βρίσκονται σε στενότερη επαφή με τουριστικούς πράκτορες και να προτείνουν τουριστικά πακέτα ελκυστικά και ανταγωνιστικά σε αυτά άλλων ομοειδών τουριστικών προορισμών.
- Να βρίσκονται σε στενότερη, επίσης, επαφή με την Υπηρεσία Τουρισμού της Περιφέρειας, τον Περιφερειάρχη, τον Αντιπεριφερειάρχη της Περιφερειακής τους Ενότητας, το Δήμαρχο της περιοχής, και να συζητούν μαζί τους τα όποια προβλήματά τους. Να ζητούν τη βοήθεια των ιδίων και των υπηρεσιών τους στην επίλυσή τους.
- Εν κατακλείδι, θεωρούμε πως η ενεργοποίηση των ιδίων των επιχειρηματιών (Ξενοδοχεία, Καταστήματα εστίασης, αναψυχής και πώλησης τουριστικών προϊόντων) και η επίδειξη από μέρους τους επαγγελματικής μαχητικότητας στην υλοποίηση των προτεινόμενων μέτρων είναι αρκετά για να αποφέρουν θετικά για τους ίδιους και τις επιχειρήσεις τους αποτελέσματα και να καταστούν, έτσι, εκ των πραγμάτων, για λόγους, δηλαδή, επαγγελματικής επιβίωσης, διατηρήσιμα.

Συμπερασματικά, ύστερα από όλα όσα προαναφέρθηκαν, έχουμε τη γνώμη ότι :

Τα διατηρητέα πέτρινα γεφύρια της περιοχής των Γρεβενών, συνδυαστικά και με τα άλλα αρχιτεκτονικά μνημεία και τα άλλα αξιόλογα προς επίσκεψη υλικά πολιτιστικά στοιχεία της περιοχής, καθώς και το εξαιρετικό φυσικό της περιβάλλον, και εφόσον ληφθούν τα μέτρα που προτείνονται, «εντασσόμενα» σε πληρέστερα και ευκολότερα επιλέξιμα τουριστικά πακέτα, θα διευρύνουν και θα καταστήσουν ελκυστικότερο το τουριστικό προϊόν της περιοχής, και θα συναποτελέσουν, έτσι, ειδικούς αξιόλογους τουριστικούς προορισμούς, βελτιώνοντας ουσιαστικά την ανάπτυξη της περιοχής και τη βιωσιμότητά της.

7. Διερευνητική εργασία αποτύπωσης της αίσθησης της τοπικής κοινωνίας για τα παλαιά πέτρινα γεφύρια της περιοχής των Γρεβενών

Ερωτήματα προς τους πολίτες των Γρεβενών στα πλαίσια διερευνητικής εργασίας αποτύπωσης της αίσθησης της τοπικής κοινωνίας για τα παλαιά πέτρινα γεφύρια της περιοχής.

Για την υλοποίηση της εργασίας αυτής χρησιμοποιήθηκε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα πολιτών της κοινωνίας της Περιφερειακής Ενότητας (Π.Ε.) Γρεβενών, στο οποίο συμμετείχαν αναλογικά, κατά το δυνατόν, άνδρες και γυναίκες όλων των ηλικιών, όλων των επαγγελμάτων και όλων των επιπέδων μόρφωσης. Συγκεκριμένα, στην έρευνα συμμετείχαν 100 άτομα από την Π.Ε. Γρεβενών εκ των οποίων 50 άνδρες και 50 γυναίκες ηλικίας 18 έως 78 ετών. Το μορφωτικό επίπεδο των ερωτηθέντων είναι : 16 άτομα απόφοιτοι της Υποχρεωτικής εκπαίδευσης, 58 άτομα απόφοιτοι Λυκείου και 26 άτομα απόφοιτοι Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τους υποβλήθηκαν τα παρακάτω ερωτήματα και οι απαντήσεις τους έδωσαν την ποσοτική και ποιοτική εικόνα που ακολουθεί :

.....

- 1. Έχετε ακούσει για τα παλαιά πέτρινα γεφύρια της περιοχής ;**

ΝΑΙ Απάντησε το 78%

ΟΧΙ » το 22%

.....

- 2. Έχετε υπόψη σας πότε περίπου αυτά κατασκευάστηκαν ;**

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 72%

ΛΑΘΟΣ » το 28%

.....

- 3. Μπορείτε να αναφέρετε τα ονόματα 3 γεφυριών ;**

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 70%

ΛΑΘΟΣ » το 30%

.....

4. Ποια από τα παρακάτω γεφύρια έχετε επισκεφθεί και πόσες φορές ;

1. Το γεφύρι του Δοτσικού
2. Το γεφύρι στο Νιδρούζι
3. Το γεφύρι του Ζιάκα
4. Το γεφύρι του Κατσογιάννη
5. Το γεφύρι της Λιάτισσας
6. Το γεφύρι της Πορτίτσας
7. Το γεφύρι στα Καγκέλια
8. Το γεφύρι του Αζίζ-Αγά
9. Το γεφύρι του Σταυροπόταμου
10. Το γεφύρι του Σπανού
11. Το γεφύρι του Ματσαγκάνη
12. Το γεφύρι του Σταμπέκη
13. Το γεφύρι του Πασά.
14. Το γεφύρι της Πραμόριτσας
15. Το γεφύρι του Παπατάκη
16. Το γεφύρι του Κάστρου
17. Το γεφύρι του Δασυλλίου

.....

Ονομασία γεφυριού	ΝΑΙ (%)	1 επίσκεψη	2-5 επισκέψεις	>5 επισκέψεις
1. Το γεφύρι του Δοτσικού	45	28	12	5
2. Το γεφύρι στο Νιδρούζι	28	21	4	3
3. Το γεφύρι του Ζιάκα	72	30	34	8
4. Το γεφύρι του Κατσογιάννη	21	18	3	0
5. Το γεφύρι της Λιάτισσας	16	12	4	0
6. Το γεφύρι της Πορτίτσας	61	22	27	12
7. Το γεφύρι στα Καγκέλια	22	18	3	1

8. Το γεφύρι του Αζίζ Αγά	68	27	31	10
9. Το γεφύρι του Σταυροποτάμου	32	10	17	5
10. Το γεφύρι του Σπανού	70	23	38	9
11. Το γεφύρι του Ματσαγκάνη	19	12	5	2
12. Το γεφύρι του Σταμπέκη	17	13	3	1
13. Το γεφύρι του Πασά	9	7	2	0
14. Το γεφύρι της Πραμόριτσας	8	6	2	0
15. Το γεφύρι του Παπατάκη	5	4	1	0
16. Το γεφύρι του Κάστρου	3	3	0	0
17. Το γεφύρι του Δασυλλίου	3	2	1	0

.....

5. Μπορείτε να περιγράψετε συνοπτικά 1 από τα γεφύρια που επισκεφθήκατε ;

(Σε ποιά ποτάμι βρίσκεται, ποιά είναι το μήκος του, πόσες καμάρες έχει.)

ΣΩΣΤΑ (πλήρως) Απάντησε το 75%

.....

6. Το γεφύρι του Σπανού :

6.1 Σε ποιά ποτάμι βρίσκεται ; (Σωστή απάντηση : Βενέτικος)

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 70%

.....

6.2 Πόσες καμάρες έχει ; (Σωστή απάντηση: 5)

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 56%

.....

6.3 Ποιο είναι το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του σε σχέση με τα υπόλοιπα

σωζόμενα πέτρινα γεφύρια της Μακεδονίας ;

(Σωστή απάντηση : Είναι το μεγαλύτερο από όλα τα σωζόμενα πέτρινα γεφύρια της Μακεδονίας)

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 35%

.....

6.4 Πότε περίπου κατασκευάσθηκε και ποιός χορήγησε τα χρήματα ;

(Σωστή απάντηση : Το 1846 και τα χρήματα χορήγησε ο Μουσταφά Πασάς του Αργυροκάστρου επονομαζόμενος και Σπανός)

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 22%

.....

7. Το γεφύρι του Αζίζ Αγά ;

7.1 Σε ποιό ποτάμι βρίσκεται ; (Σωστή απάντηση : Βενέτικος)

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 67%

.....

7.2 Πόσες καμάρες έχει ; (Σωστή απάντηση : 1)

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 62%

.....

7.3 Ποιο είναι το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του σε σχέση με τα υπόλοιπα σωζόμενα πέτρινα γεφύρια της Μακεδονίας ;

(Σωστή απάντηση : Έχει το μεγαλύτερο σε άνοιγμα και ύψος τόξο από όλα τα σωζόμενα πέτρινα γεφύρια της Μακεδονίας)

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 30%

.....

7.4 Πότε περίπου κατασκευάσθηκε και ποιός χορήγησε τα χρήματα ;

(Σωστή απάντηση : Το 1727 και χορηγός ήταν ο Αζίζ - Αγάς, εύπορος Τούρκος αξιωματούχος της περιοχής)

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 12%

.....

7.5 Γνωρίζετε κάτι χαρακτηριστικό από την ιστορία της κατασκευής του;
(Σωστή απάντηση : Γκρεμίστηκε δύο φορές πριν εγκαινιαστεί και την Τρίτη φορά σταθεροποιήθηκε επιτυχώς)

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 8%

.....

8. Ποιό γεφύρι βρίσκεται μέσα σε οικισμό ;
(Σωστή απάντηση : Το γεφύρι του Δοτσικού)

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 45%

.....

9. Σε ποιό γεφύρι και σε ποιόν οικισμό γυρίσθηκαν πολλές σκηνές από την
κινηματογραφική ταινία “Μεγαλέξανδρος” του Θόδωρου Αγγελόπουλου ;
(Σωστή απάντηση : Το γεφύρι του Δοτσικού)

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 32%

.....

10. Ποιο είναι το χαρακτηριστικό του γεφυριού στο Νιδρούζι ;
(Σωστή απάντηση: Το πολύ μεγάλο μέγεθος των λίθων)

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 15%

.....

11. Γνωρίζετε αν η κατασκευή των γεφυριών έγινε και από κτίστες της περιοχής ;
(Σωστή απάντηση : Ναι, έγινε και από χτίστες της περιοχής, καθώς και από
Ηπειρώτες χτίστες)

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 37%

.....

12. Μπορείτε να αναφέρετε 1 από τα μαστοροχώρια της της περιοχής ;

(Σωστή απάντηση : η Καλλονή, το Κυπαρίσσι, ο Άγιος Κοσμάς το Δασύλλιο, το Κληματάκι, οι Κυδωνιές, ο Διάκος, το Δοτσικό, οι Φιλιππαίοι, κ.ά.)

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 25%

Συγκεκριμένα : 12 άτομα ανέφεραν την Καλλονή, 7 άτομα το Κυπαρίσσι, 5 άτομα τον Άγιο Κοσμά και 1 άτομα το Δοτσικό)

.....

13. Γνωρίζετε ποιά περίοδο του έτους γινόταν το κτίσιμο των γεφυριών και γιατί ;
(Σωστή απάντηση : Το καλοκαίρι επειδή τότε το ποτάμι έχει την μικρότερη παροχή)

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 23%

.....

14. Γνωρίζετε τί ήταν το κουρασάνι και σε τί χρησίμευε στο κτίσιμο των γεφυριών
(Σωστή απάντηση : Ήταν κονίαμα και χρησίμευε ως συνδετικό υλικό των λίθων

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 6%

.....

15. Γνωρίζετε τί ήταν η πέτρα “ κλειδί ” στο κτίσιμο των γεφυριών ;

(Σωστή απάντηση: Η τελευταία πέτρα στην ψηλότερη θέση του τόξου του γεφυριού)

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 11%

.....

16. Γνωρίζετε σε τί χρησίμευε το κουδούνι που κρεμούσαν σε καμάρα του γεφυριού;

(Σωστή απάντηση : Επεσήμανε τον κίνδυνο υψηλού ανεμισμού)

ΣΩΣΤΑ Απάντησε το 9%

.....

17. Γνωρίζετε αν τα σημαντικότερα γεφύρια της περιοχής έχουν χαρακτηρισθεί

ως ιστορικά και διατηρητέα μνημεία ;

ΝΑΙ Απάντησε το 52%

.....

18. Ποιά σχέση έχουν τα γεφύρια της περιοχής με την τουριστική ανάπτυξή της ;

ΘΕΤΙΚΗ Απάντησε το 35%

.....

19. Πιστεύετε ότι τα γεφύρια της περιοχής αξιοποιούνται επαρκώς για την τουριστική ενδυνάμωση της περιοχής ;

ΝΑΙ Απάντησε το 32%

.....

Η εικόνα που διαμορφώνεται από τις απαντήσεις επί των τεθέντων ερωτημάτων συνοπτικά έχει ως εξής :

- 1) Πολύ μεγάλο ποσοστό των πολιτών της περιοχής γνωρίζει για την ύπαρξη των γεφυριών. Αρκετά λιγότεροι, όμως, γνωρίζουν ότι τα γεφύρια αυτά έχουν χαρακτηρισθεί ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία λαϊκού πολιτισμού.
- 2) Οι περισσότεροι επισκέφθηκαν τα 4 γνωστότερα γεφύρια (του Ζιάκα, της Πορτίτσας, του Αζίζ Αγά και του Σπανού).
- 3) Περισσότερα των 4 γεφυριών επισκέφθηκαν κυρίως πολίτες νέων ηλικιών.
- 4) Λεπτομέρειες που να αφορούν στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των γεφυριών γνωρίζουν οι χρήστες του Διαδικτύου που έχουν βελτιωμένο μορφωτικό επίπεδο και κάποια περιβαλλοντική ευαισθησία.
- 5) Οι περισσότεροι των πολιτών πιστεύουν ότι τα γεφύρια της περιοχής δεν αξιοποιούνται επαρκώς για την τουριστική ενδυνάμωση της περιοχής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. «Τα Πέτρινα Γεφύρια των Γρεβενών», Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών-Εγνατία Οδός Α.Ε., 2000
2. «Μακεδονικά Γεφύρια», Γεώργιος Π.Τσότσος, University Studio Press, 1997
3. «Αναζητώντας τα πέτρινα γεφύρια της Ελλάδας», Εύη Μπεληγιάννη, Εκδόσεις Λιβάνη, 2007
4. «Πέτρινα Γεφύρια στο Βενέτικο Ποταμό - Στοιχεία Λαϊκού Πολιτισμού», Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Γρεβενών, 2014
http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/10900/2000_Πετρογέφυρα.pdf
5. «Κοζάνη και Γρεβενά, Ο Χώρος και οι Άνθρωποι», 2004, Ενότητα : Λιθογλυπτική Β.Β. Νικήτα - Χουλιάρα
6. «Ηπειρώτικα Γεφύρια», Α. Πετρονώτης, 2001
7. «Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων», Ι. Λαμπρίδης, 1880
8. «Το γεφύρι και ο Ηπειρώτης», Σπ. Μαντάς, 1987
9. Τουριστικός οδηγός Περιφερειακής Ενότητας Γρεβενών
<http://www.visit-grevena.gr/>
10. Εταιρεία Τουρισμού Δυτικής Μακεδονίας
<http://www.visitwestmacedonia.gr>
11. Επιχειρησιακό Σχέδιο Δήμου Γρεβενών 2015-2019
<http://www.dimosgrevenon.gr/attachments/article/1644/Επιχειρησιακό%20Πρόγραμμα%20Δ.%20Γρεβενών>
12. Ειδική Χωροταξική Μελέτη για την ανάπτυξη των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας στο Νομό Γρεβενών, Ν.Α. Γρεβενών
13. Πολιτισμός - Αρχιτεκτονική Κληρονομιά και Βιωσιμότητα της Ελληνικής Πόλης, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, Ρόιδω Μητούλα, Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη
<https://issuu.com/pavloschatzigrigoriou/docs/name0f9b84>
14. <file:///C:/Users/User/Desktop/Πολιτιστική%20κληρονομιά%20&%20βιώσιμη%20ανάπτυξη.pdf>, Επιμέλεια: Γεώργιος Μέργος και Νικόλαος Πατσαβός

15. Βιώσιμη ανάπτυξη και βιωσιμότητα
diocles.civil.duth.gr/links/home/perivallontiki/.../Viosimi_anaptiksi_kai_viosimotita.d...
16. Η πολιτιστική κληρονομιά ως μοχλός για τη βιώσιμη ανάπτυξη
grsa.prd.uth.gr/conf2013/53_tellaki_ersagr13.pdf
17. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Πρόγραμμα επιμόρφωσης με θέμα:
Επικαιροποίηση γνώσεων αποφοίτων ΑΕΙ στην οργάνωση, διοίκηση
τουριστικών επιχειρήσεων και στην προώθηση τουριστικών προορισμών
Παπαθεοδώρου Ανδρέας - Χριστοφάκης Εμμανουήλ Αναπληρωτές
Καθηγητές
<http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/2192>
18. Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης, Έφη Θεοδωροπούλου
Τελική Εργασία με θέμα : Πολιτιστικός Τουρισμός : Εμπειρίες, δυνατότητες,
προοπτικές...
<http://www.ekdd.gr/ekdd>
19. Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές. Θεωρία και Πράξη, 1998,
Δ. Ρόκος, Καθηγητής Ε.Μ.Π.
http://mirc.ntua.gr/3rd_conference/The_Integrated_Development_of_Mountainous_Areas.pdf
20. Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Τμήμα Δυτ. Μακεδονίας, Ομάδα Εργασίας,
«Υποστήριξη αποτίμησης κατάστασης μνημείων Περιφερειακής
Ενότητας Γρεβενών», 2017

Ανάμεσα στις σημαντικές ιστορικές πηγές με επιμέρους αναφορές στα γεφύρια των Γρεβενών, ξεχωρίζουν :

1. Το βιβλίο του Ιωάννη Λαμπρίδη «Περί των εν Ηπείρω αγαθοεργημάτων», 1880,
2. Οι ταξιδιωτικές περιηγήσεις του Γάλλου Rouqueville καθώς και του Άγγλου Leake (αρχές 19ου αιώνα),
3. Οι σημειώσεις του Ν. Θ. Σχινά «Οδοιπορικά Σημειώσεις Μακεδονίας Ηπείρου Νέας Οριοθετικής Γραμμής και Θεσσαλίας», 1886,
4. Το βιβλίο του Ράχου Αθανασίου Μ. «Τα Γρεβενά», Ιστορική Μελέτη (850 π.Χ. - 17/1/1822),